

Welkom

Dag van de ruimtelijke kwaliteit

15 september 2021

Vraaggesprek

Dag van de ruimtelijke kwaliteit

15 september 2021

Blok 1:

Grote transitie

Dag van de ruimtelijke kwaliteit

15 september 2021

**Onafhankelijk, agenderend,
lange termijn.**

**Verscherpt nadenken over hoe we
in Noord-Holland met stad en land
om willen gaan**

Het zijn cruciale tijden

**Niet eerder kwamen zoveel opgaven
op onze omgeving af**

Bereikbaarheid

Recreatie & toerisme

Wonen & werken

Energietransitie

Terugdringen bodemdaling en CO2 uitstoot

Klimaatadaptatie

Transitie en van de landbouw / herstel biodiversiteit

Hernieuwde stad land relatie

Circulariteit

**De grootste opgave is deze opgaven in
onderlinge samenhang tot een oplossing
te brengen !**

En dat gebeurt onvoldoende

Het zijn cruciale tijden

**Niet eerder stonden we aan de
vooravond van zo'n grote
technologische ontwikkeling**

De combinatie van de veelheid aan opgaven en de technologische vernieuwing doet de inrichting van stad en land essentieel veranderen.

Die veranderingen zullen veel sneller gaan dan we gewend zijn, veel ingrijpender blijken dan dat we gewoon zijn, en elkaar rapper opvolgen.

Dat vergt een omslag in het denken, als ook een meer ontwikkelgericht en adaptief landschapsbeleid.

Een landschapsbeleid dat niet vastlegt hoe de toekomstige situatie er uit moet zien, maar aan welke voorwaarden toekomstige ontwikkelingen moeten voldoen.

traditie in transitie

ontginning veen- en zandgronden

droogmakerijen

ruilverkavelingen

uitrol van het gasnet

Voorgaande transitie hadden met elkaar gemeen dat er wenkend verdienmodel achter schuil ging, waarbij de baten al in korte tijd konden worden ingeboekt

Bij de aankomende transitie lopen de kosten ver op de baten vooruit, waarbij de baten ook in andere eenheden worden uitgedrukt.

Transitie van de landbouw

Joks Janssen

Transitie van de energiehuishouding

Jan Rotmans

Transitie van het werken

Merten Neefs

▶ De bloemetjes en de bijtjes en de hele biodiversiteit zijn miljarden waard, onderstrepen DNB en PBL

Volkskrant juni 2020

Joks Janssen

**Wat gaat de ontwikkeling van de kringlooplandbouw
het landschap van NH ruimtelijk brengen?**

**Betekent dit de terugkeer van Ot en Sien in de
bijzondere provinciale landschappen en/of de
ontwikkeling van een high tech landbouw in de grote
kleipolders?**

Volkskrant 9 september 2021

Wanneer de relatief beperkte opgave tot 2030 al tot zo een moeizame omgang met de opgave leidt, hoe moet dat dan richting 2050, wanneer al het laaghangend fruit al is weggeplukt en het proces van de energietransitie een hogere versnelling bereikt?

Jan Rotmans

**Hoe kunnen we in 2050 een energietransitie
hebben ontwikkeld die ons met trots
vervult?**

De cirkel rond!?

Kansen voor kringlooplandbouw in Noord-Holland

Joks Janssen

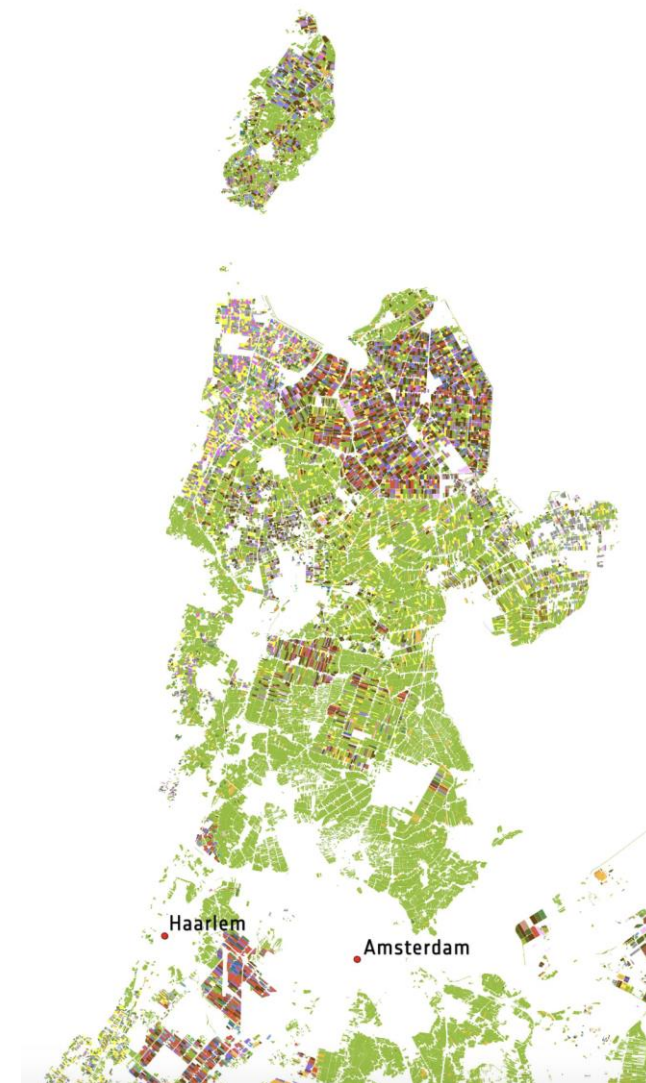
Dag van de Ruimtelijke Kwaliteit, 15 september 2021

het pon|telos

Official Partner
Tilburg University

Landbouwlandschap

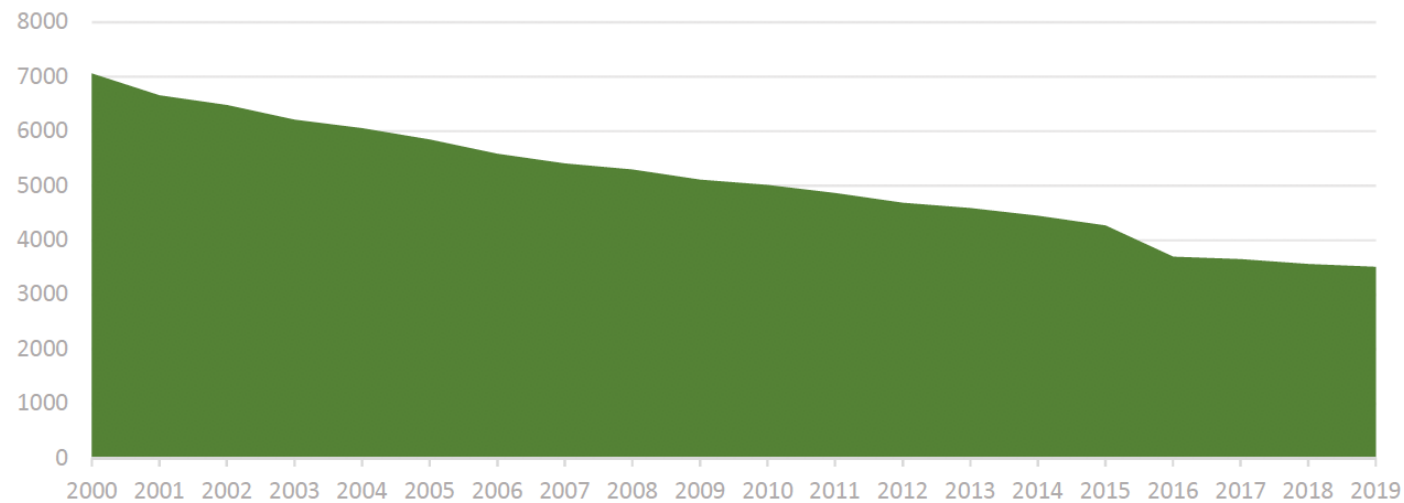
Bron: Stedelijk Museum Alkmaar en ESA (2021)

Structuurverandering

Voortgaande specialisatie, schaalvergroting en intensivering

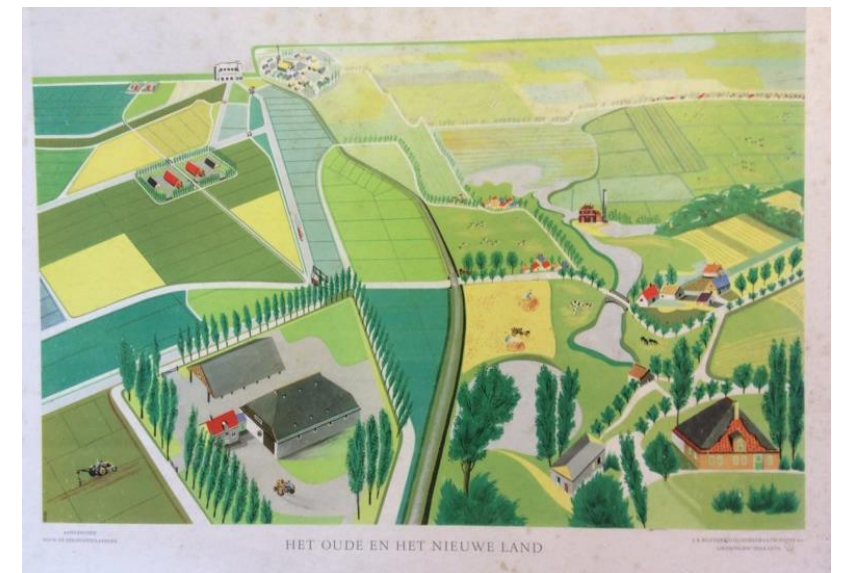
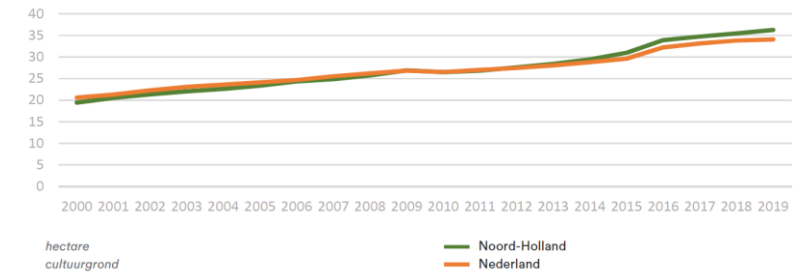
Aantal land- en tuinbouwbedrijven in Noord-Holland vanaf 2000 sterk afgenomen

Bron: WUR (2020a), eigen bewerking.

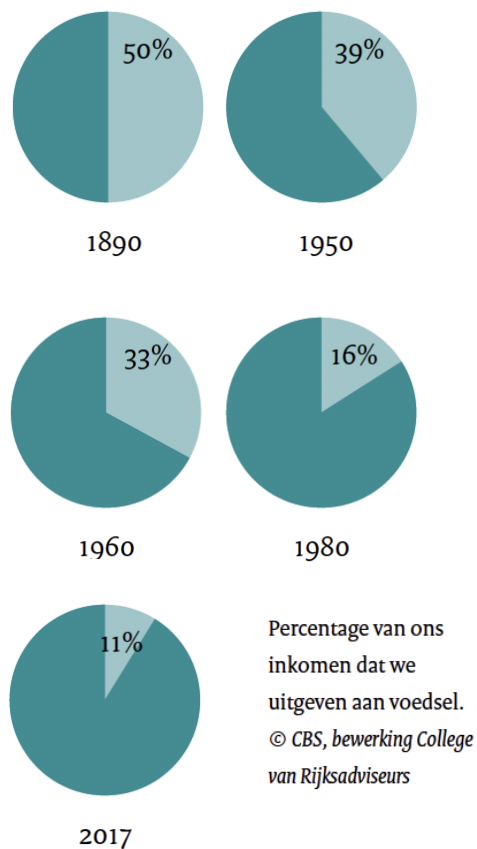

Noord-Hollandse bedrijven zijn sinds 2011 groter dan gemiddeld in Nederland

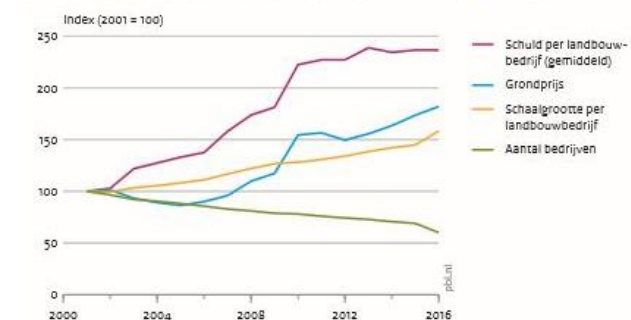
Bron: WUR (2020b), eigen bewerking.

Een beweging van meer voor minder

Samenhang grondprijs, schuld per landbouwbedrijf, schaalgrootte en aantal bedrijven

Bron: Wageningen Economic Research Agrimatie

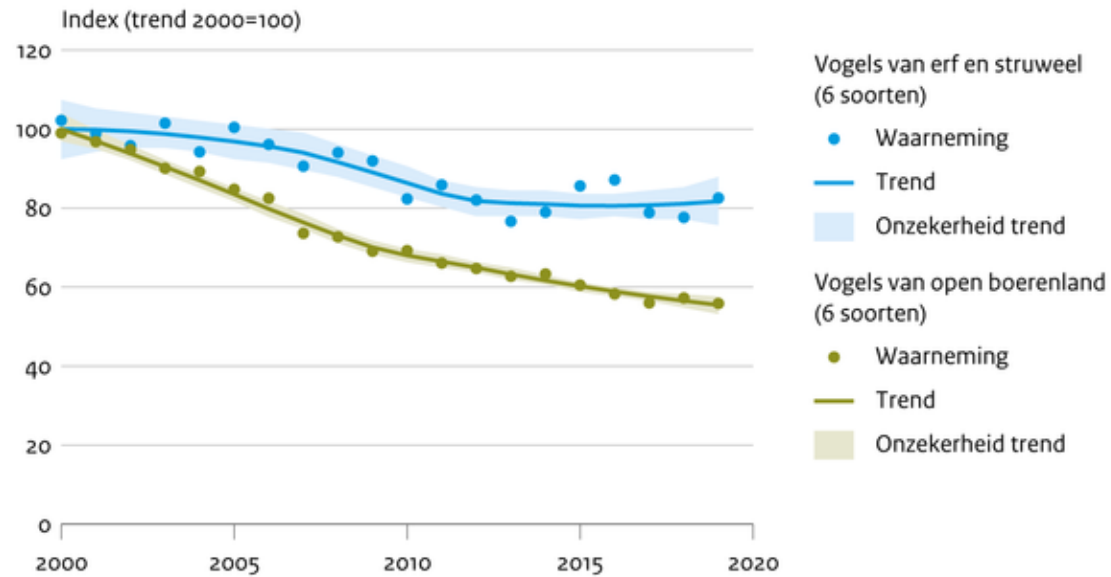
Bron: Cra (2020) en PBL (2019)

Winst door export en innovatie

Steeds stiller op platteland

Aantalsontwikkeling van boerenlandvogels

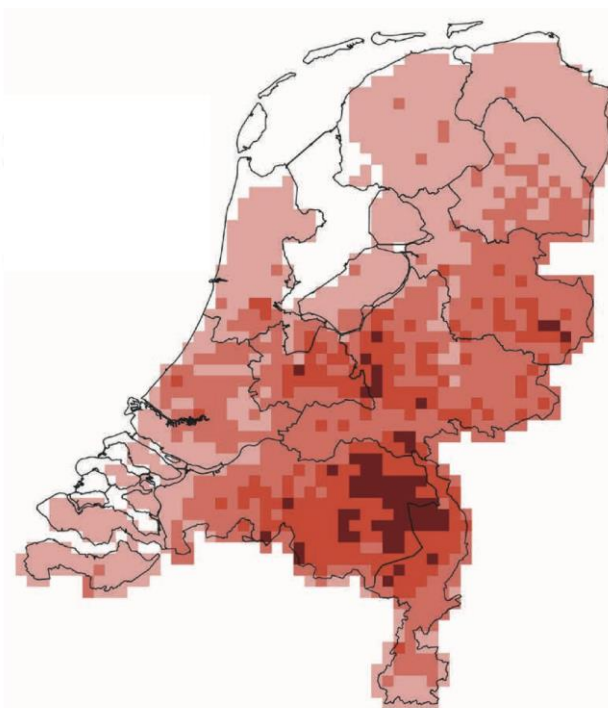
Bron: NEM (Sovon, CBS)

CBS/apr21
www.clo.nl/nl162302

Bron: PBL en SOVON (2020)

Grenzen landbouw- en voedselsysteem in zicht

Figuur 9: Gemiddelde stikstofdepositie over de periode 1990-2017 per atlasblok (5 x 5 km) in Nederland
De depositie van stikstof (N) is het hoogst op de hoge zandgronden van Oost- en Zuid-Nederland, met Gelderland en Noord-Brabant als uitschieters. Voor berekening: zie Bijlage.

Legenda

- < 20 kg N/ hectare/jaar
- 20 tot 28 kg N/ hectare/jaar
- 28 tot 35 kg N/ hectare/jaar
- 35 tot 42 kg N/ hectare/jaar
- > 42 kg N/hectare/jaar

Landbouwgrond dreigt uitgeput te raken

De landbouw moet zich ernstige zorgen maken. Op grote schaal raken landbouwgronden uitgeput. Dit blijkt uit recente onderzoeken op zowel nationaal als internationaal niveau. Ook consumenten moeten zich zorgen maken door het verlies van de voedingswaarde in hun eten.

Yildiz Celie 17-09-17, 21:44 Laatste update: 01:06

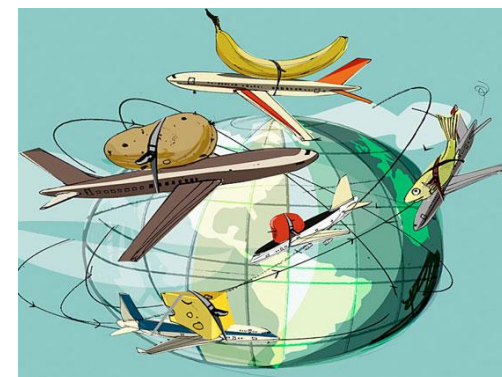
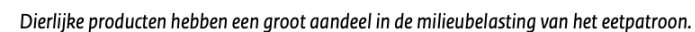
DE BODEM BEREIKT?!

JUNI 2020

Rli

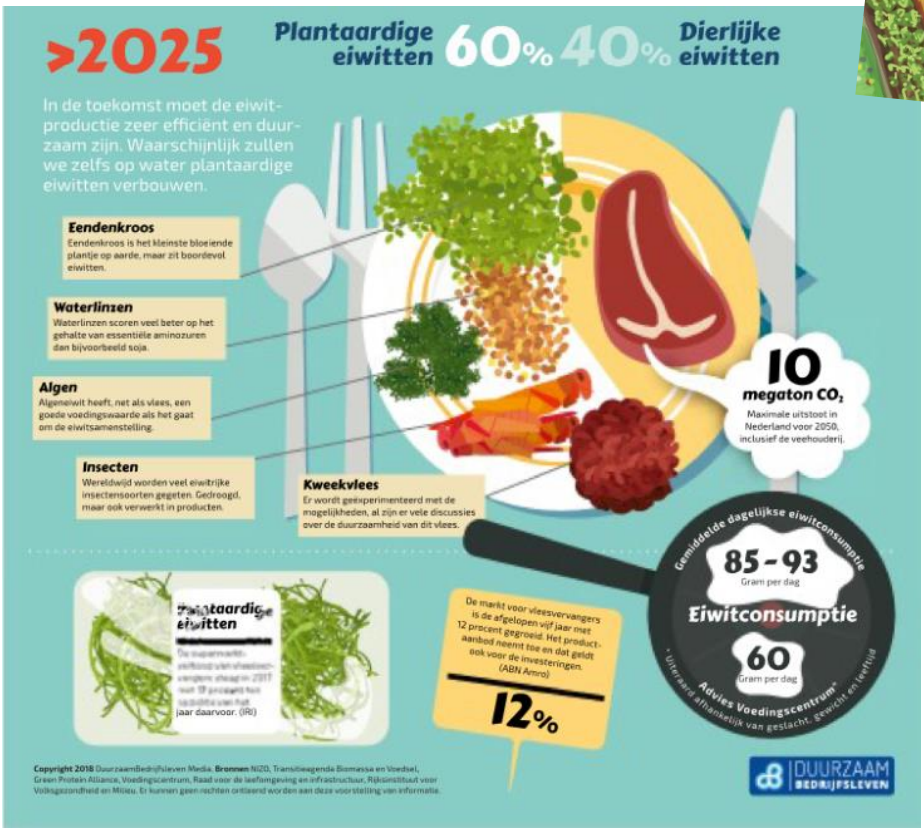
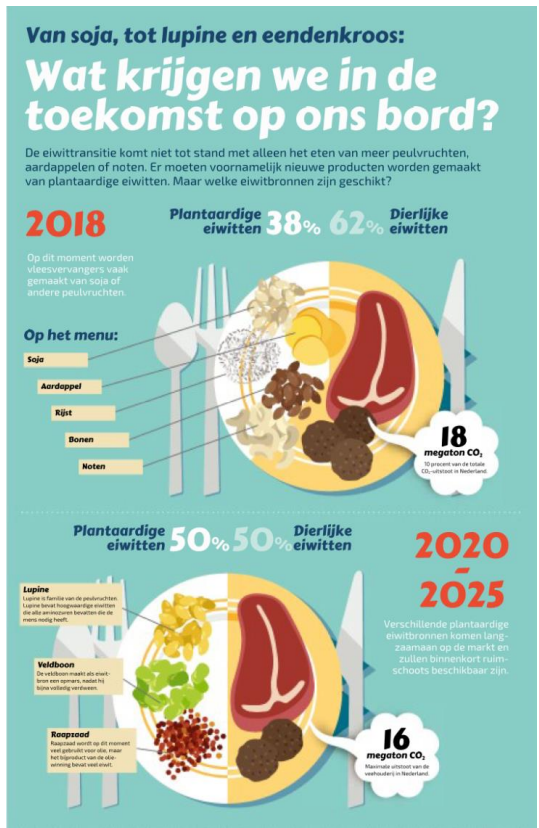

Aantrekkelijk landschap

Haarlem, 15 september 2021

Van meer naar....beter én anders!

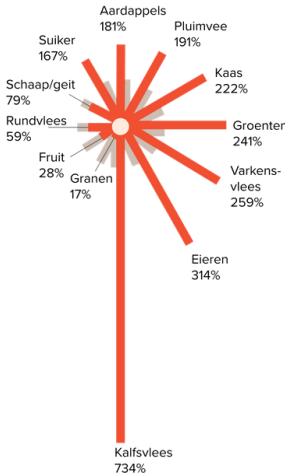

Pondje minder?

Nederlandse boeren produceren veel meer dan in ons land wordt gegeten. Alleen voor granen en fruit zijn we afhankelijk van import.

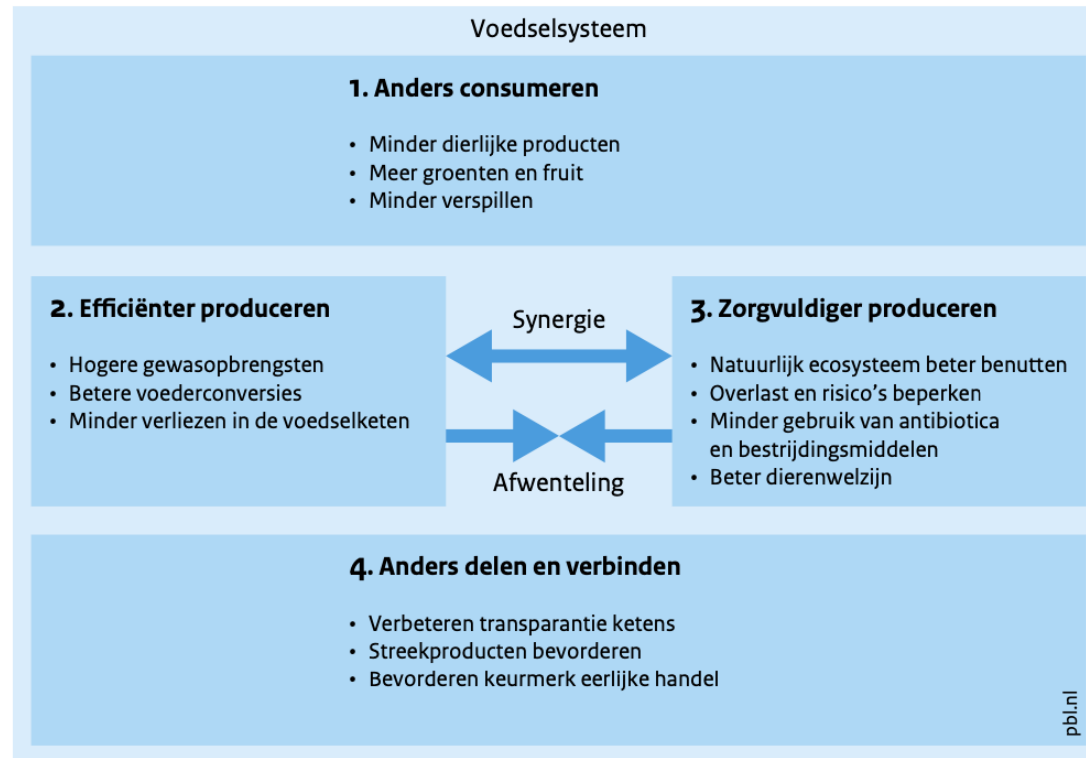
Zelfvoorzieningsgraad in %

■ productie ■ verbruik (100%)

Bron: WUR (2020)

Verduurzaming als vierslag

Voedseltransitie = duurzaam x gezond x opschaalbaar x betaalbaar

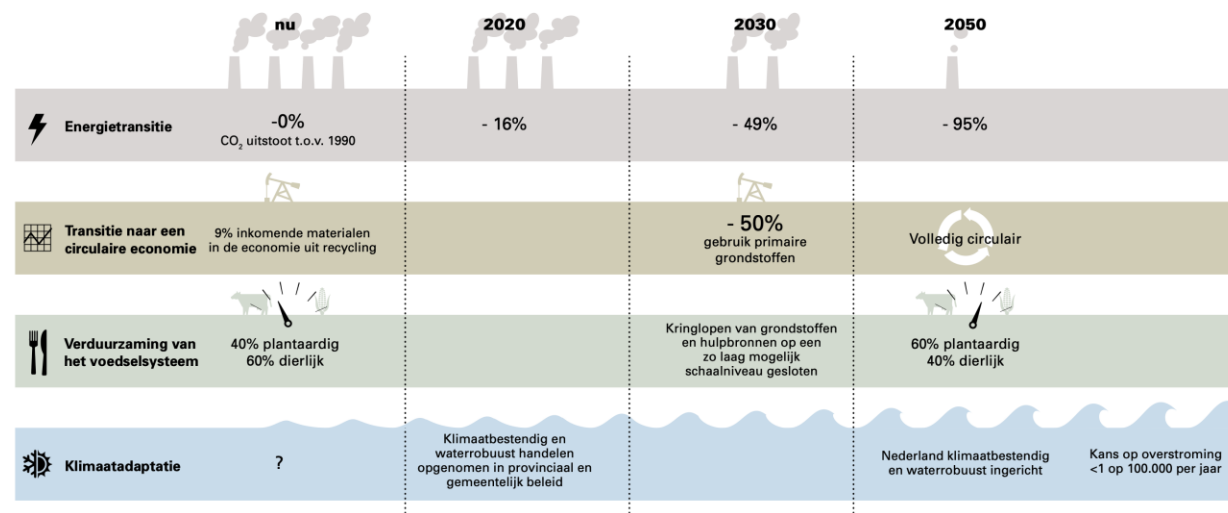
Bron: PBL (2019)

Kringlooplandbouw

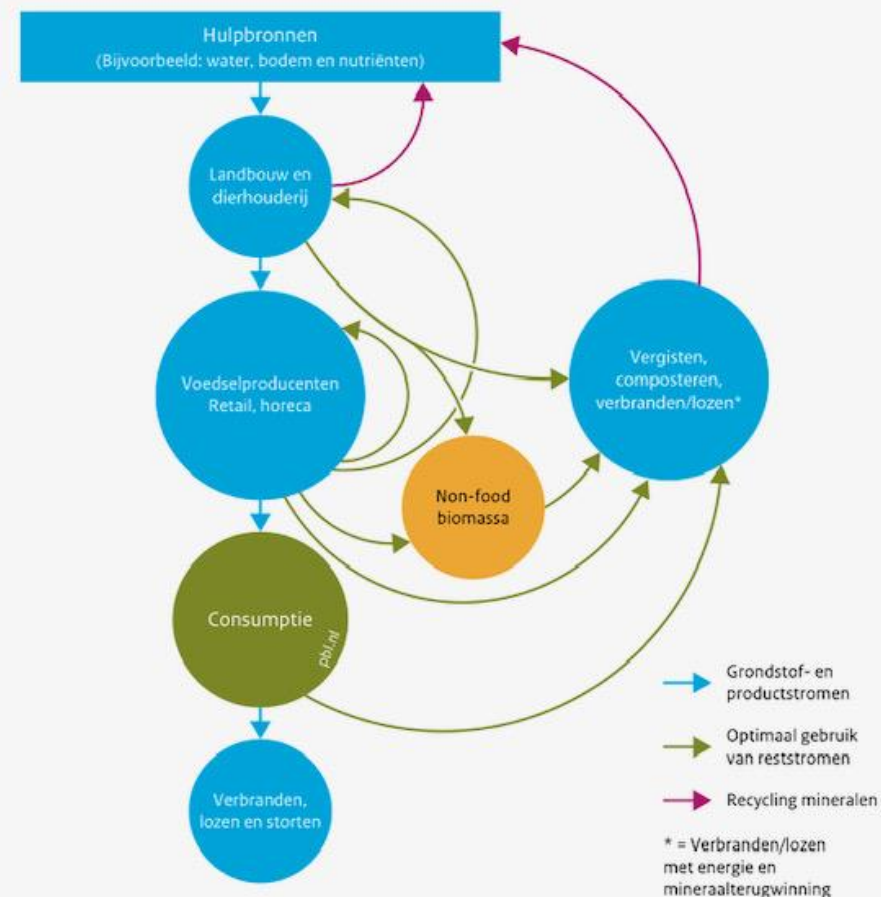
Efficiënter en zorgvuldiger produceren

Doelen nationaal beleid

Figuur 9.3
Circulaire economie in het voedselsysteem

Bron: PBL

Bron: LNV (2018) en Rli (2019)

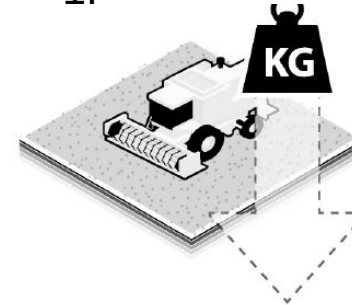
De bodem als basis

“Vorm van landbouw waarbij kringloop van grondstoffen, nutriënten en biomassa op een zo laag (passend) schaal-niveau zoveel mogelijk wordt gesloten....”

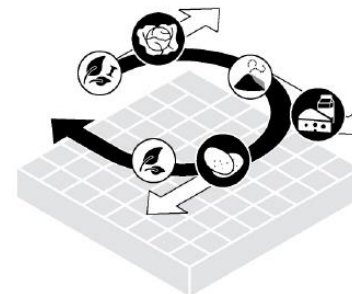
1. Zorgdragen voor een levende bodem
2. Tegengaan bodemverdichting
3. Koppelen van reststromen
4. Juiste plek voor juiste gewas
5. Veerkrachtige gewassen
6. Groenblauwe dooradering

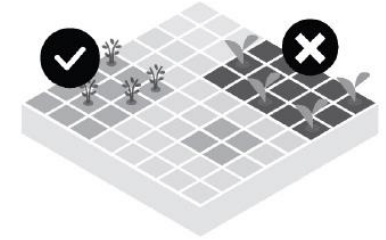
1.

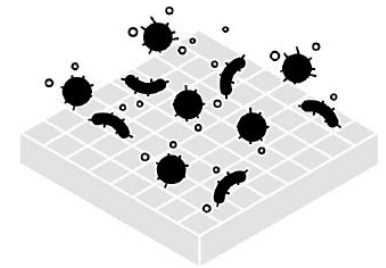
2.

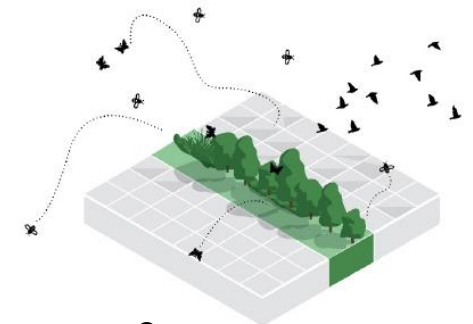
3.

4.

5.

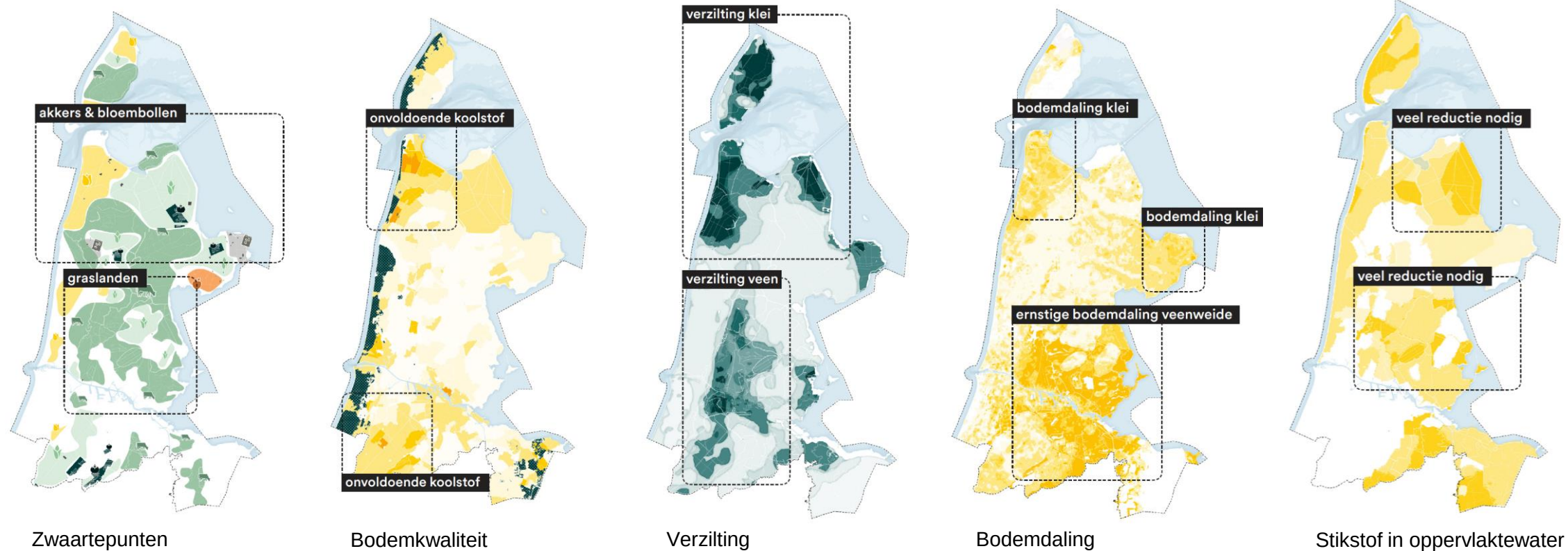

6.

Studio Marco Vermeulen (2021)

Kringlooplandbouw als kans

Voor klimaatadaptatie, bodemkwaliteit en biodiversiteit

Bottlenecks voor boeren

Beperkte (markt)macht

Gevangen in gespecialiseerde ketens

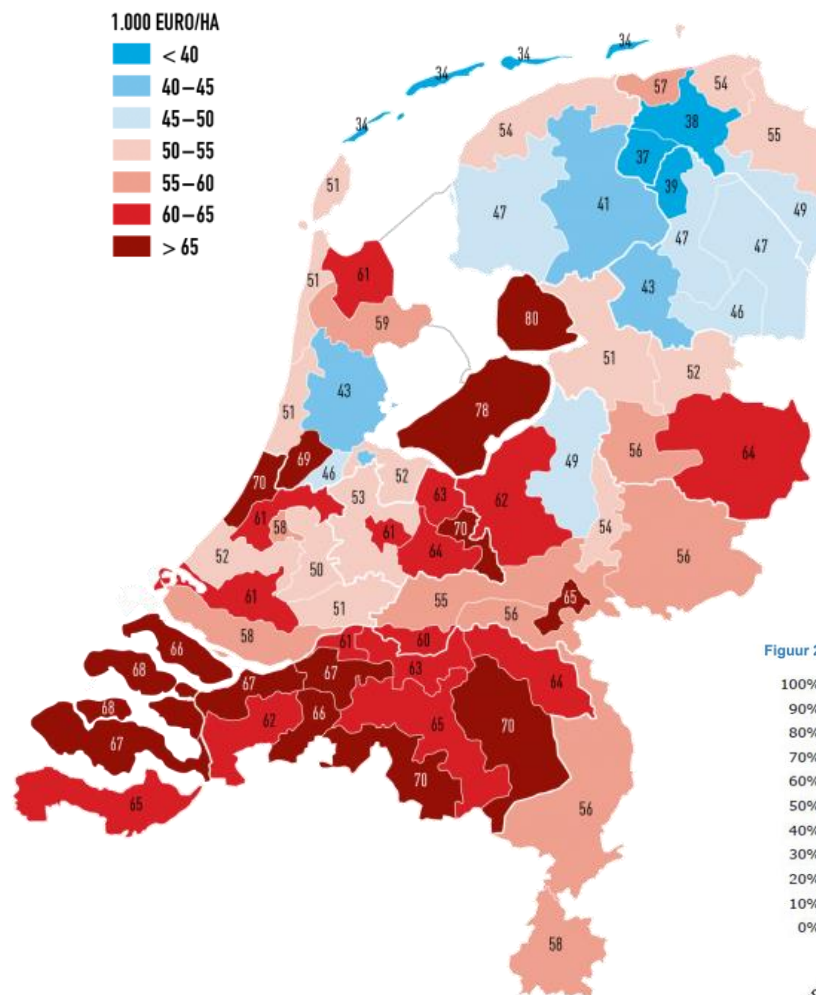
Hoge agrarische grondprijzen

Nieuw verdienenmodel nodig

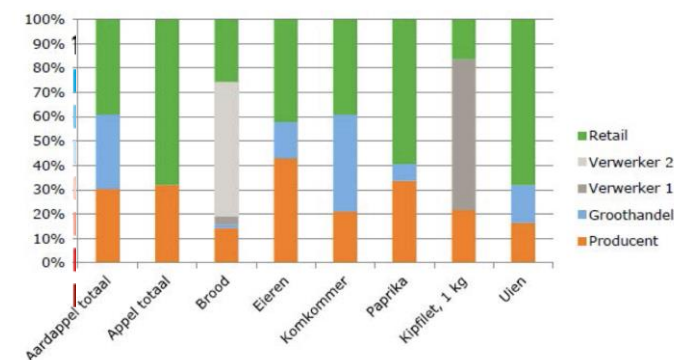
Moeizame experimenten

Beperkende wet- en regelgeving

Gebrek aan kennis en technologie

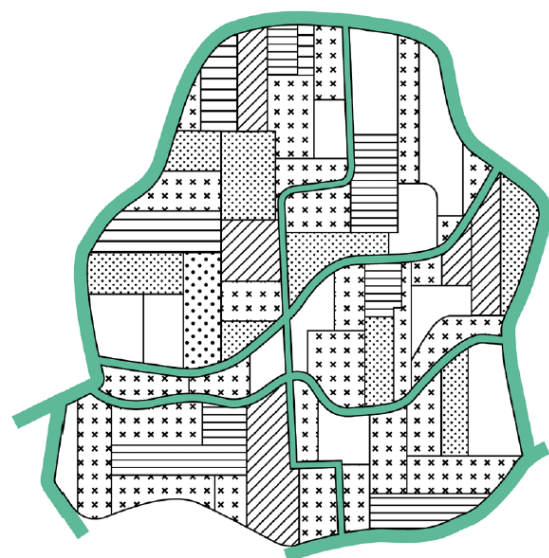
Figuur 2 Boeren krijgen weinig per consumenteneuro

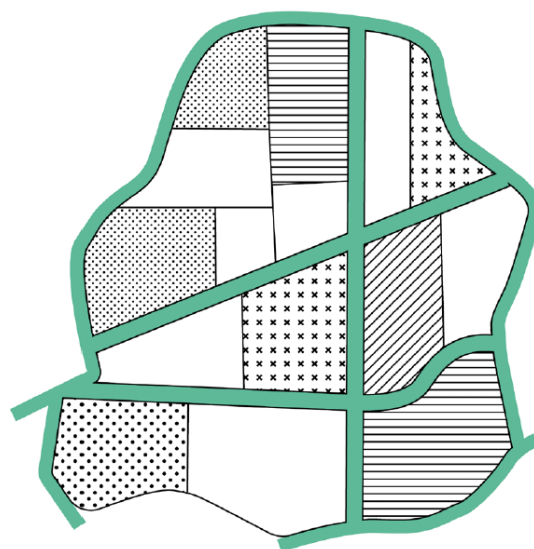
Bron: Trouw (2018) & BK (2019)

Landinrichting 2.0

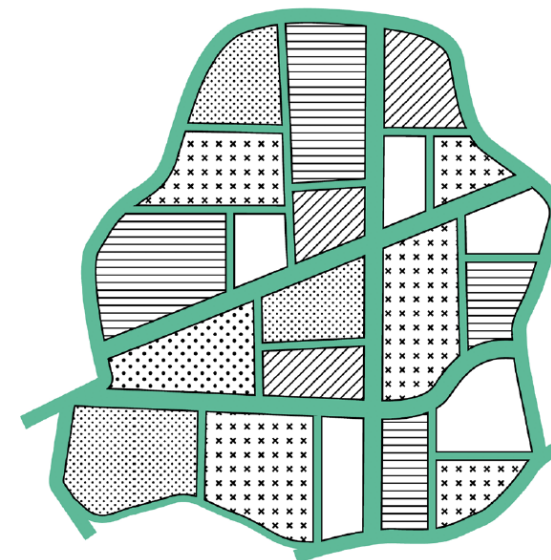
Vooruit naar vroeger: precisie én productie

Vóór de ruilverkaveling:
Een kleinschalig landschap,
sluit kringlopen goed, maar weinig productief.

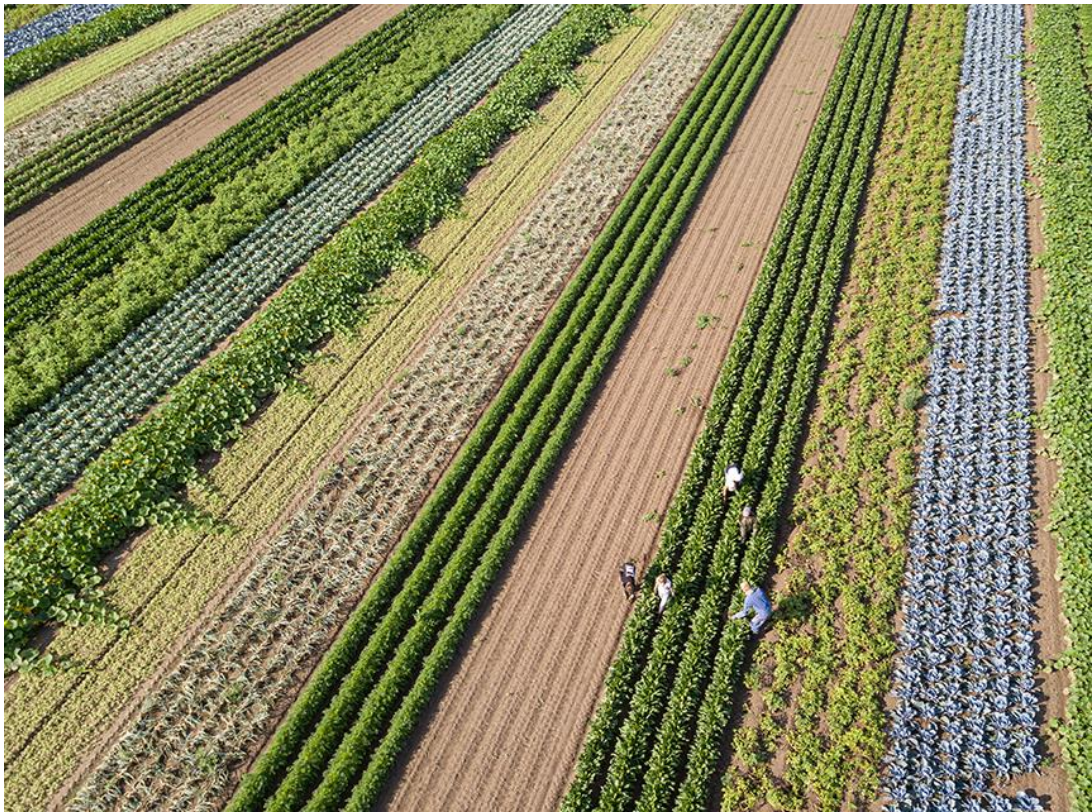
Ná de ruilverkaveling:
Een grootschalig landschap,
sluit kringlopen slecht, maar erg productief.

De toekomst van de landbouw:
Een divers landschap, robuuste natuur,
sluit kringlopen goed, én is erg productief.

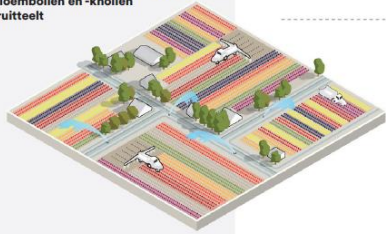
Nieuwe technologische (r)evolutie

Agri-robots kunnen kleinschaligheid grootschalig organiseren

Bron: WUR (2020)

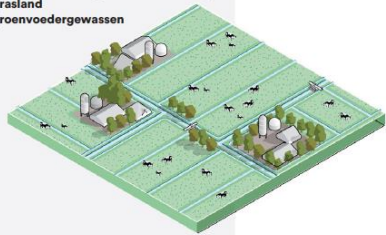
tuinbouw op open grond
bloembollen en -knollen
fruitteelt

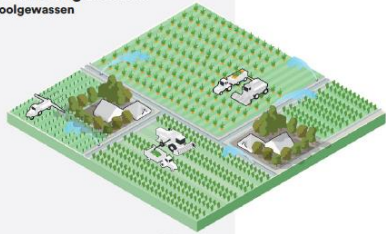
akkerbouw
aardappelen
granen
peulvruchten
suikerbieten

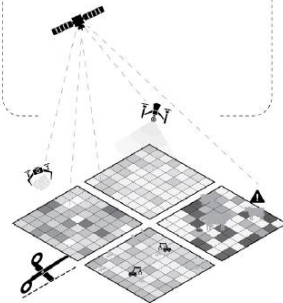
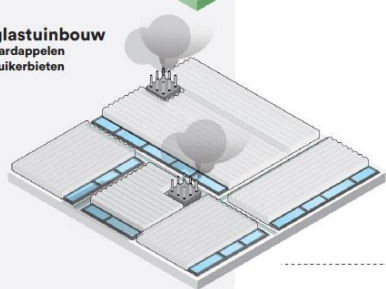
grasland en groenvoedergewassen
grasland
groenvoedergewassen

tuinbouwgroenten
koolgewassen

glastuinbouw
aardappelen
suikerbieten

schaalverkleining
precisielandbouw is
randvoorwaardelijk
voor productieve
kringlooplandbouw

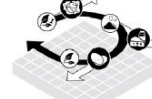
- koolstofbalans
- stikstofbalans
- fosfaatbalans
- verzilting / zoetwater

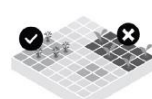
+ zorgdragen voor een levende bodem

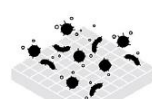
+ tegengaan bodemverdichting

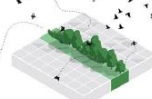
+ koppelen van reststromen

+ juiste plek voor het juiste gewas

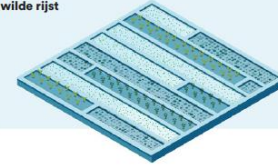

+ veerkrachtige gewassen

+ groenblauwe dooradering

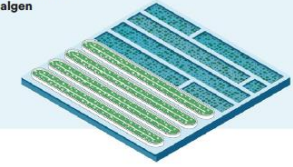
natte voedselteelt
cranberry
wilde rijst

natte grondstoffenteelt
lisdodde
wilgen
olifantsgras

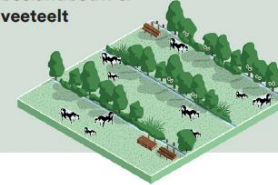

natte voedergewassen
kroosvaren
algen

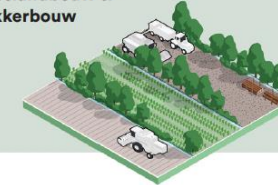

paludiculturen

boslandbouw & veeteelt

boslandbouw & akkerbouw

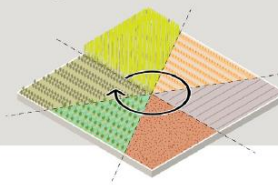

voedselbossen

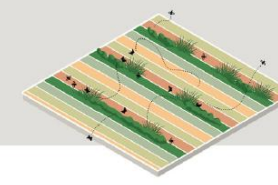

boslandbouw

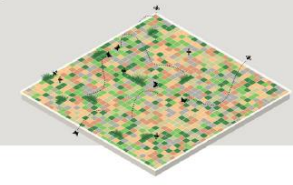
brede gewasrotatie

strokenteelt

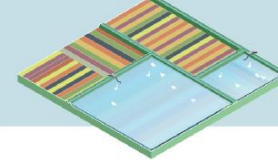

pixellandbouw

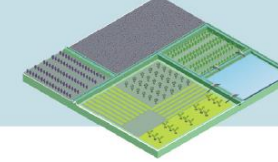

nieuwe
akkerbouwvormen

**bollenteelt met
duurzaam beheer**

zilttolerante teelten

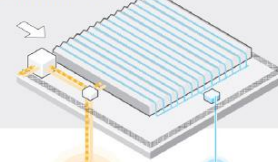

extensieve melkvee

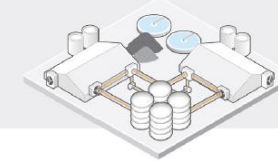

transitie huidige
landbouwvormen

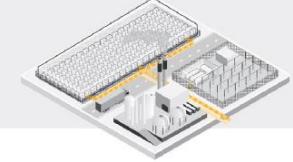
**hoogtechnologische
glastuinbouw**

**hoogtechnologische
eiwitproductie**

**datacenters en industrie
restwarmte**

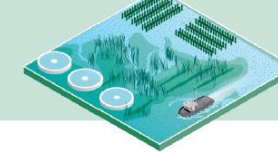

hoogtechnologische
landbouwvormen

(aquatische)natuur
duurzaam bosbeheer
riet, veenmos

wadden
duurzaam bosbeheer

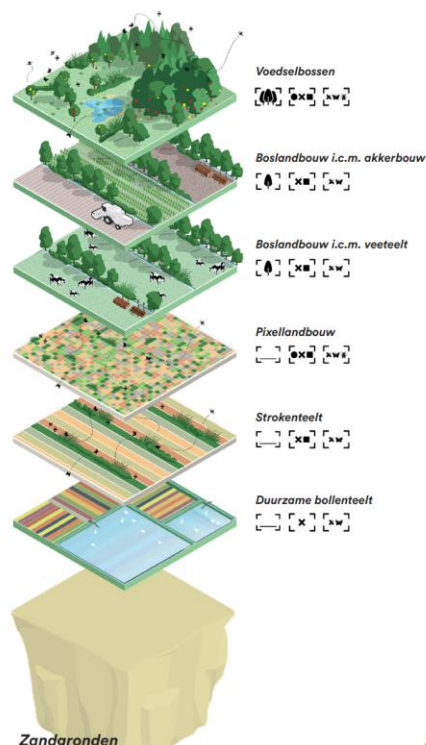

verstedelijking
groenafval
mest

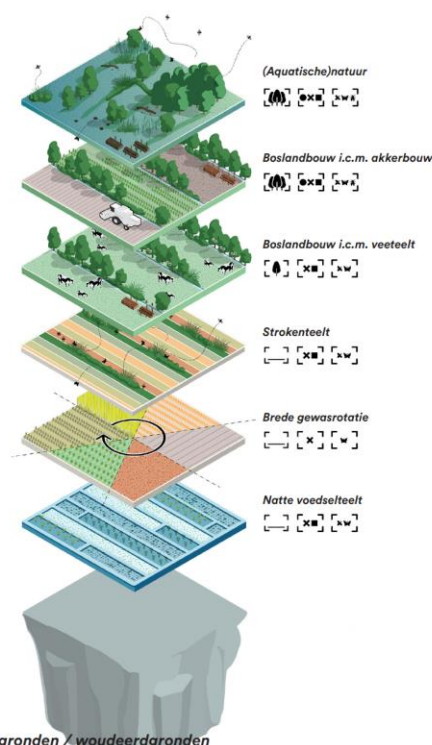
overige onderdelen

Een overweldigend smaakpalet

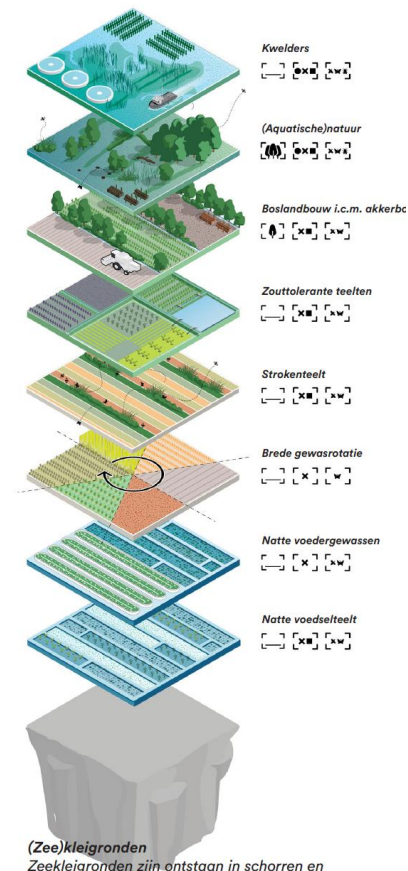
Zandgronden

Met het huidige landbouwsysteem is er sprake van verzuring, vermist, verdroging, verdichting en verhoogde kwetsbaarheid van de zandgronden.

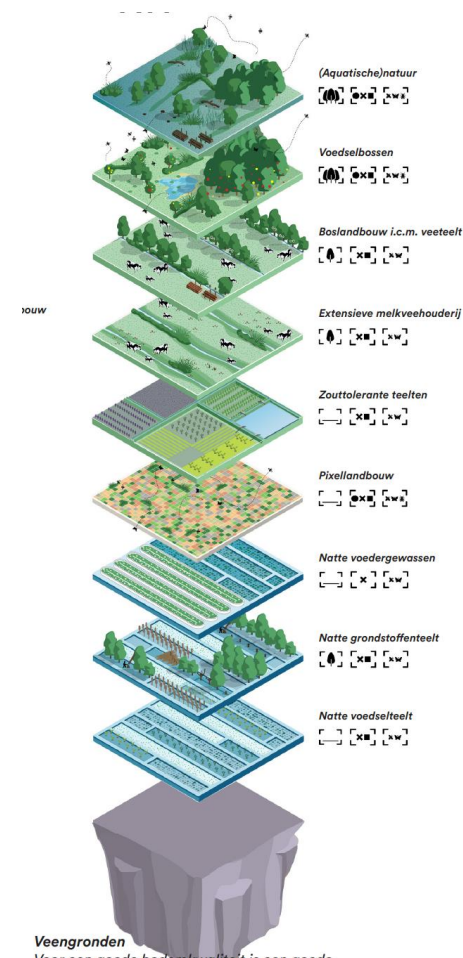
Zavelgronden / woudeerdgronden

De gronden zijn bovenin organischestofrijk en daaronder is de grond organischestofarm. De zwaarte varieert van lichte zavel tot lichte klei. De gronden zijn extreem rijk aan regenwormen.

(Zee)kleigronden

Zeekleigronden zijn ontstaan in schorren en kwelders. Tussen de vegetatie kon in rustiger water klei bezinken. Doordat de afzetting van zeeklei in een vegetatie ontstond is de grond van nature poreus. Voor de landbouw is het belangrijk om dit zo te houden.

Veengronden

Voor een goede bodemkwaliteit is een goede ontwatering belangrijk, maar dan verdwijnt het veen. Het streven naar goede bodemkwaliteit en het beperken van het verdwijnen van het veen zijn vaak tegenstrijdige doelen. Onderwaterdrainage kan helpen om beide doelen te verenigen.

Ruimtelijke kenmerken:

[Icon] [Icon] [Icon] open / gesloten
 [Icon] [Icon] [Icon] divers / eenvormig
 [Icon] [Icon] [Icon] veel / minder natuurwaarde & biodiversiteit

De Kop van Noord-Holland

- **ontwikkelen van een nieuw landschappelijk casco;**
versterken van bestaande cultuurhistorische lijnen en structuren door de aanleg van watergangen en de aanplant van lanen, singels, houtwallen etc. Binnen dit krachtig casco kunnen landbouwgronden efficiënt verkaveld worden.
- **waardevolle landschappen i.c.m. landbouw;**
naast het belang van de gronden voor de landbouw wordt in deze gebieden ook ingezet op secundaire kwaliteiten van het landschap zoals natuurontwikkeling, bufferzones voor verstedelijking, rustgebieden voor weidevogels, of het versterken van de cultuurhistorische leesbaarheid. Dit zijn o.a. de panoramazone van de Omringdijk, de Stelling van Amsterdam en de BPL gebieden.
- landbouwaccenten;**
aan de hand van de analyse van de verschillende condities in de ondergrond, de waterhuishouding, de historische opbouw en het huidige gebruik zijn de landbouwgebieden in Noord-Holland onderverdeeld in acht deelgebieden:
 - **paludiculturen**
natte voedselteelt
natte grondstoffenteelt
natte voedergewassen
 - **boslandbouw**
in combinatie met veeteelt
in combinatie met akkerbouw
voedselbossen
transformatie naar (aquatische)natuur
 - **precisielandbouw op grootschalige wijze**
strokenteelt
brede gewasrotatie
 - **precisielandbouw op een kleinere schaal**
pixellandbouw
 - **precisielandbouw met zilte / droogte resistente teelten**
strokenteelt
brede gewasrotatie
 - **verstedelijking & stadsagrariers**
kleinschalige voedsel- of landbouwpark in de stad en bij uitbreidinglocaties
 - **vernatten veenweidegebieden door peilverhoging**
extensieve melkveehouderij
 - **dubbele boezems**
t.b.v. zoetwatervoorziening en het tegengaan van verzilting
 - **hoogtechnologisch cluster met voedselproductie & reststroomuitwisseling**
glastuinbouwclusters gevoed met CO2 en restwarmte uit datacenters, omliggende industrie of duurzame aardwarmte. In deze clusters is ook ruimte voor andere vormen van hoogtechnologische eiwitproductie, bestaande of te ontwikkelen datacenters
 - bestaande of te ontwikkelen windturbines op land (2030)
 - bestaande naal- en loofbossen
 - waardevolle stedenbouwkundige structuren
 - woningbouwlocaties, op de kaart zijn de zoeklocaties weergegeven
 - datacenter op industriegebied
 - snelweg
 - spoorweg
 - Precisieproductiepolder als perspectief.
 - Waddenlandschap.

Impressie: precisieproductiepolder

De grootschalige inzet van precisielandbouw is een voorwaarde om kringlopen te sluiten en de biodiversiteit en de bodemvitaliteit te verbeteren.

Een bodem die veel organische stof bevat, kan veel beter water opnemen en is beter bestand tegen droogte. Ook kan zo'n bodem meer stikstof en mineralen vasthouden en draagt het bij aan gezonde gewassen.

Daar waar de verzilting toeneemt en veel stikstof in de kleibodem zit, kunnen zilttolerante gewassen geteelt worden, zoals Quinoa.

Daar waar landbouw niet meer rendabel is, bijvoorbeeld door verzilting, kunnen kavels benut worden voor de opwekking van zonne-energie of waterberging.

De schaal van het landschap leent zich voor de grootschalige opwek van windenergie.

Het gebruik van lichtere en gerobotiseerde landbouwmachines gaan bodemverdichting tegen.

Een raamwerk van beplating en watergangen vormen ecologische verbindingzones en doorkruisen dit landschap. Bloemrijke akkerranden verbeteren de biodiversiteit en bieden ruimte voor boerenlandvogels zoals de patrijs.

Toekomststrategie per deelgebied | 5

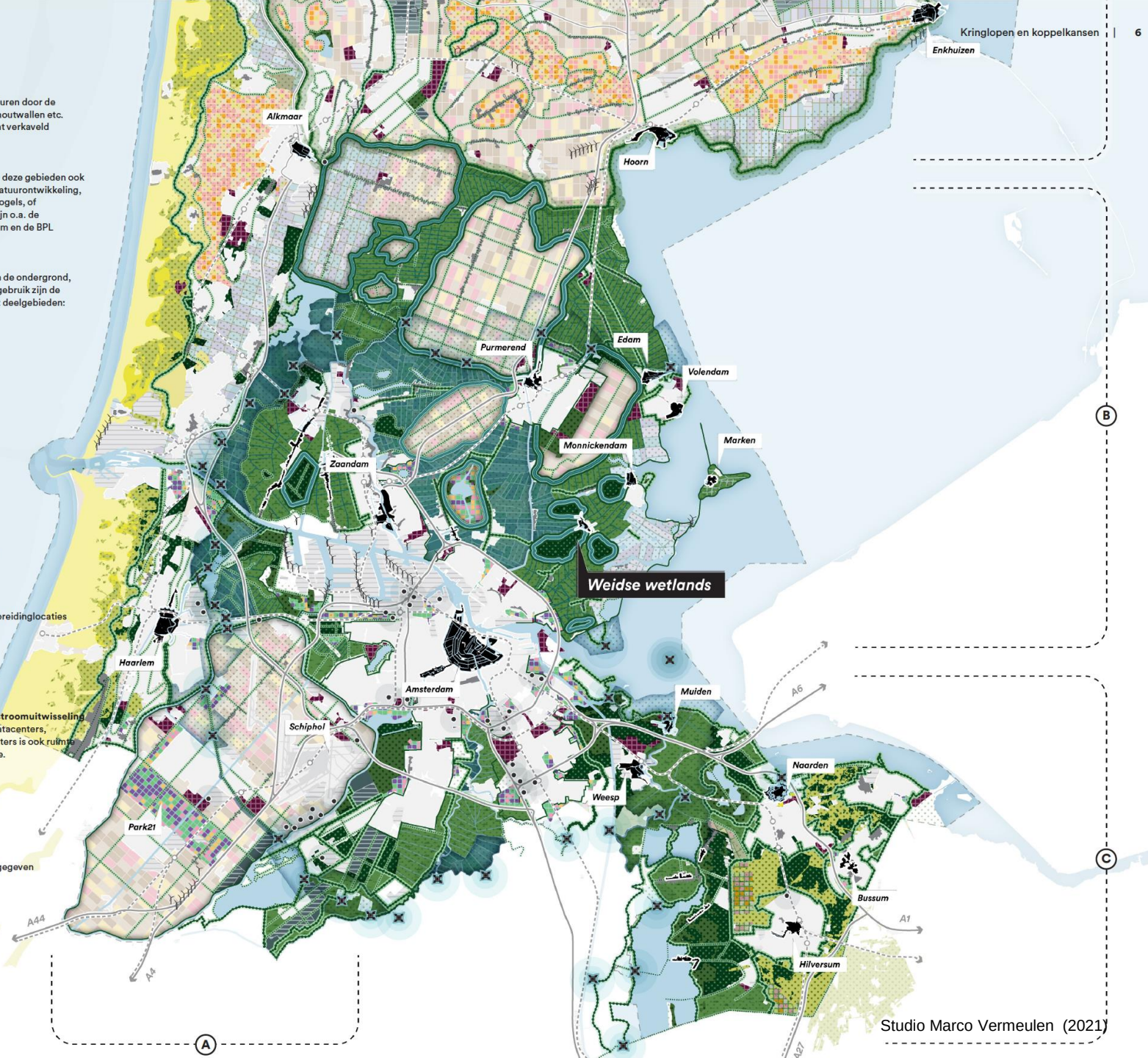
Gecombineerde clusters, van bijvoorbeeld datacenters en glastuinbouwcentra, maken efficiënt gebruik van de ruimte en kunnen elkaars reststromen benutten, zoals restwarmte, elektriciteit en CO2.

Organische reststromen uit het stedelijk gebied houden de bodem in de kleipolders vitaal.

Laag-Holland

- **ontwikkelen van een nieuw landschappelijk casco;**
versterken van bestaande cultuurhistorische lijnen en structuren door de aanleg van watergangen en de aanplant van lanen, singels, houtwallen etc. Binnen dit krachtig casco kunnen landbouwgronden efficiënt verkaveld worden.
- **waardevolle landschappen i.c.m. landbouw;**
naast het belang van de gronden voor de landbouw wordt in deze gebieden ook ingezet op secundaire kwaliteiten van het landschap zoals natuurontwikkeling, bufferzones voor verstedelijking, rustgebieden voor weidevogels, of het versterken van de cultuurhistorische leesbaarheid. Dit zijn o.a. de panoramazone van de Omringdijk, de Stelling van Amsterdam en de BPL gebieden.
- landbouwaccenten;**
aan de hand van de analyse van de verschillende condities in de ondergrond, de waterhuishouding, de historische opbouw en het huidige gebruik zijn de landbouwgebieden in Noord-Holland onderverdeeld in acht deelgebieden:
- **paludiculturen**
natte voedselteelt
natte grondstoffenteelt
natte voedergewassen
- **boslandbouw**
in combinatie met veeteelt
in combinatie met akkerbouw
voedselbossen
transformatie naar (aquatische)natuur
- **precisielandbouw op grootschalige wijze**
strokenteelt
brede gewasrotatie
- **precisielandbouw op een kleinere schaal**
pixellandbouw
- **precisielandbouw met zilte / droogte resistente teelten**
strokenteelt
brede gewasrotatie
- **verstedelijking & stadsagariërs**
kleinschalige voedsel- of landbouwpark in de stad en bij uitbreidinglocaties
- **vernatten veenweidegebieden door peilverhoging**
extensieve melkveehouderij
- **dubbele boezems**
t.b.v. zoetwatervoorziening en het tegengaan van verzilting
- **hoogtechnologisch cluster met voedselproductie & reststroomuitwisseling**
glastuinbouwclusters gevoed met CO2 en restwarmte uit datacenters, omliggende industrie of duurzame aardwarmte. In deze clusters is ook ruimte voor andere vormen van hoogtechnologische eiwitproductie, bestaande of te ontwikkelen datacenters
- **bestaande of te ontwikkelen windturbines op land (2030)**
- **bestaande naald- en loofbossen**
- **waardevolle stedenbouwkundige structuren**
- **woningbouwlocaties, op de kaart zijn de zoeklocaties weergegeven**
- **datacenter op industriegebied**
- **snelweg**
- **spoorweg**
- **Precisieproductiepolder als perspectief.**
- **Weidse wetlands.**
- **Bos(landbouw)landschap in het Gooi.**

Veengrond die aan zuurstof wordt blootgesteld, wordt langzamerhand afgebroken en komt er CO₂ vrij. Door die afbraak vindt in veenweidegebieden bodemdaling plaats. Bij peilfixatie wordt het bestaande grondwaterpeil gehandhaafd. Onderwaterdrainage is ook een manier om veenafbraak tegen te gaan, de veenonderdreggrond blijft voldoende nat. Hier zien we een drainagemachine aan het werk.

Een landschap van lisdodden betekent geen CO₂-uitstoot maar CO₂-opslag, en veenopbouw in plaats van bodemdaling. Het hoge water voorkomt verdere veenafbraak. Bovendien halen lisdodden veel nutriënten uit het water, dat remt de algengroei en daarmee methaanuitstoot. Dit komt de kwaliteit van het oppervlakte water ten goede.

De Nederlandse veenweiden dalen en dalen. Een oplossing: nat boeren. Het riet moet worden gemaaid voordat de watervogels op de rietvelden gaan broeden.

De melkveehouderij past zich aan aan de nieuwe, natte condities. Bijvoorbeeld door over te schakelen naar een lichter koeienras: de Jersey koeien. Grondgebonden (melk)veehouderijen worden de norm. Blauwgraslanden en hooilanden leveren groenvoeder.

Het open landschap met weidse zichtvelden is een waardevolle gebiedskarakteristiek van de veenweidegebieden die behouden wordt.

De natte akkerbouwvormen bieden ook voedsel voor weidevogels en dragen bij aan een robuust weidevogelgebied.

Kleinschalige precisielandbouw verbinden stad en land met elkaar.

Dit kleinschalige landschap functioneert tegelijkertijd als park voor de MRA.

Daar waar landbouw niet meer rendabel is, liggen kansen voor de opwek van zonne-energie, met zoveel mogelijk meerlaags ruimtegebruik.

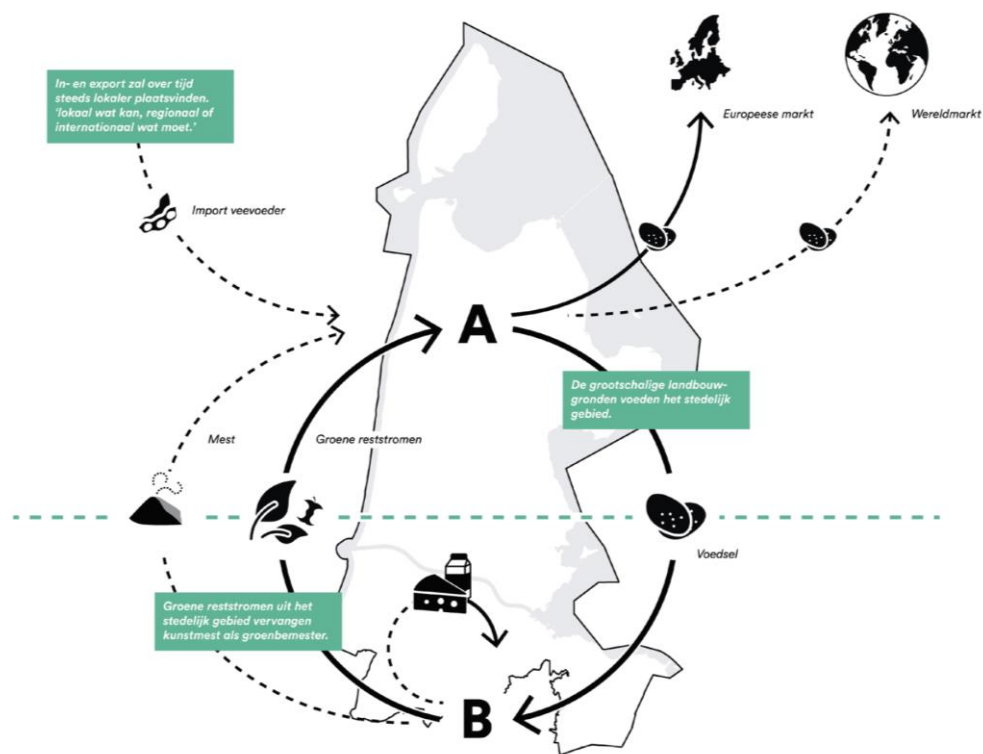
Het gebied is dooraderd met fiets- en wandelpaden. Bezoekers, bewoners en toeristen kopen er rechtstreeks bij de boer en helpen bij het oogsten.

Akkerranden zijn bijzonder waardevol en leveren ecosteemdiensten voor de omliggende landbouwgronden, bijvoorbeeld als plaagbestrijding of bestuiving door de insecten die zich in deze randen ophouden. Dit kan versterkt worden door de aanplant van hagen en andere houtopstanden.

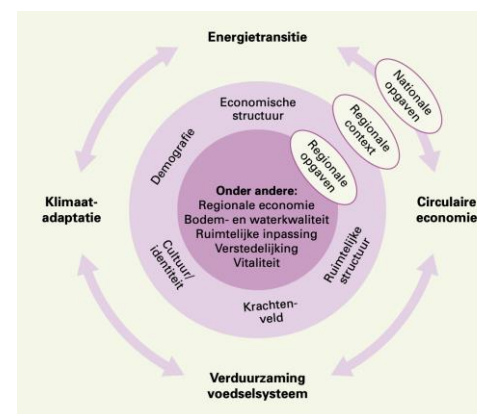
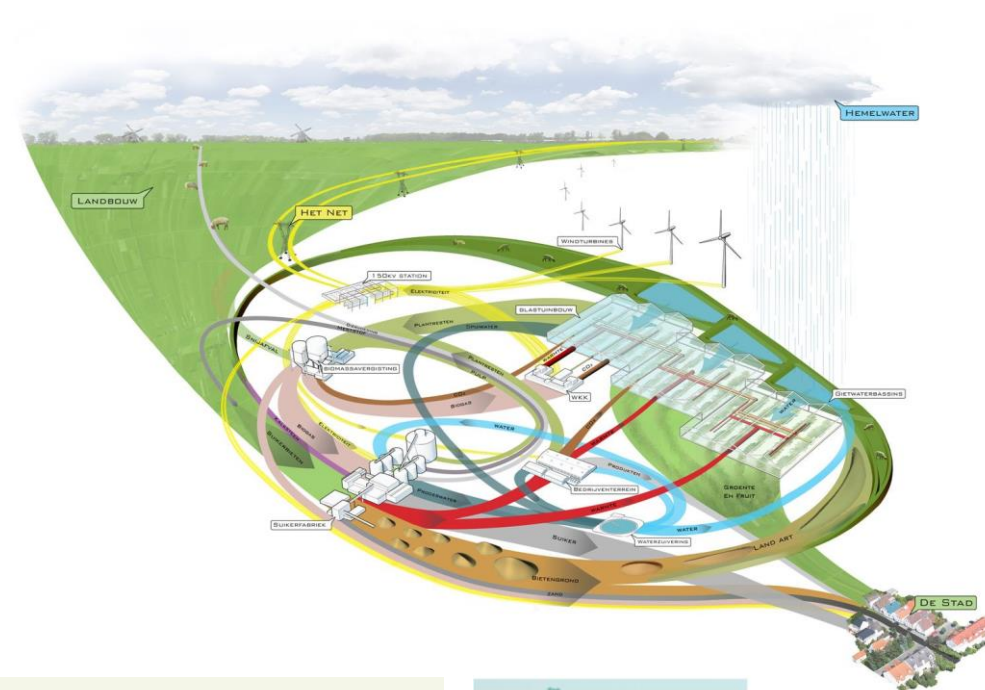
De stedelijke markt biedt kansen voor alternatieve, duurzamere landbouwproducten.

Stoffenstromen tussen stad en land

De wisselwerking tussen de deelgebieden; De kop van Noord-Holland levert voedsel voor de MRA regio, deze levert op zijn beurt groene reststromen aan de landbouwgronden om de bodem vruchtbaar en gezond te houden. Overtijd vermindert de meststroom vanuit de melkvee door de vermindering van de veestapel. GFT en compost uit het stedelijk gebied vult deze vraag naar (groen)bemesting op.

Studio Marco Vermeulen (2021)

Biobased (land)bouwen

Voordelen CLT bouwproces

1. prefabricatie & integratie

2. efficiënte bouwstroom & logistiek

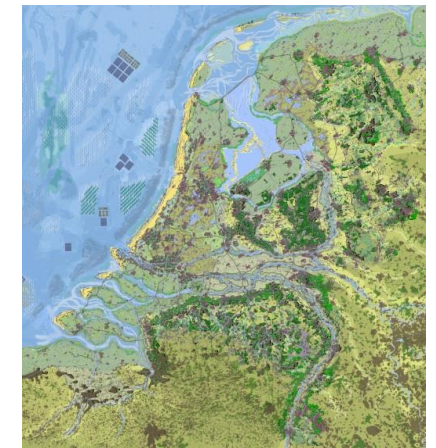
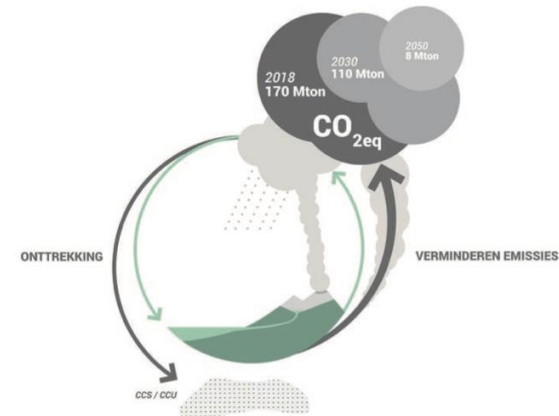
3. van opperen naar assembleren
schoon, snel en veilig werken

4. high tech, high touch
bron: Haut, Team V Architectuur, 2019

Regio Amsterdam wil 20 procent houtbouw in 2025

Bron: Studio Marco Vermeulen (2020)

Tot slot...

1. Zet de bodem centraal

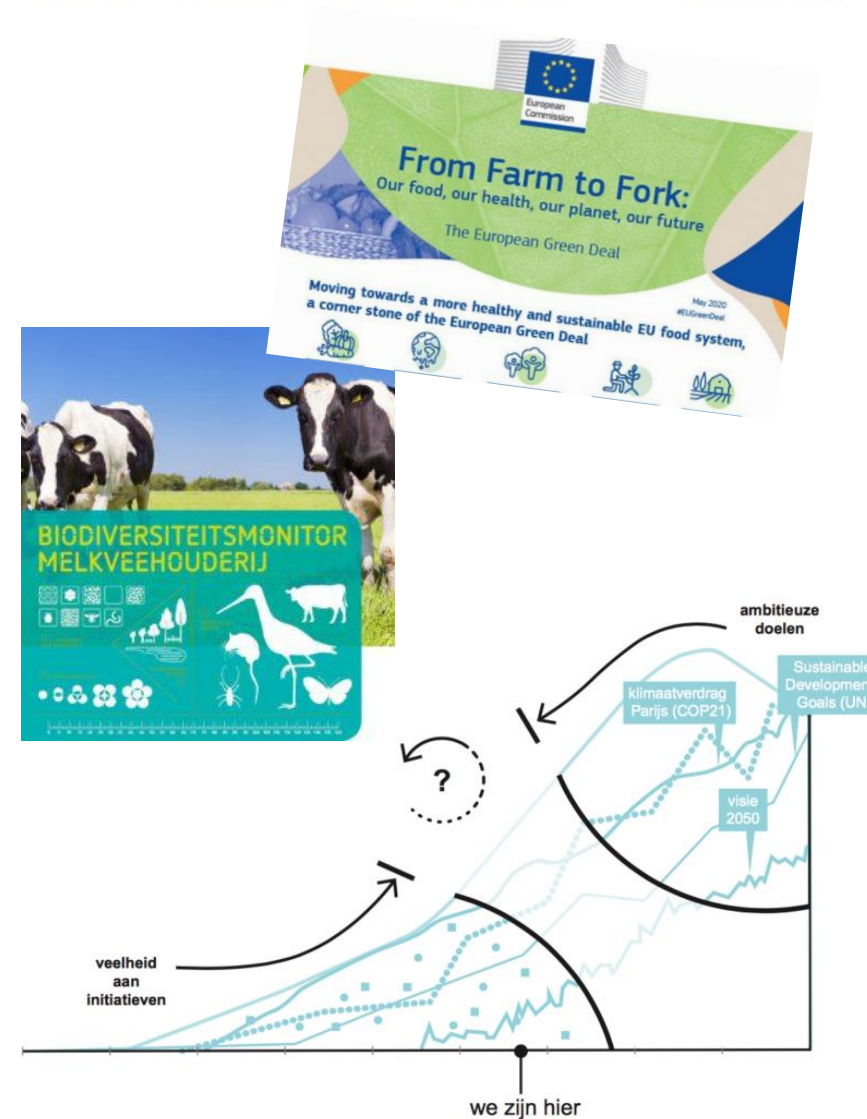
Beloon boeren voor bodem en biodiversiteit

2. Maak scherpe, ruimtelijke keuzes

Geef aan waar wat kan, en wat niet (meer)

3. Benut koppelkansen in omslag circulaire landbouw

Organiseer businesscase(s) voor biobased landbouwproductie

Dank voor uw aandacht!

Opdrachtgever:

PARK Noord-Holland

Uitvoering:

Studio Marco Vermeulen

Het PON-Telos

Marco Vermeulen, Bram Willemse

Fenna Bijster, Inge van Rovert, Joks Janssen

Reflectie Statenlid

Michel Klein (ChristenUnie)

Janrotmans

De Energie Transitie Opgave: Hoe krijgen we de burger mee?

Haarlem, 15 September 2021

 twitter.com/janrotmans

1

URGENTIE

Sixth Assessment Report

WORKING GROUP I

The Physical Science Basis

ipcc

INTERGOVERNMENTAL PANEL ON climate change

Climate change widespread, rapid, and intensifying – IPCC

#IPCC

#ClimateReport

Photo by Sakran Kesari Unsplash

**“Planet has only until 2030 to avoid
catastrophic climate change”**

IPCC, November 2018

Halen we de Klimaatdoelen?

wereldwijd klimaatdoel van 1.5 graad is onhaalbaar

wereldwijd klimaatdoel van 2 graden is uit zicht

we koersen af op 3-4 graden temperatuurstijging

**We moeten knokken voor
elke tiende graad Celsius**

Haalt Nederland de Klimaatdoelen?

Nederland heeft nog nooit een klimaatdoel gehaald

Nederland haalt 55% CO₂-doel in 2030 waarschijnlijk niet

Nederland haalt 100% CO₂-doel in 2050 normaliter niet

Nederland Loopt Vast

drievoudige crisis:

- klimaatcrisis (CO₂-uitstoot)
- milieucrisis (stikstofnormen, PFAS)
- natuurcrisis (biodiversiteit)

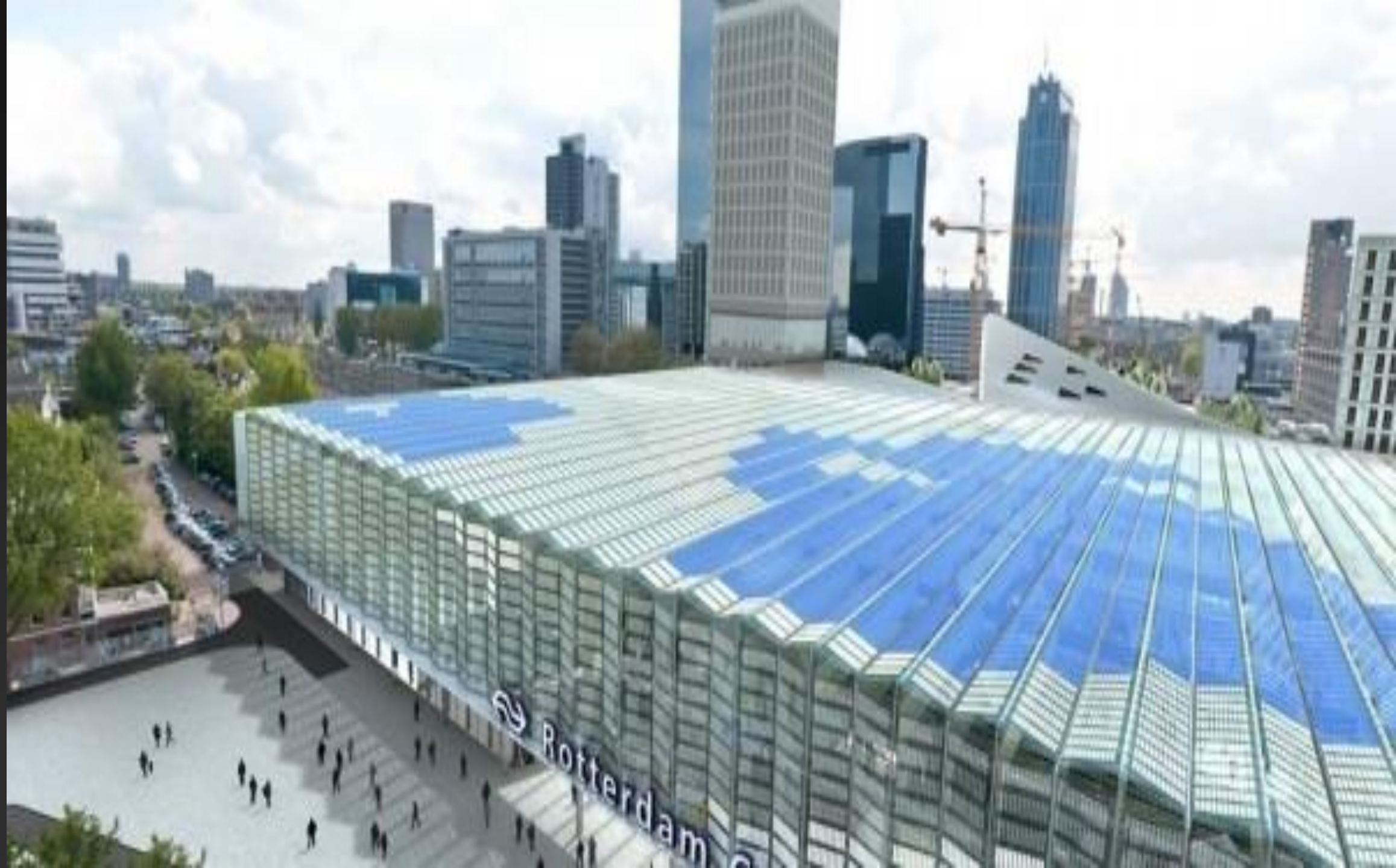
2

TRANSITIE OPGAVE VOOR NEDERLAND

2500 windmolens op land en zee
na 25 jaar

nog 15.000 windmolens nodig!

7 GW zonne-energie [10 miljoen panelen]

10.000 voetbalvelden na 20 jaar

70 GW nodig [100.000 voetbalvelden]

op 10% van daken in NL zonnepanelen

op daken bedrijventerreinen $< 1\%$

op daken industrieterreinen $< 1\%$

op braakliggende grond $< 1\%$

2.5 miljard m² oppervlak op daken en gevels
die wij niet gebruiken voor zonne-energie!

Circulair Gebouw in Duiven

niets is nieuw in Liander gebouw

wedergeboorte van een bestaand gebouw

80% van oude gebouw is hergebruikt

toegevoegde materialen gerecycled

toiletpotten, werkkleding verpulverd tot isolatie

materialenpaspoort

25 circulaire gebouwen na 5 jaar!

Van Aardgas Los

Van Aardgas Los

grootste verbouwopgave sinds W.O. II

geen militaire operatie, maar maatwerk

diversiteit aan oplossingen:

HT warmtenetten, hybride warmtenetten, decentrale oplossing

Tilburg

Loppersum

Van Aardgas Los

7 miljoen woningen op aardgas

in 2040 gasloos: 350.000 woningen/jaar

1.500 per dag!

nog honderdduizend gaswoningen gebouwd

2.000 per dag!

In 4 jaar 2000 huizen gasloos gemaakt
komende 20 jaar 2000 huizen per dag!

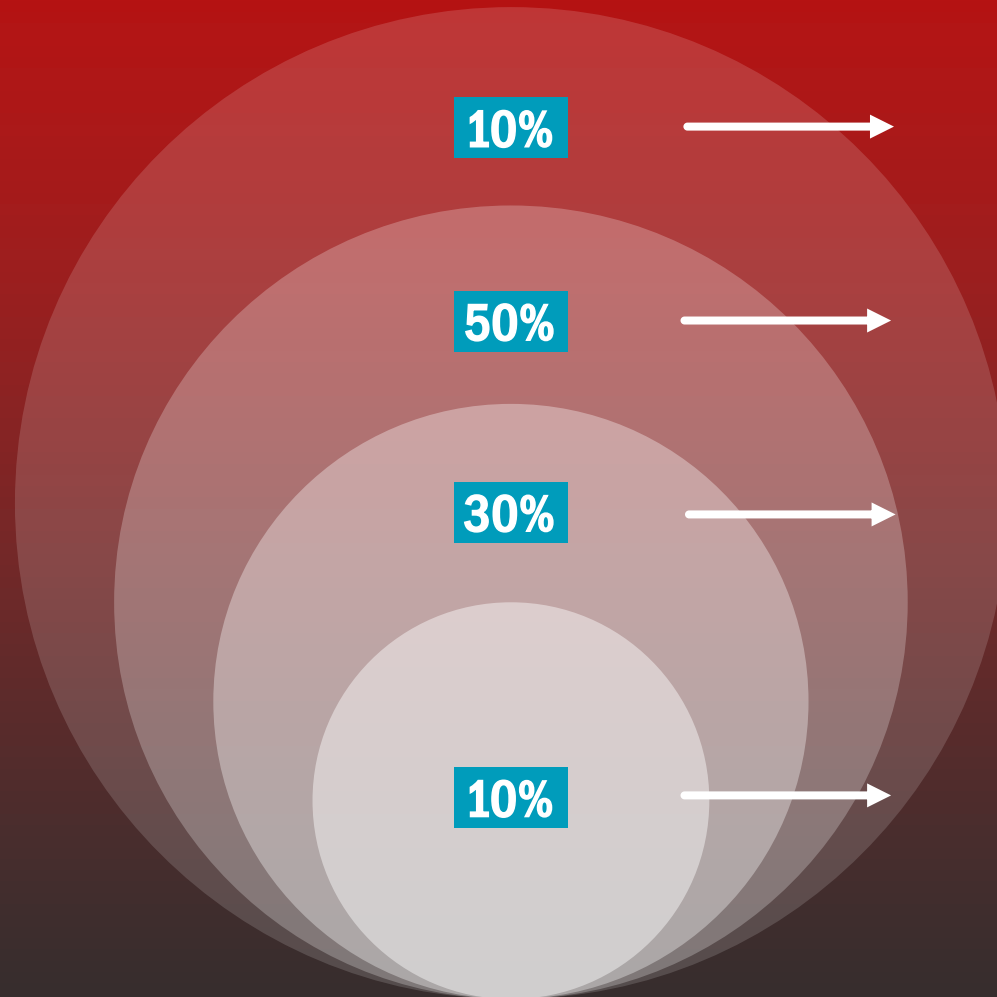
Conclusie:

het moet veel sneller
en slimmer

3

HOE KRIJGEN WE BURGERS MEE?

WEERSTAND BAROMETER

is überhaupt tegen en wil niets weten van duurzaamheid

Is potentieel geïnteresseerd, maar wacht voorlopig nog af

is geïnteresseerd, maar nog niet actief bezig

is actief bezig met duurzaamheid

Breed Draagvlak werkt niet

dé burger bestaat niet

weerstand zal er altijd blijven

weerstand aan tafel leidt tot vertraging

informeer iedereen zo goed mogelijk

kies voor selectieve actieve participatie

Probeer Smal én Diep Draagvlak

begin met mensen die er voor open staan

ga daar actief mee aan de slag

probeer deze mensen te faciliteren

belemmeringen & barrières wegnemen

ga aan de slag met de volgende groep

Aardgasvrije Wijken

begin in wijken waar men al enthousiast bezig is

faciliteer bewoners met oplossingen

laat voordelen zien van succesvolle oplossingen

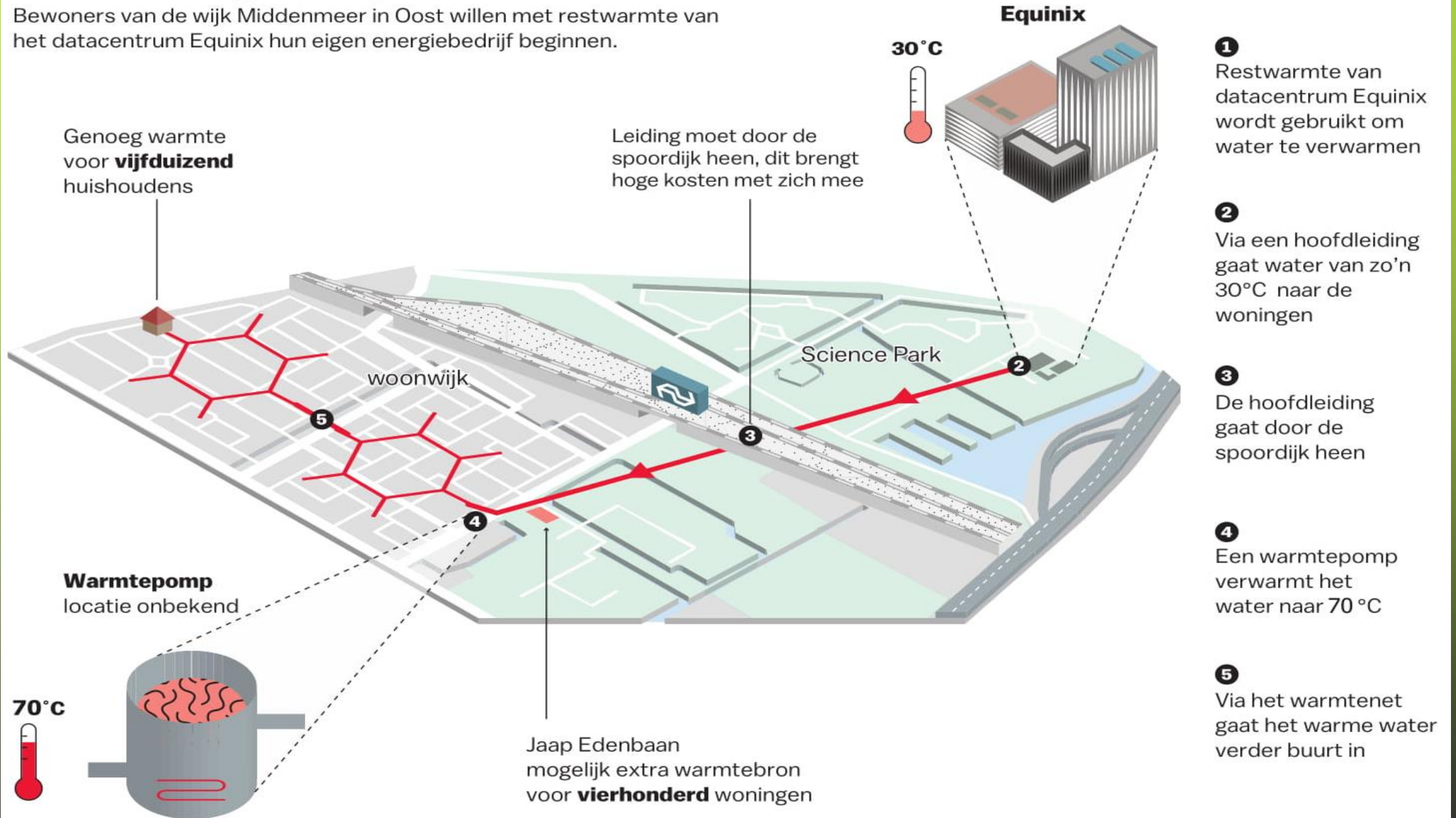
schaal vervolgens op naar andere wijken

begin ook met sociale huurwoningen

slechtste woningen met minst draagkrachtige bewoners

Buurt energiecoöperatie

Bewoners van de wijk Middenmeer in Oost willen met restwarmte van het datacentrum Equinix hun eigen energiebedrijf beginnen.

Zonneparken

geef voorrang aan daken en harde oppervlaktes

doe het samen met lokale energiecoöperaties

50% van de opbrengst naar lokale gemeenschap

schaalgrootte moet in verhouding zijn met omgeving

niet ten koste gaan van de biodiversiteit

Burgers starten Zonnepark De Grift

Windenergie

windmolens in verhouding tot schaal omgeving

op logische plaatsen: industrieterreinen, wegen, etc.

doe het samen met lokale energiecoöperaties

maak burgers mede eigenaar van windmolenpark

actief betrekken burgers die er aan kunnen verdienen

500

inschrijvingen!

www.windparkkoningspleij.nl

Top-Down & Bottom-Up Beleid

allebei zijn even hard nodig, hebben elkaar nodig

RES-sen vergen nationale coördinatie & afstemming

verhouding wind- en zon-energie scheef

ministerie van Ruimte & Energie/Klimaat nodig

Conclusie

inspraak is nodig, maar lang niet voldoende
betrek deel van burgers actief bij plannen
maak ze zo vroeg mogelijk mede eigenaar
ontwikkel gezamenlijk een verdienmodel

Leer van de goede voorbeelden elders!

Leiderschap gevraagd

Leiderschap betekent

tegen de stroom durven in gaan

impopulaire beslissingen nemen

om kunnen gaan met weerstand

fouten durven maken & daarvan leren

proactief zijn en het voorbeeld geven

'Het is niet de criticus die telt. De eer komt toe aan de man die daadwerkelijk in de arena staat, zijn gezicht besmeurd met stof, zweet en bloed; die zich kranig weert; die fouten maakt en keer op keer tekortschiet, maar desondanks toch probeert iets te bereiken. Die groot enthousiasme en grote toewijding kent; die zich helemaal geeft voor de goede zaak. Die, als het meezit, uiteindelijk de triomf van een grootse verrichting proeft, en die, als het tegenzit en als hij faalt, in elk geval grote moed heeft getoond'

Theodore Roosevelt

Reflectie Statenlid

Annette de Vries (PvdA)

Debat

Peter de Ruyter, Jan Rotmans, Frénk van der Linden

Korte pauze

Dag van de ruimtelijke kwaliteit

15 september 2021

Blok 1 - vervolg:

Grote transitie

Dag van de ruimtelijke kwaliteit

15 september 2021

Nieuwe werklandschappen

CLONDALKIN
A GOOD WITH TOUGH
FLEXIBLE PACKAGING

©2018 Google

dakvenster.com[®]
Logistiek Centrum

kvenster.com®
Logistiek Centrum

JOHN DEERE
Kraakman
Perfors

Accelererend ruimtebeslag

Ruimtebeslag Noord-Holland 2020 ten opzichte van 1996

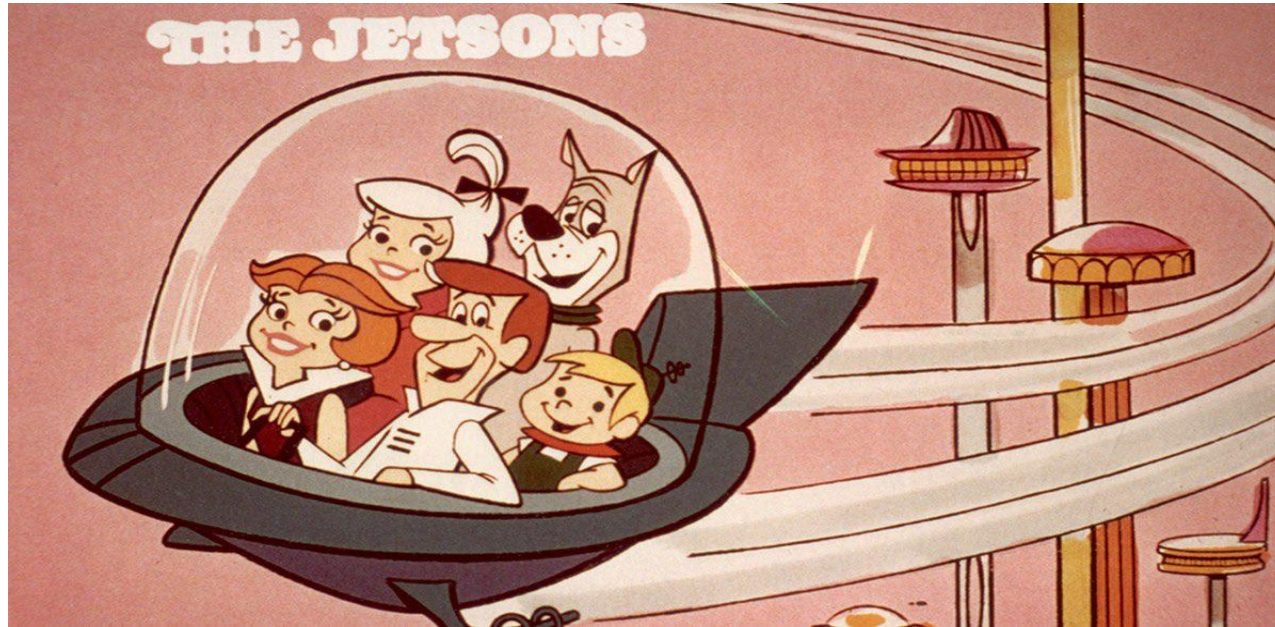
- **Wonen: + 6 %**
- **Bedrijventerreinen: + 30 %**

**Omslag: van uitbreiding naar herstructurering
teneinde verlies aan open ruimte en aantasting
van het landschap te voorkomen**

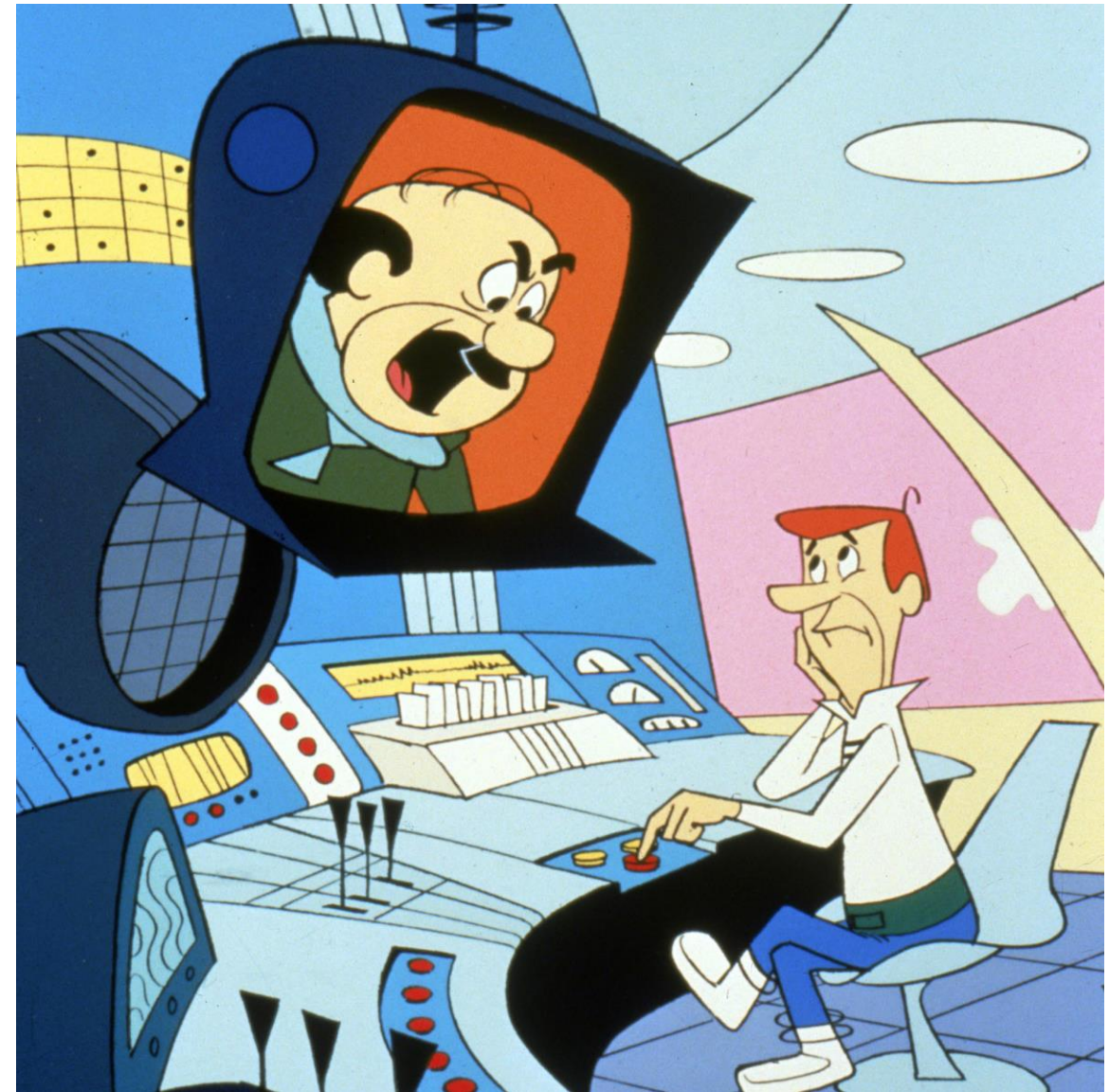
Bedrijventerrein van de toekomst

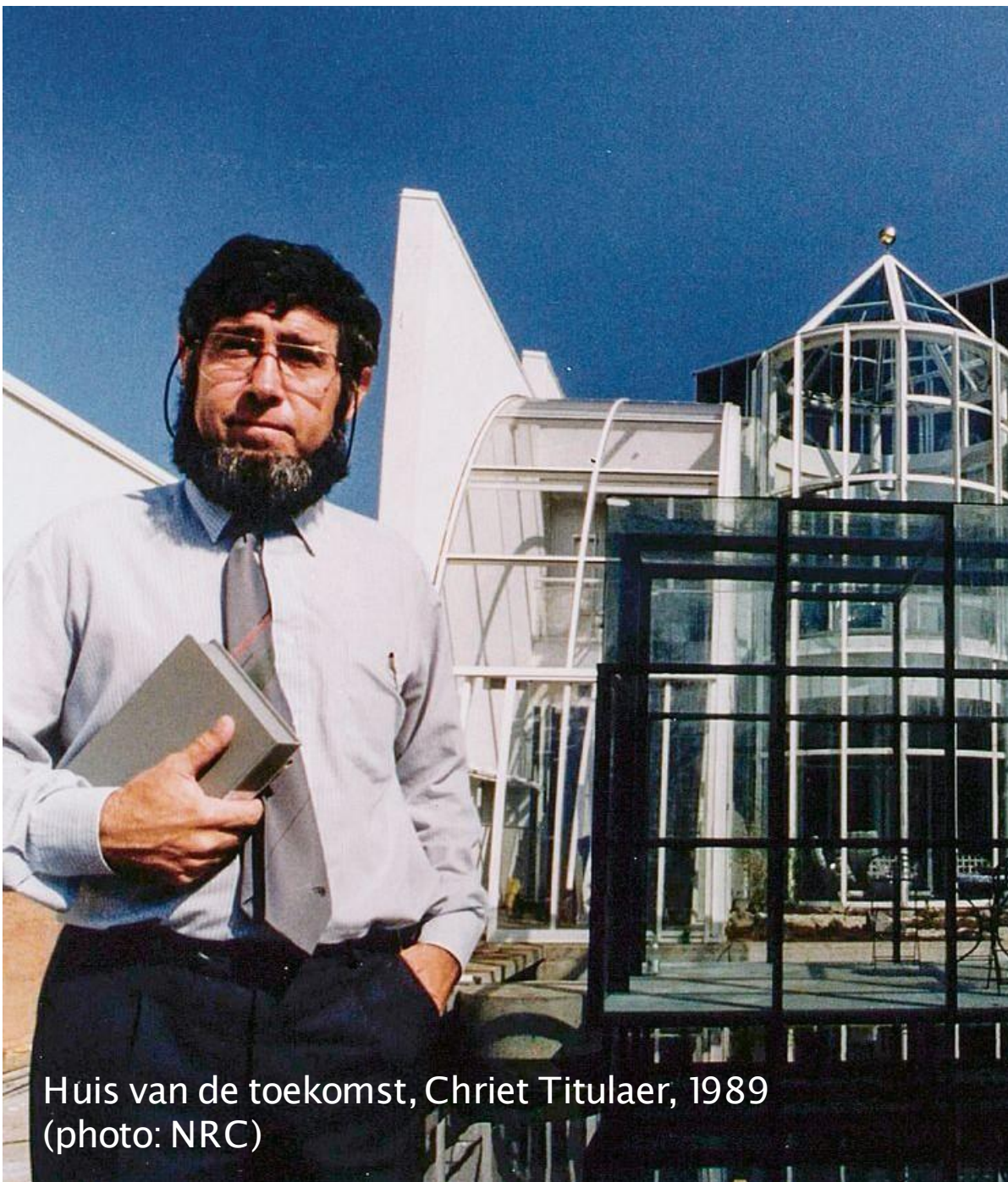
Merten Nefs

TU Delft & Vereniging Deltametropool

The Jetsons op het werk. Hanna & Joseph Barbera, 1962-1987

Huis van de toekomst, Chriet Titulaer, 1989
(photo: NRC)

TELEWINKELLEN BIJ WEHKAMP

Vanuit het "Huis van de Toekomst" kun je op je gemak vanuit je luie leunstoel gaan winkelen bij Wehkamp.

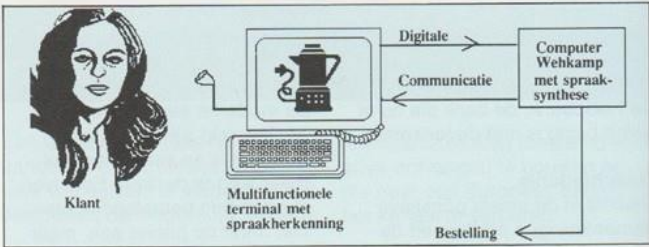
Het "Huis van de Toekomst" koos

Wehkamp als partner voor het uitwerken van de mogelijkheden nu en in de toekomst op het gebied van het telewinkelen.

onder nummer 038-264555. Wehkamp heeft dit systeem ontwikkeld met het succesvolle Franse minitelsysteem als voorbeeld. In afwachting van een dergelijk videotex-systeem in Nederland wil het bedrijf haar klanten en zichzelf ervaringen met een simpel gebruikersvriendelijk systeem laten opdoen. In de toekomst zullen er twee zaken op het gebied van het telewinkelen grondig veranderen. In de eerste plaats worden er beelden toegevoegd aan de

Snelle ontwikkeling

Telewinkelen heeft natuurlijk grote voordelen: geen files, geen parkeerproblemen, geen rij wachtenden bij de kassa, geen gesjouw en vooral: de klant kan thuis alles rustig bekijken. Wehkamp is een postorderbedrijf, een warenhuis thuis, dat opvalt door eigen ontwikkelingswerk om van telewinkelen een

TELEBANKIEREN: GELDZAKEN REGELEN VANUIT DE LUIE STOEL

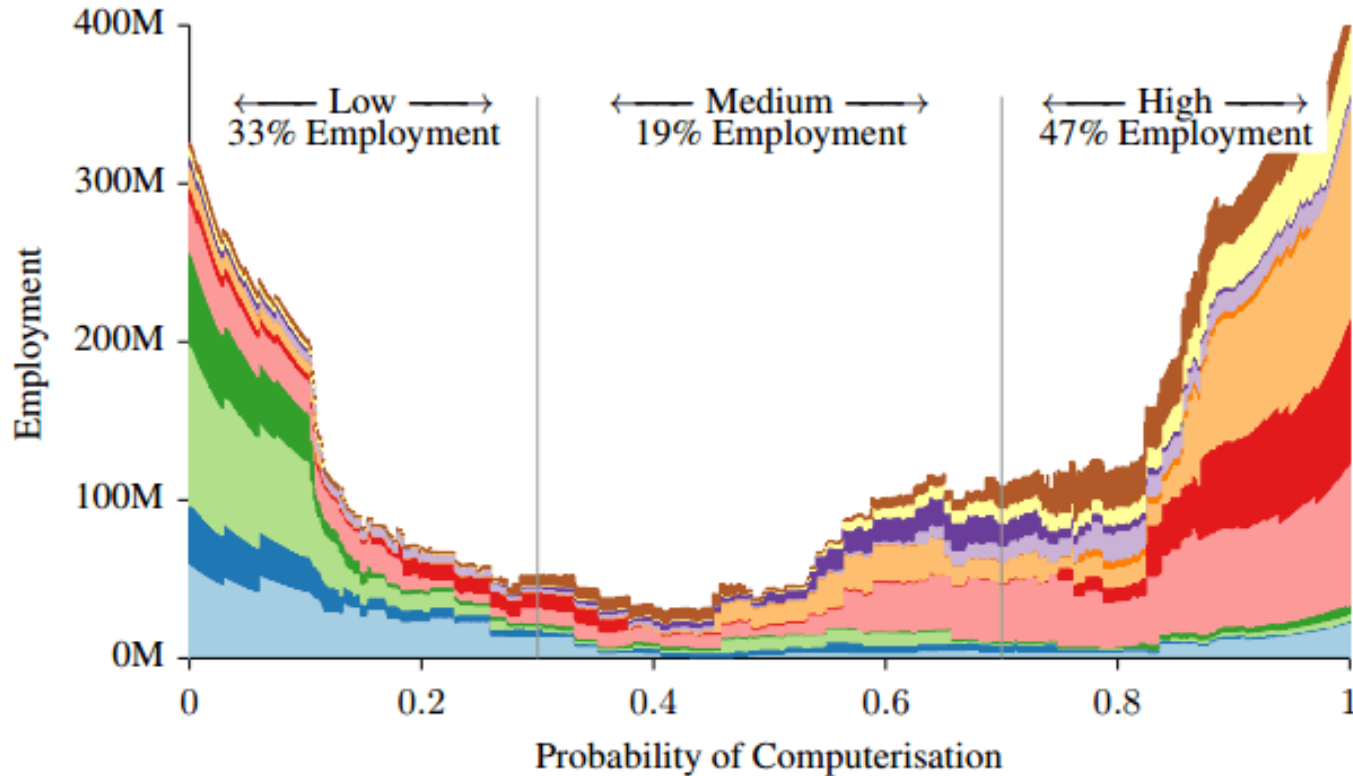
In het "Huis van de Toekomst" kun je vanuit woon- of werkkamer alle geldzaken regelen. Via de telefoon krijg je contact met de computer van de bank. Na het intoetsen van geheime privécodes heb je "on-line" toegang tot je eigen bankrekening.

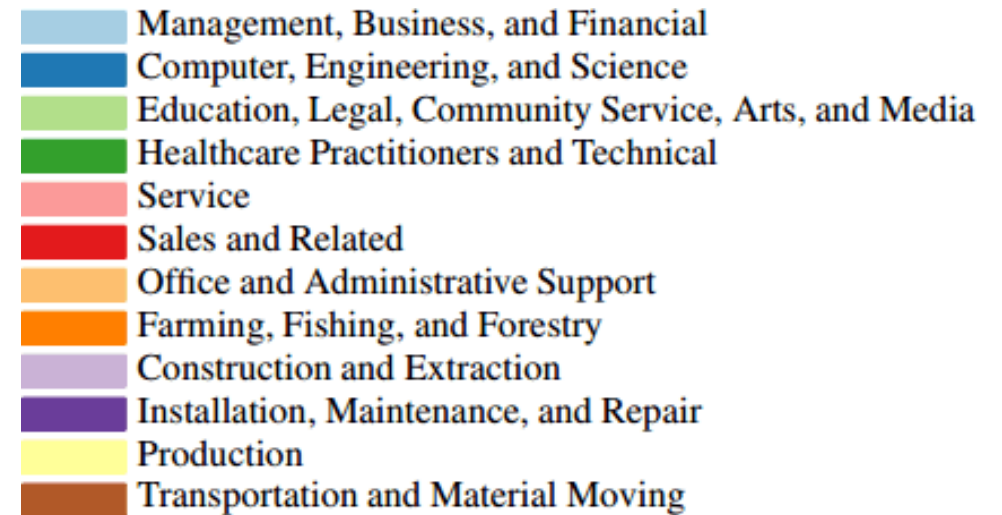
— Uitgangspunt

Het bedrijventerrein van de toekomst
is NIET de achterkant
van het huis van de toekomst.

Zijn er bedrijventerreinen in de toekomst?

Helft van werk risico van automatisering. Carl Benedikt Frey, Oxford University, 2010

- automatisering
- 32% werkgelegenheid (2020)
- groei e-commerce
- afname retail en kantoren

Drie perspectieven

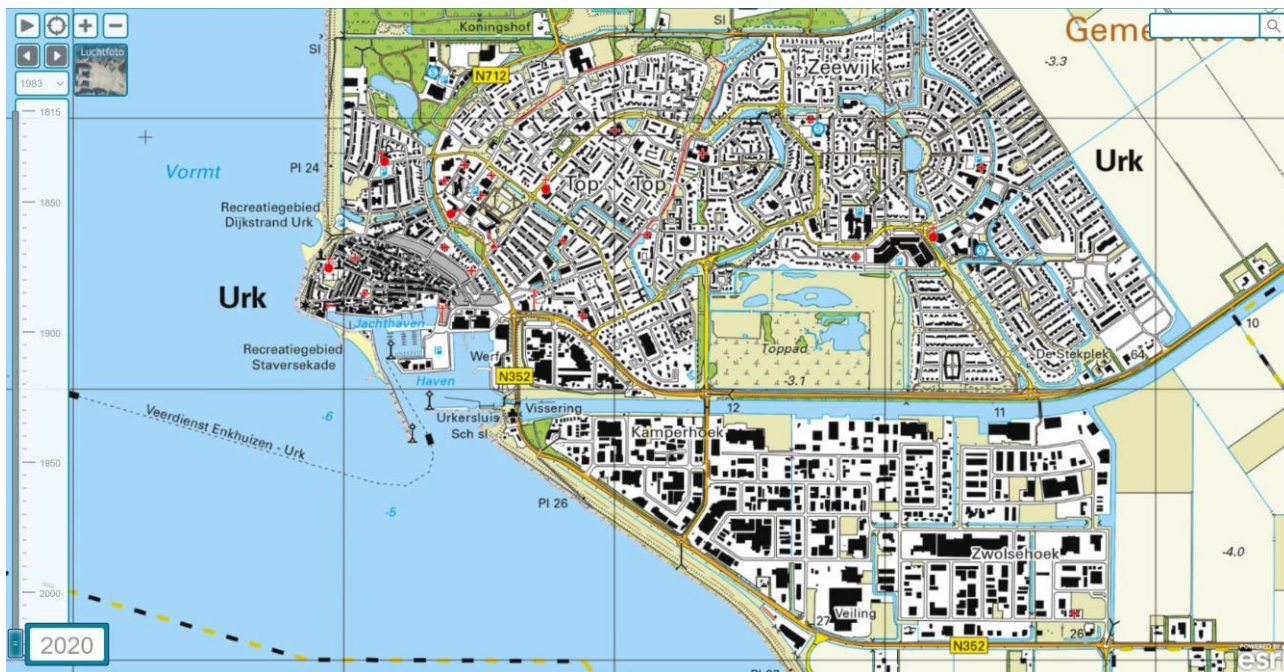
- Made in the World
- (re)Made in Holland
- Home made

— Made in the World

Het bedrijventerrein als schakel in mondiale ketens

“Urk is geen vissersdorp meer, maar een reusachtige diepvries. Een grote, witte anonieme doos, die helemaal in het teken staat van industriële voedselverwerking.”
 — Matthias Declercq, De Ontdekking van Urk, 2020

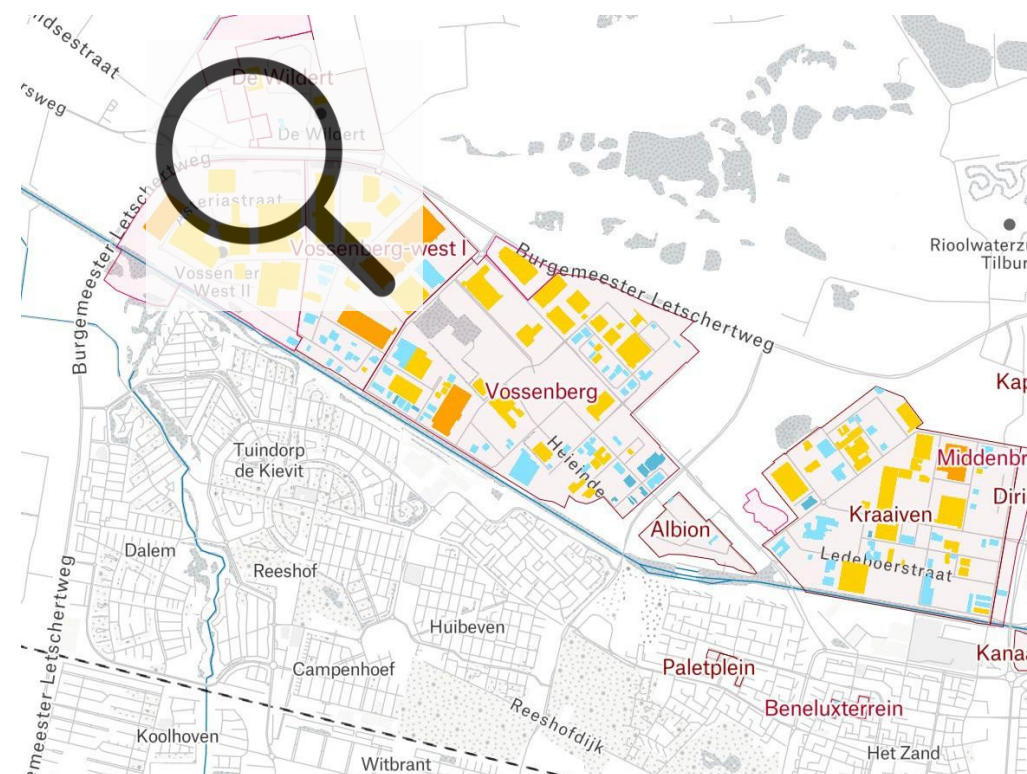
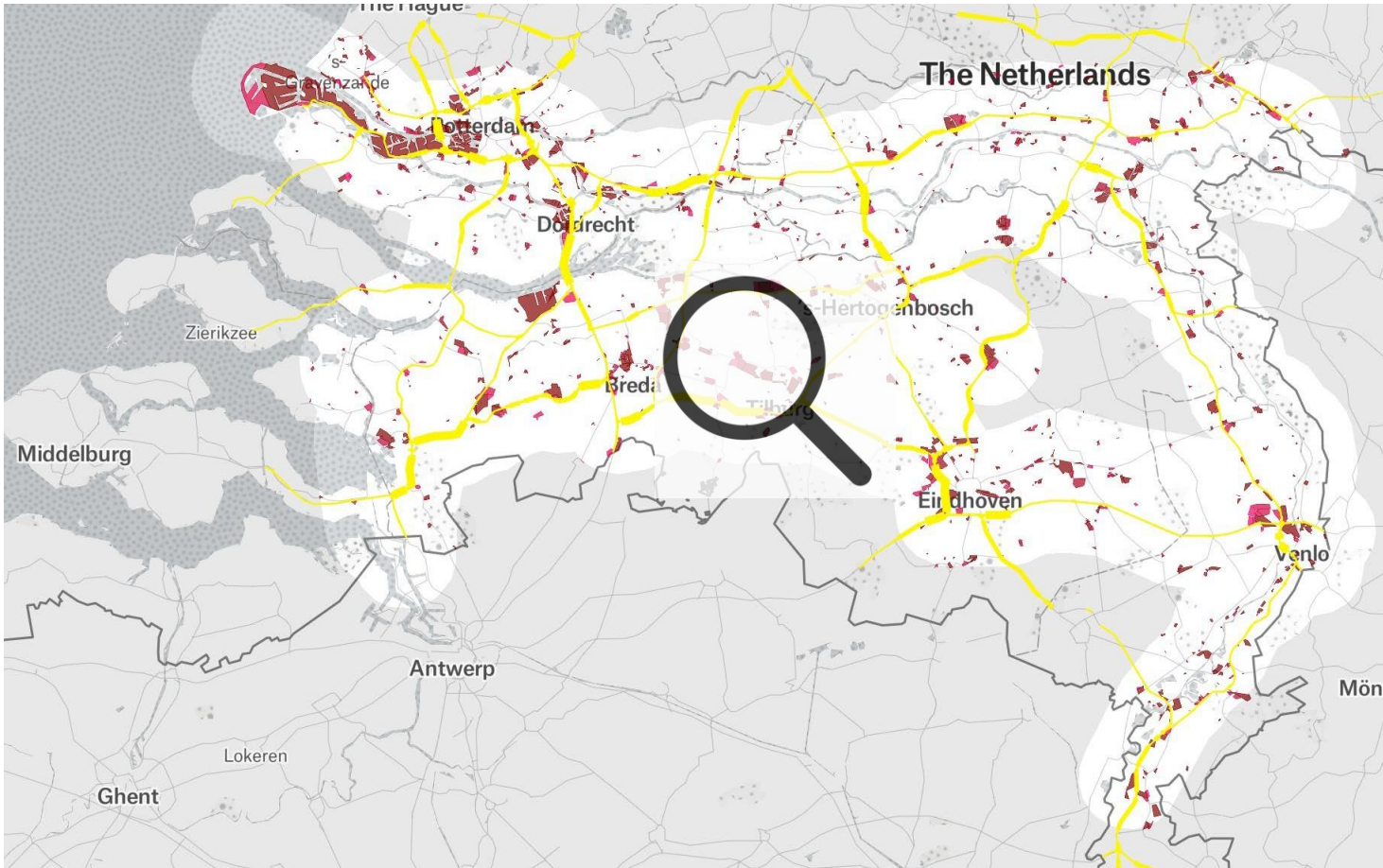

Het drijvende bedrijventerrein. Offshore visfabriek

Logistieke voetafdruk

vier keer zo groot in veertig jaar

Landscapes of Trade, Goederenvervoercorridor Oost-Zuidoost. Merten Nefs, 2021

Value Added Logistics

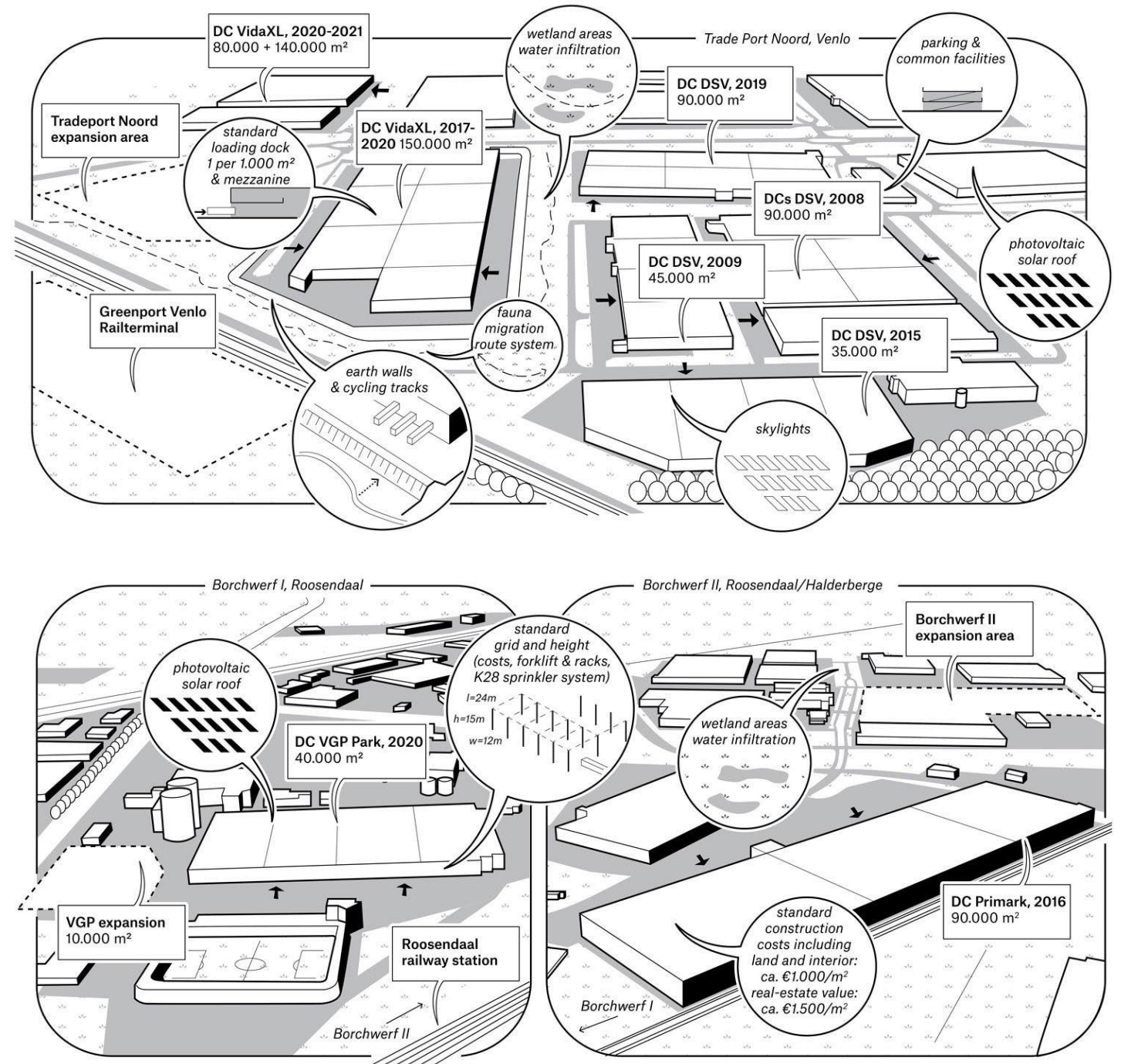

Tesla Motors Tilburg

Inpassing

Primark distributiecentrum;
Venlo Trade Port Noord en Roosendaal
Borchwerf. Merten Nefs
www.landscapesoftrade.nl

Mengvormen

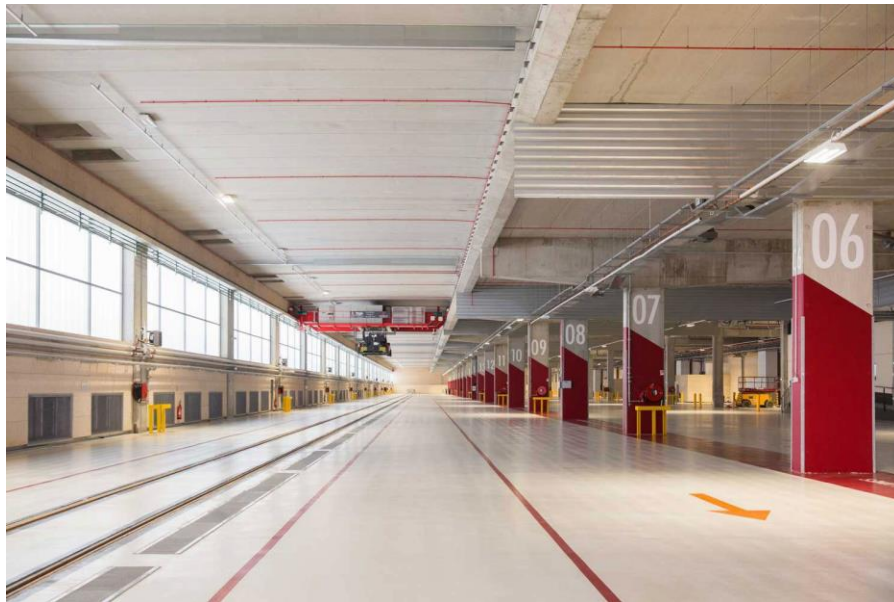
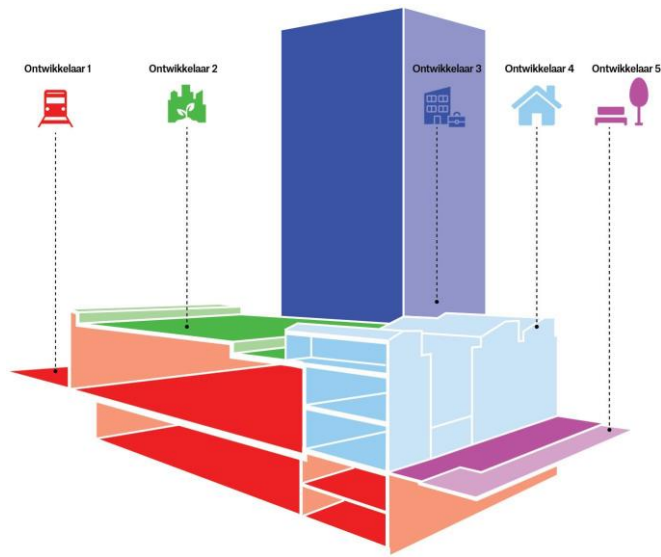
Landschappelijk en stedelijk

Nike distributiecentrum,
Vlaanderen

Studie natuurinclusief
distributiecentrum Brabant,
Gerwen van der Veen,
Wageningen Universiteit, 2019

Chapelle International, Parijs. Mairie de Paris, Cultivate, Lea Soret.

— (re)Made in Holland

Het bedrijventerrein als plek van het nieuwe circulaire maken

De belofte van Reshoring

“Automatisering, robotisering, en ontwerp en produceren met computerondersteuning (CAD/CAM) maken het mogelijk om vraagafhankelijk te produceren: Just-In-Time-Production.”

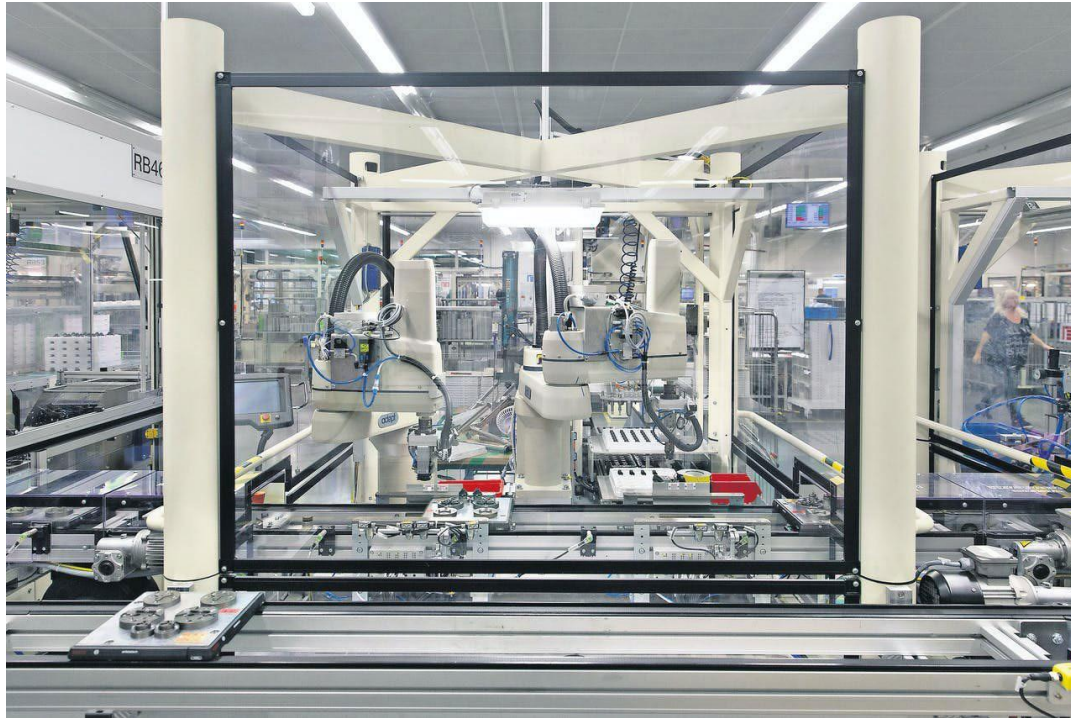
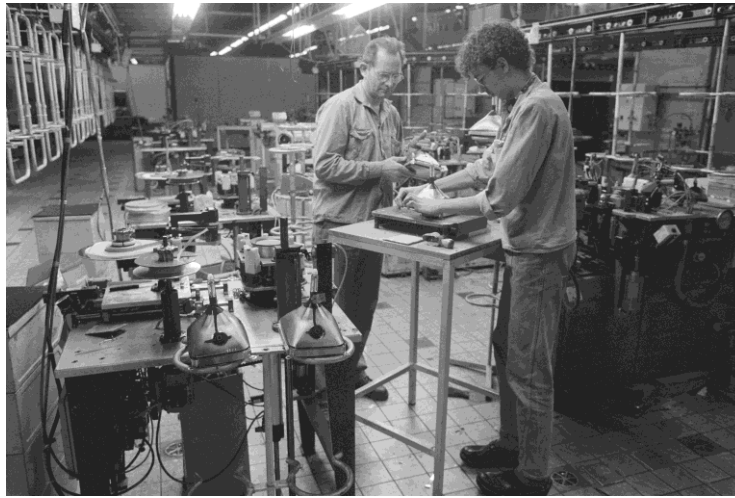
— Rijksplanologische Dienst, 1986

“Europese industriegebieden herstellen zich. Industrieën willen weer dichterbij de markt zitten.”

— Raad van advies voor de ruimtelijke ordening, 1986

“Robotisering, digitalisering en schone productieprocessen - smart industry - leidt ertoe dat productieprocessen zich weer in Nederland vestigen (reshoring).”

— Nationale Omgevingsvisie, 2020

Philips huishoudapparaten, Drachten

Capi potten en vazen, Tilburg

Vierde industriële revolutie

4D printen, medicijnen op maat, exoskeletten ...

iXtenso exoskelet, Ahold-Delhaize distributiecentrum VS, 2021

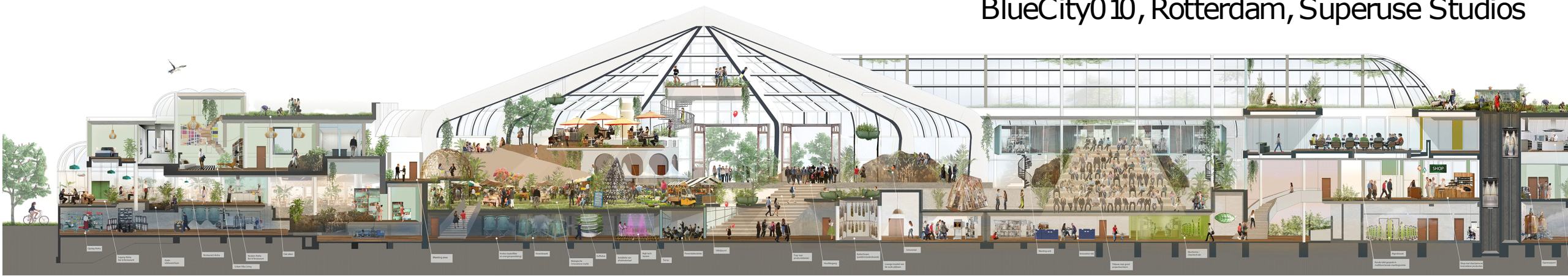
Circulaire economie

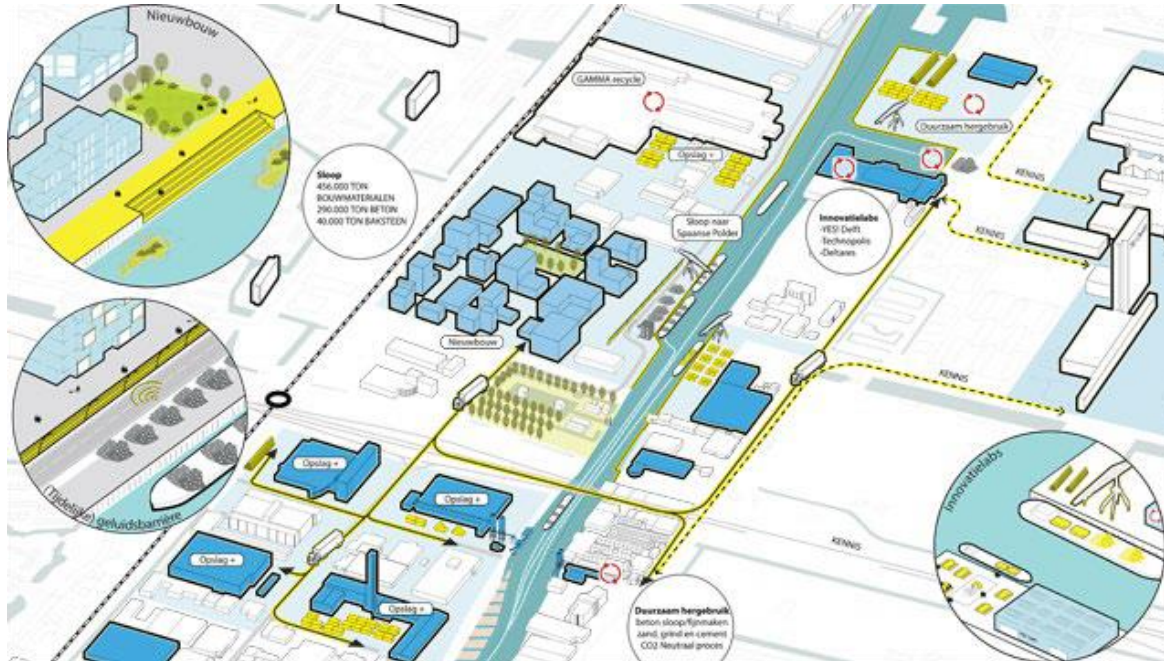
meer ruimte voor opslag, retourstromen, kennisdeling en verblijfskwaliteit

FruitLeather

BlueCity010, Rotterdam, Superuse Studios

Vintage Stedenbouw. Defacto

Refurbishen game consoles en smartphones.
Grapevine Texas

— Home made

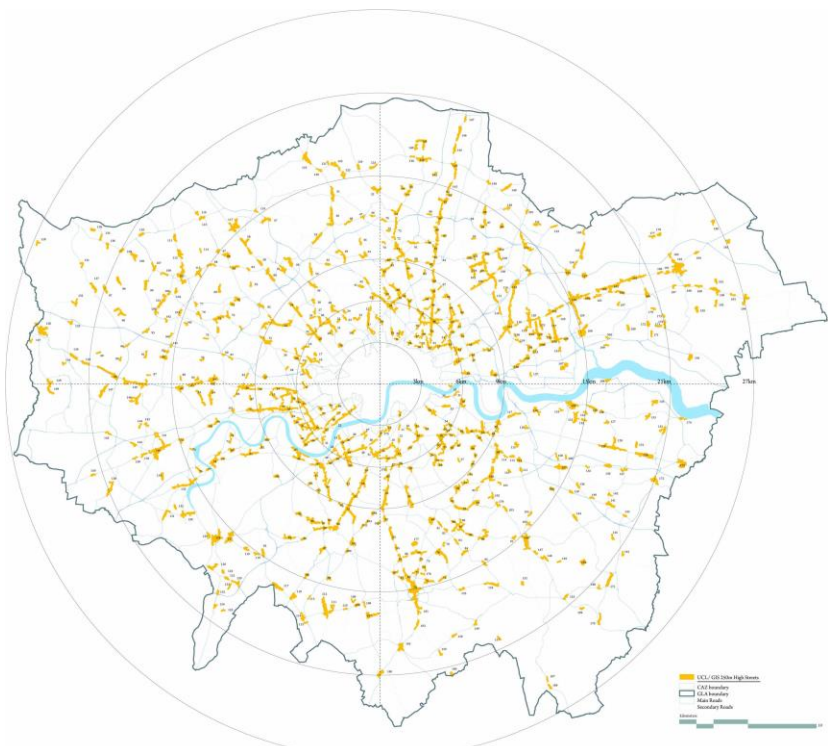
Het bedrijventerrein als integraal deel van de dagelijkse leefomgeving

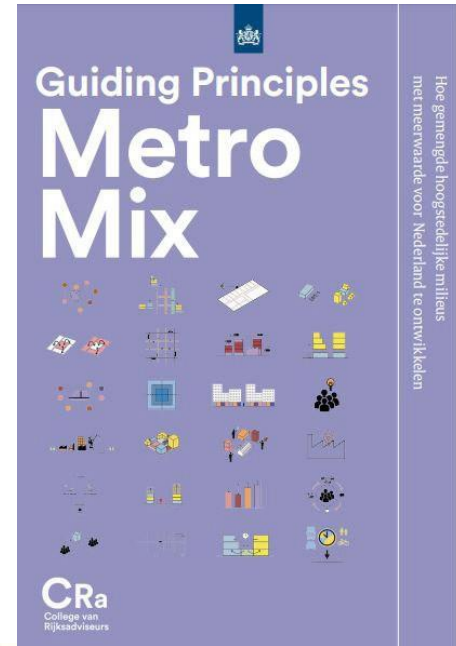
Wonen op het bedrijventerrein. Labour hotel Sevenum

Produceren in de stad. GrowX, Amsterdam;
Regen Villages Almere

London High Streets project. Gort Scott

Ruis, reuring, rust. College van Rijksadviseurs

Cities of Making. TU Delft & UCL

Eemsdelta Campus, Appingedam. Unie architecten

Alstom Halles, Nantes. Franklin Azzi

Adidas Runbase, Osaka

Cludtown Exhibition Center, Hangzhou

— Stelling

In heel Noord-Holland de wijken inrichten zodat je er fijn kan werken, en de bedrijventerreinen inrichten zodat je er fijn kan wonen en recreëren.

Enkele monumentale reservaten maken, voor wilde natuur en het rumoer van de biobased economie.

Reflectie Statenlid

Bart Vink (D66)

Debat

Lunchpauze

Dag van de ruimtelijke kwaliteit

15 september 2021

Blok 2:

Stad en land

Dag van de ruimtelijke kwaliteit

15 september 2021

Stad en Land

Veranderende stad-land relatie

Henk Jagersma

Nieuwe samenwerkingen

Hilde Blank

Stadsregionale ontwikkeling

Marc Hanou

Het land is in toenemende mate naast
productiegebied ook uitloop- en uitreengebied
voor de stad, regenton, koelmotor en dynamo
van de stad, natuurparel bij de stad.

**Onze woonopgave lossen we zoveel mogelijk binnen
bestaand stedelijk gebied op.**

**De intensieve steden die daarmee ontstaan kunnen
alleen functioneren bij de gratie van een goed
bereikbaar en fantastisch ingericht buitengebied.**

De stad kan niet meer zonder het land.

Omgekeerd biedt de nabijheid van de stad de beheerders van dat buitengebied, de boeren en terreinbeheerders, kansen nieuwe bedrijfsmodellen te ontwikkelen.

Hoogste tijd om voorbij de vermeende tegenstelling stad-land te denken en stad en land in positieve wederkerigheid te ontwikkelen.

Dat vraagt om andere vormen van RO

Het huidige RO systeem werkt een gescheiden benadering van stad en land in de hand.

We moeten naar een regionaal perspectief waarin stad en land met elkaar worden verbonden.

We moeten tijdschalen met elkaar verbinden.

Planvorming kan niet zonder stip op de horizon.

Je kunt niet sturen wanneer je de bestemming niet kent

- **Versterkt regionaal perspectief**
- **Verbinden van tijdschalen**
- **Verbinden van stad en land**
- **Een meer adaptieve planvorming**

Vergt een andere bestuurlijke constellatie.

De stad kan niet meer zonder het land.

Als de stad niet meer zonder het land kan, is de stad dan ook bereid mede verantwoordelijkheid voor dat land te nemen, in de bereikbaarheid en kwaliteit van dat land te investeren?

Reflectie Henk Jagersma / Stad Amsterdam

**Het gelijk-op en in positieve wederkerigheid
ontwikkelen van stad en land vraagt nieuwe
samenwerkingen.**

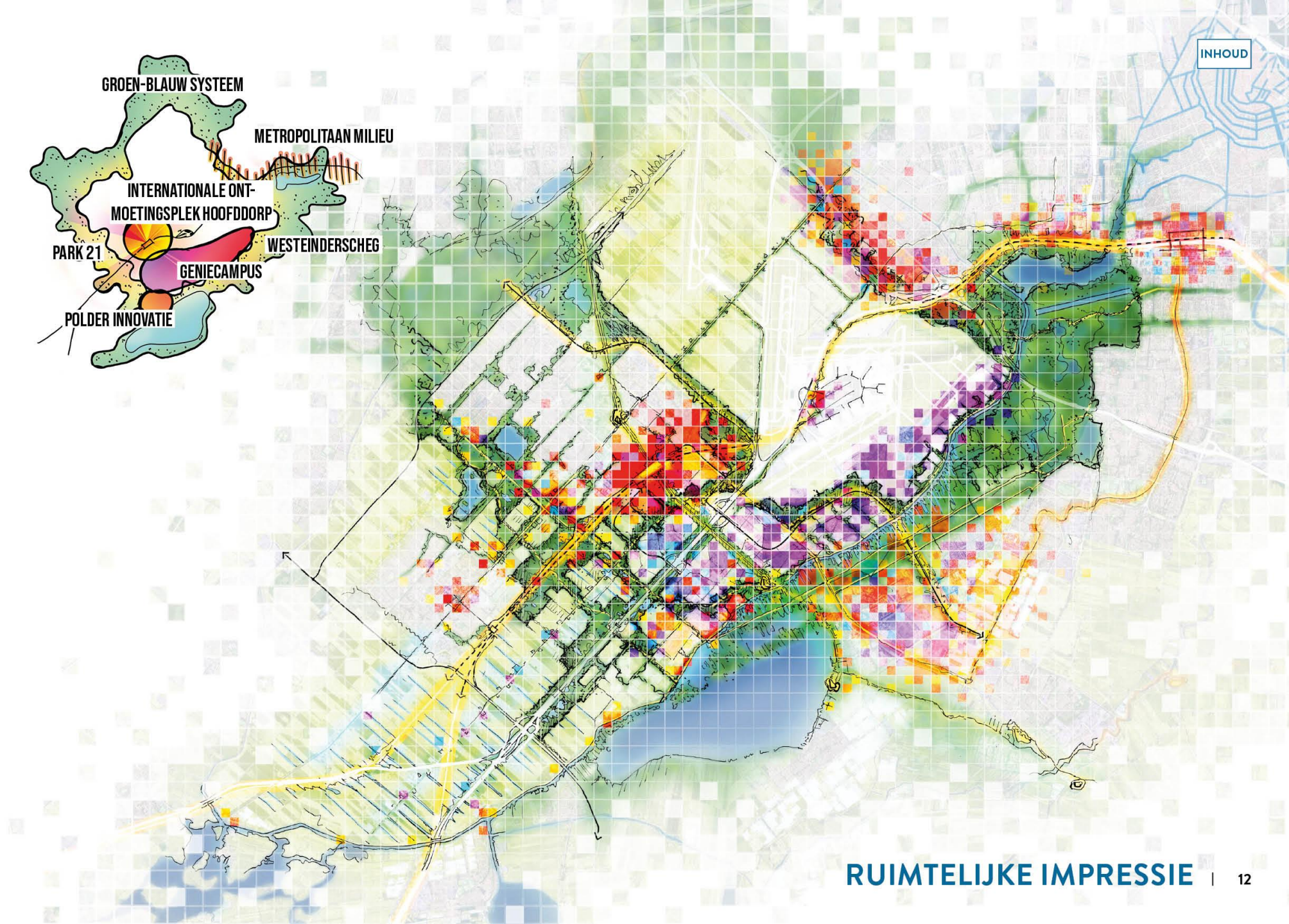
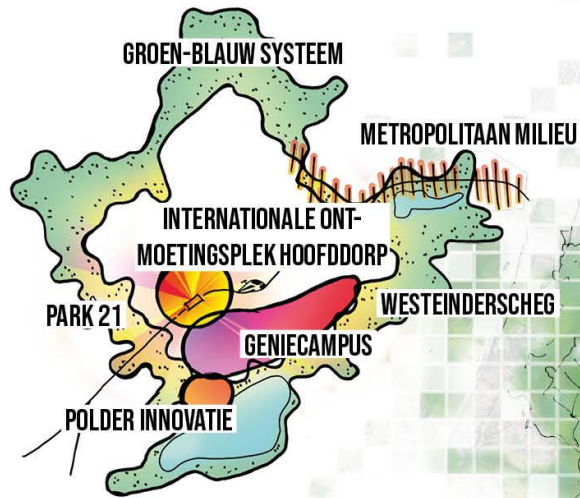
Reflectie Hilde Blank / BVR

Stad en land

Henk Jagersma

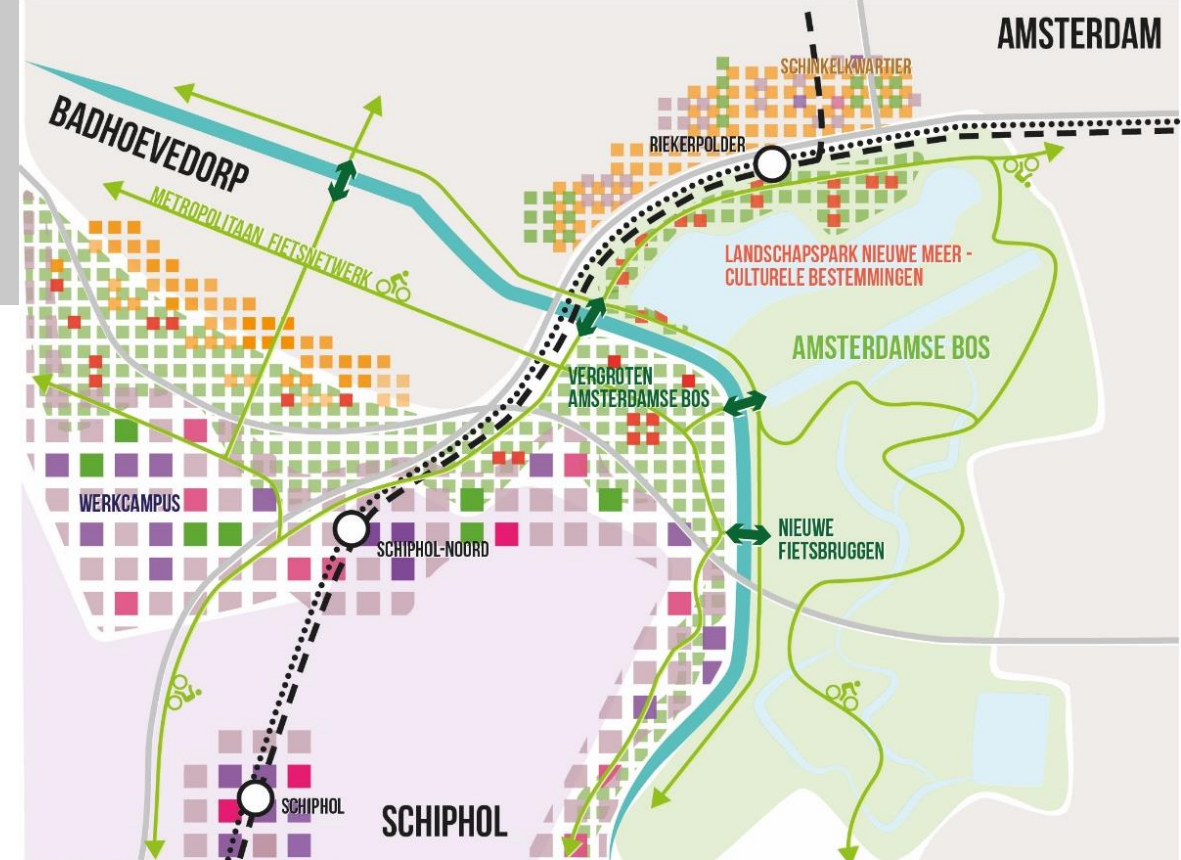
Reflectie Statenlid

Jaap Hollebeek (PvdD)

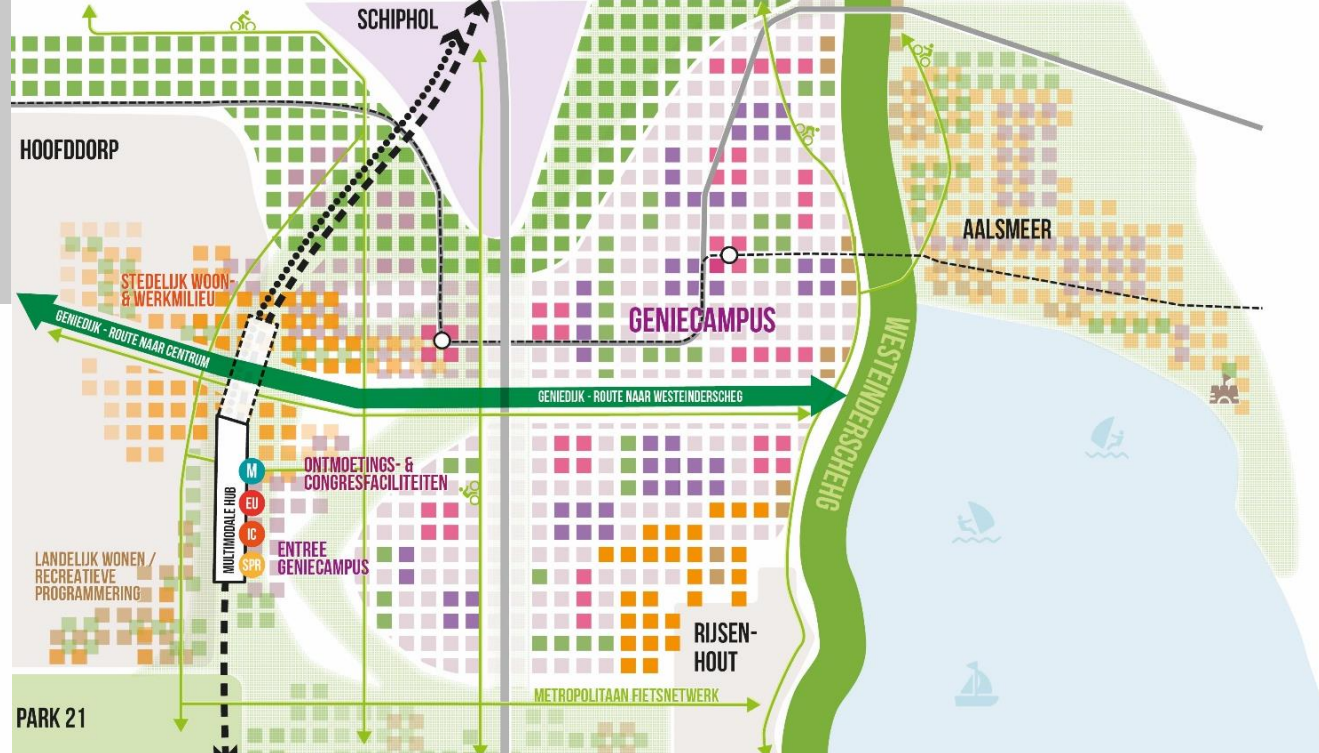
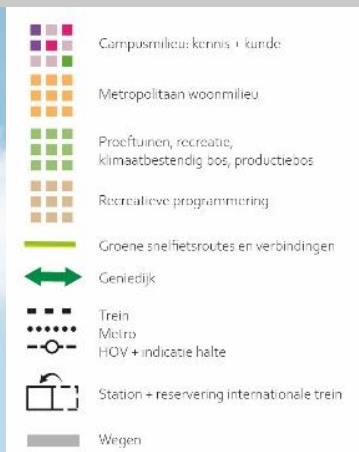
Waar Amsterdam Haarlemmermeer ontmoet

- **Fysiek en programmatisch verbinden** van gebieden ten noorden/oosten van de ringvaart & omgeving Schiphol
- **Landschappelijke versterking** door vergroten Amsterdamse Bos met sprong over Ringvaart naar Schiphol noordwest
- Nieuw groen/**bosrijk campusgebied**
- Dynamische ontwikkelgebieden **profiteren van de metrolijn en groen** nabij
- Betere ontsluiting noordoever Nieuwe Meer en noordoostelijke ringvaartzone biedt kansen voor behoud en **ontwikkeling culturele en maatschappelijke functies**
- In groene randen Schiphol liggen kansen voor **duurzame, luchtvaart gebonden werkcampus** (innovatieve logistiek)

- Campusmilieu: kennis + kunde
- Metropolaan woonmilieu
- Proeftuinen, recreatie, klimaatbestendig bos, productiebos
- Cultuur, vrijeplaatsen
- Groene snelfietsroutes en verbindingen
- Extra fietsbruggen
- Trein
- Metro + halte
- Wegen
- Ringvaart

Waar Hoofddorp Aalsmeer ontmoet

- Betreft gebied tussen centrum/station Hoofddorp en Westeinderscheg naar Aalsmeer
- **Schaalsprong** in ov- en fietsverbindingen
- Opwaardering van station **Hoofddorp tot internationaal treinstation**
- Mogelijkheid tot **ruimtelijk-economische ontwikkeling** met intensief en verdicht **hoog stedelijk gebied** & grootschalige **campusomgeving**
- **Ontmoetingslandschap** met bestaande cultuurhistorische waarden en nieuwe landschapselementen
- **Transformatie** van verouderd **glastuinbouwgebied** Aalsmeer en Rijsenhout naar landschap en woningbouw, dankzij doortrekken ov en aanpassing luchtvaart

Waar de polder innovatie ontmoet

- Verbreding watergangen met flexibel peil voor **bufferen zoet water**
- **Innovatieve land- en tuinbouw** krijgt hier een plek
- Rijkher recreatief landschap door **verbinding met omgeving**
- Gebied krijgt belangrijke functie als **voedselvoorziening** voor de regio, als **buffer** voor zoetwatervoorziening en als **recreatiegebied** voor de regio
- **Technologie en innovatie** maken efficiënt grondgebruik mogelijk
- **Transitie land- en tuinbouw** biedt ruimte voor landelijke woonmilieus
- Mogelijkheden voor **experimentele land- en tuinbouwgebieden** rond Rijsenhout
- Door positie aan Park 21, Ringvaartzone en Westeinderscheg zijn toekomstige woningbouw en **bijzondere woonvormen** aan het water denkbaar

- Campusmilieu: kennis + kunde
- Metropolitain woonmilieu
- Proeftuinen, recreatie, klimaatbestendig bos, productiebos
- Recreative programmering
- Innovatieve polder
- Groene snelfietsroutes en verbindingen
- Recreative & ecologische verbinding
- Trein
- Wegen
- Polderloten
- Polderlinten

Reflectie Statenlid

Aukelien Jellema (PvdA)

Debat

Middagpauze

Dag van de ruimtelijke kwaliteit

15 september 2021

Blok 2 - vervolg:

Stad en land

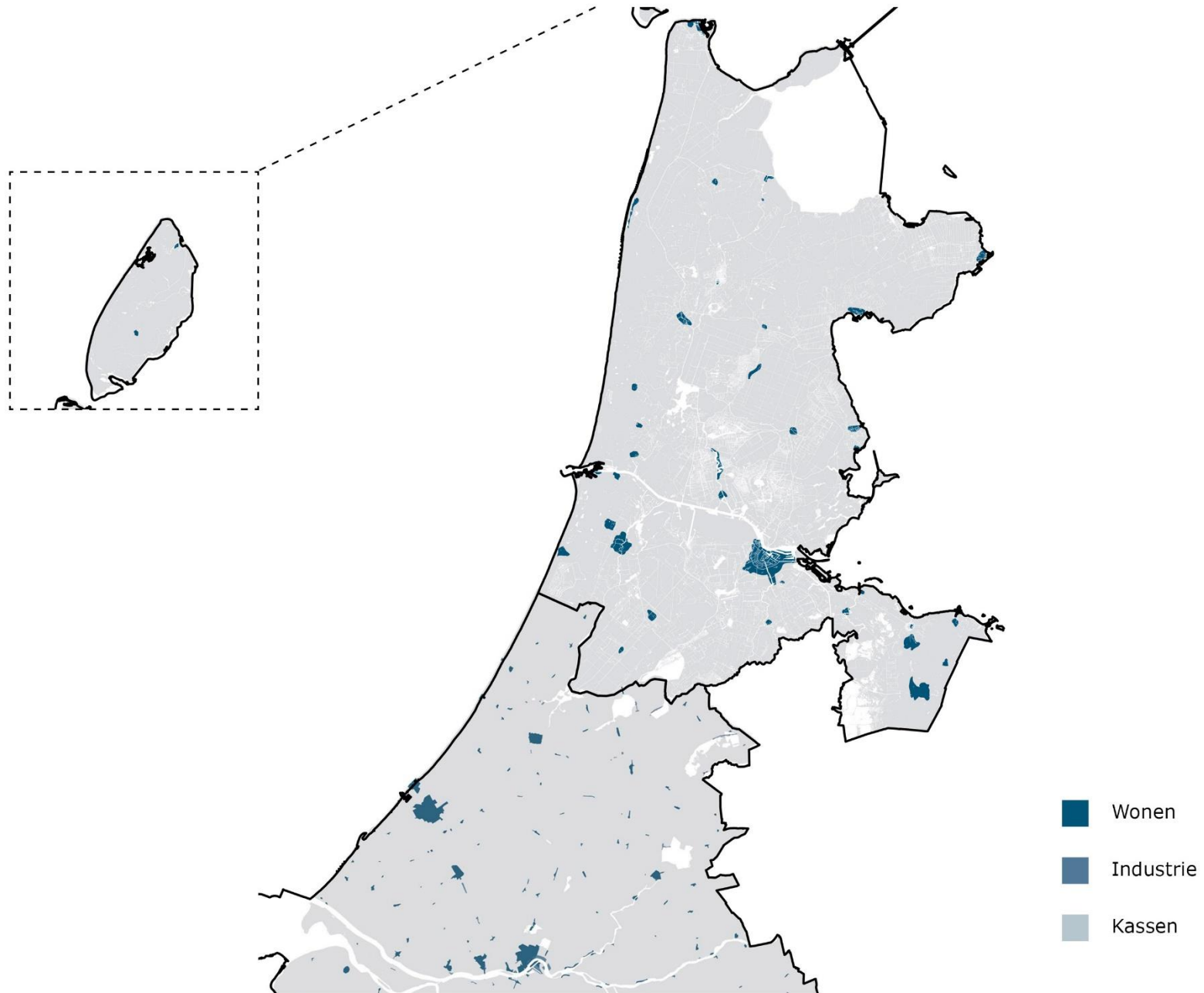
Dag van de ruimtelijke kwaliteit

15 september 2021

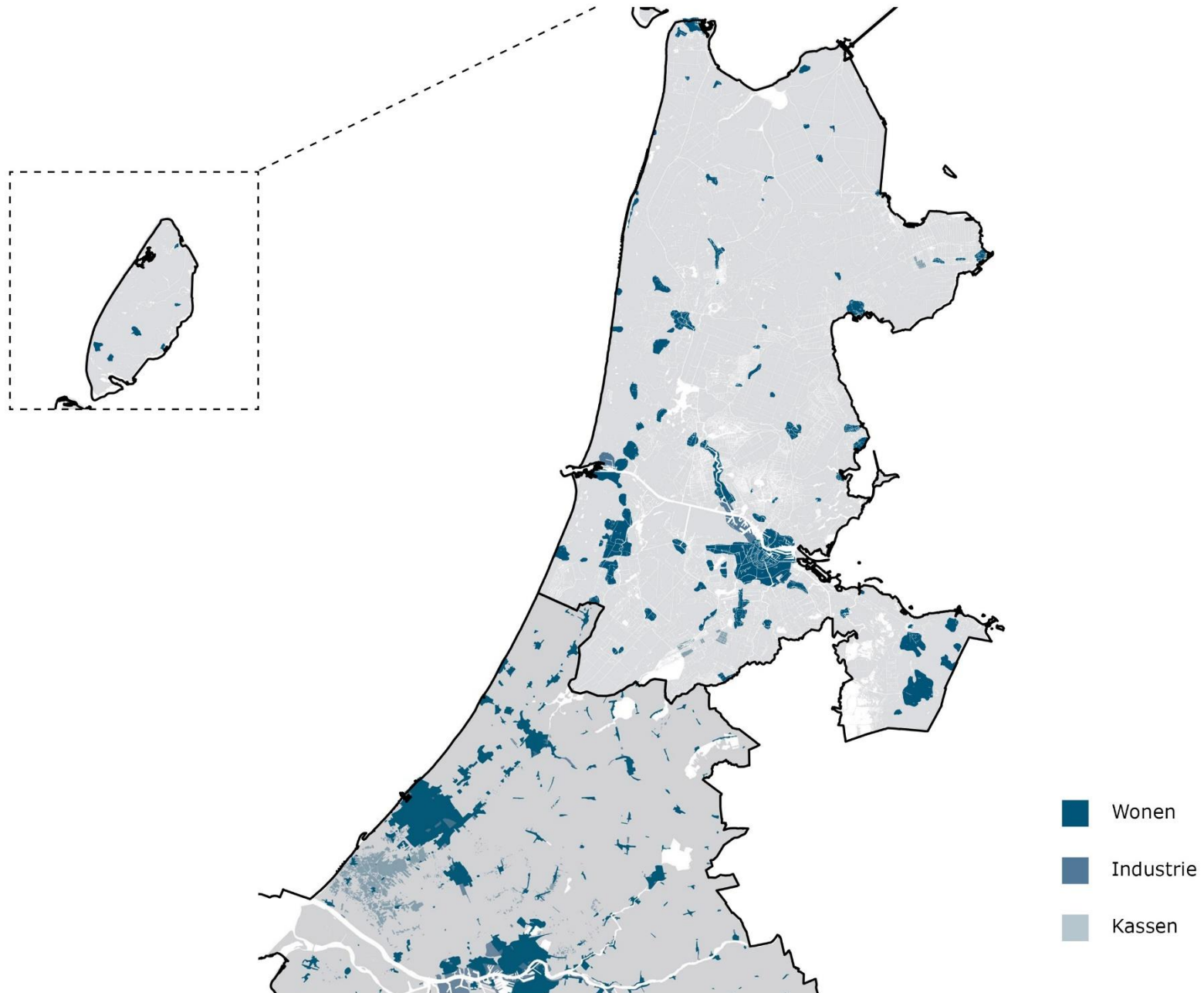

Stadsregionale ontwikkeling

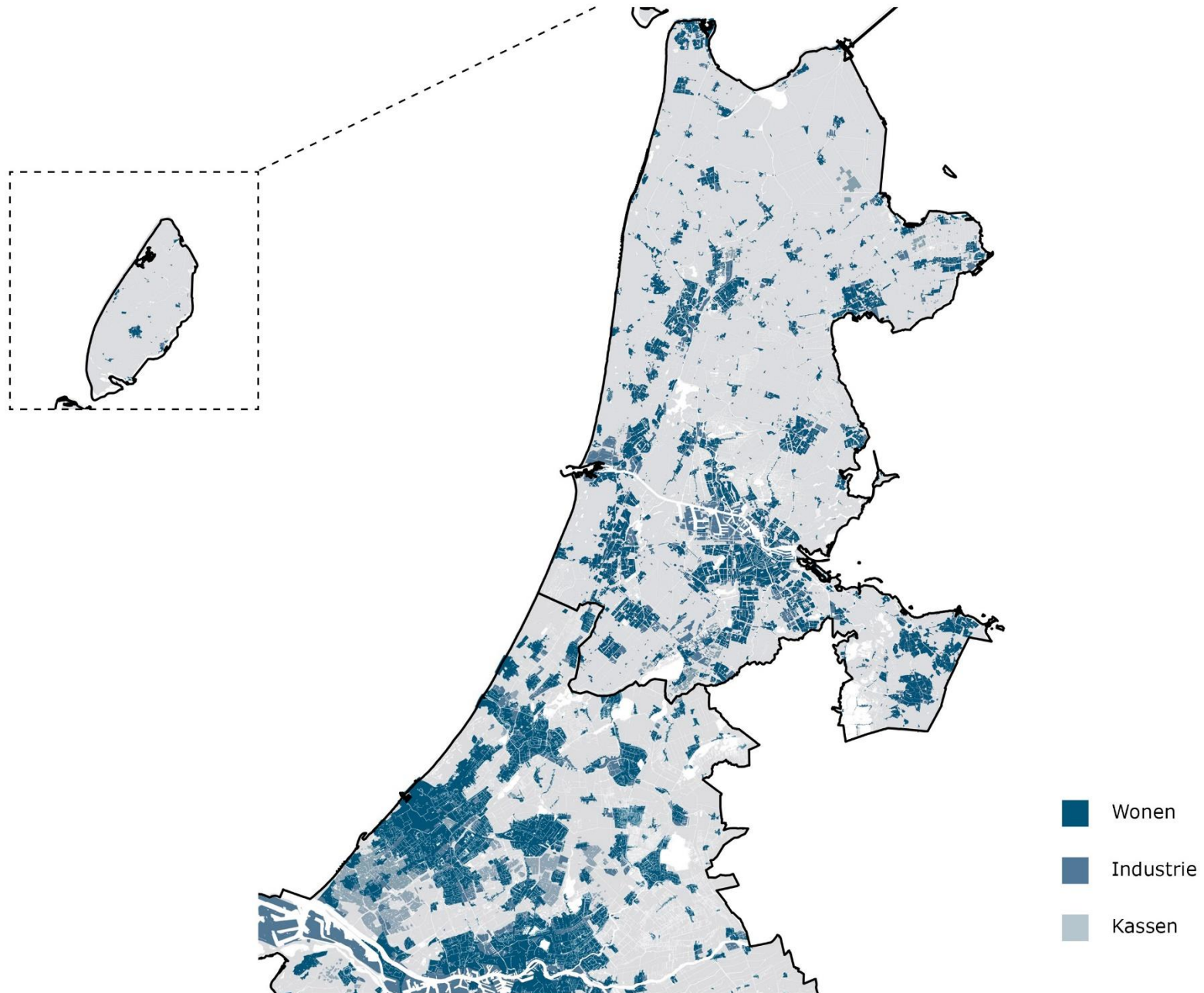
1900

1960

2018

Het verdriet van Nederland

**Tussen 1960 en 2020 zitten niet alleen 60 jaar,
maar ook 6 nota's over de Ruimtelijke Ordening.**

**En die hebben niet kunnen leiden tot de ontwikkeling van
krachtige steden, noch tot de ontwikkeling van sterke
landschappen.**

Zoveel mogelijk binnen bestaand stedelijk gebied.

- Om het verlies aan open ruimte te beperken**
- Om de kritische massa te kunnen ontwikkelen die nodig is om een hoog aanbod op het gebied van educatie, cultuur, zorg aan te kunnen bieden**
- Om het bereikbaarheidsvraagstuk het hoofd te kunnen bieden**

Het is twijfelachtig of alle benodigde woningen binnen bestaand stedelijk gebied kunnen worden ontwikkeld.

- omdat ons daartoe mogelijk de ruimte ontbreekt,**
- omdat niet iedereen compact en hoogstedelijk wil wonen.**
- Om woningen betaalbaar te kunnen houden.**

Ruimtelijke kwaliteit in, door en met de regio(s)

Stadsregionale ontwikkeling

Philharmonie, Haarlem 15 09 21, Dag van de Ruimtelijke Kwaliteit

Marc Hanou, Sectorhoofd Ruimtelijke Ordening en Leefomgevingskwaliteit, Planbureau voor de Leefomgeving

Stadsregionale ontwikkeling

Wie heeft de bal?

- › Wat verandert onze (leef)omgeving?
- › Wat is stadsregionale ontwikkeling?
- › Stadsregio's
- › Waarom stadsregionale ontwikkeling?
- › Regionale Ruimtelijke Kwaliteit

1. Wat verandert onze (leef)omgeving?

Transities = Complexe opgaven

De “klassieke” opgaven bestaan nog steeds

wonen

werken

verplaatsen

recreëren

... i.c.m. nieuwe, complexe opgaven -> samenhangende aanpak

klimaat

natuur

grondstoffen

ruimte

Schakelen tussen:

- overheid en samenleving
- korte en lange termijn
- Centraal (nationaal) en decentraal (regionaal)
- sectoraal en integraal

Complexe opgaven leefomgeving -> samenhangende aanpak

Oplossing / benadering

- multi-sector
- multi-level
- multi-actor

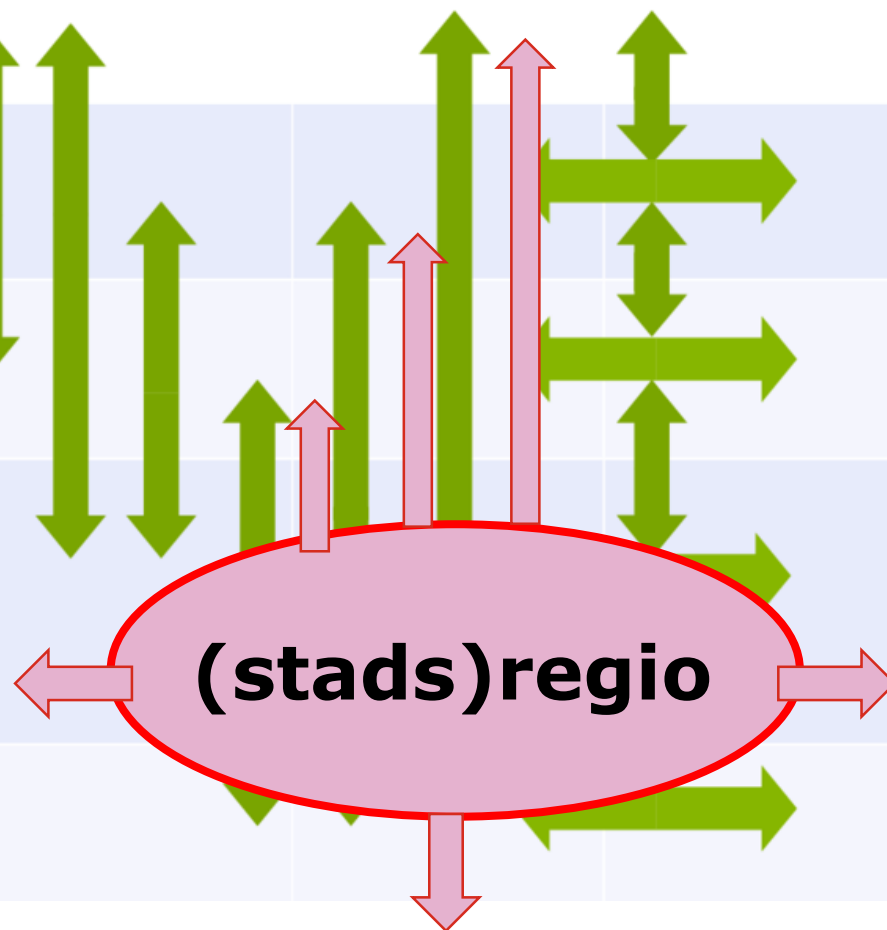
Global level

EU level

National level

State/provincial level

Local level

2. *Wat is stadsregionale ontwikkeling?*

- Het zijn ontwikkelingen die grens van stad/gemeente overschrijden. Zoals mensen die in Almere Buiten of Leidsche Rijn wonen en in Amsterdam werken.
- De schaal ligt ergens tussen gemeente en provincie. Belangrijke onderlegger is het *Daily Urban System*. Maar ook dat verschilt voor verschillende groepen in de bevolking (hoogopgeleiden reizen verder voor het werk dan laagopgeleiden, en meer tussen de grote steden).
- Eurostat (EU) heeft een berekeningsmethode ontwikkeld om stedelijke regio's internationaal te kunnen vergelijken (*Functional Urban Area* – FUR). Deze methode wordt binnen Nederland niet gehanteerd. De Nederlandse stedelijke regio's zijn *bottom-up* ontstaan.

**FUCK
DE METROPOOL
LANG LEVE
HAARLEM!**

WWW.STORINGINHAARLEM.NL

2. *Wat is stadsregionale ontwikkeling?*

- Interbestuurlijke samenwerking tussen gemeente, provincie, Rijk en andere partners (waterschappen, bedrijven enzovoorts). Iedere stedelijke regio geeft de samenwerking op een andere manier vorm. Een knelpunt dat bij deze interbestuurlijke samenwerking ontstaat, is het **gebrek aan democratische legitimiteit**. De regio is geen bestuurlijke entiteit. Gemeenteraden, Provinciale Staten en Waterschapsbesturen van decentrale overheden die regionaal samenwerken staan vaak op afstand van de besluitvorming en moeten hun zeggenschap delen met de andere deelnemers.
- Zowel klassieke opgaven (woningmarkt, arbeidsmarkt, mobiliteit) als nieuwe opgaven (energietransitie, landbouwtransitie, klimaatadaptatie) zijn gemeentegrensoverschrijdend (en dus stadsregionaal)

2. Wat is stadsregionale ontwikkeling?

Opgave-gerichte regio

- › Voor elke inhoudelijke opgave verschilt de regio. Zo is een RES-regio niet hetzelfde als een daily urban system.

Meervoudigheid

- › Vanuit opgavegericht werken betekent dit dat bestuur, beleid, planning en ontwerp te maken krijgen met meervoudigheid.

Bewegelijkheid

- › Dit vergt meer allianties dan in het verleden en een beweeglijker houding in het bijzonder ten opzichte van het onvermijdelijke grenswerk.

Slechts drie stadsprovincies

Van onze parlamentsredactie DEN HAAG - Het kabinet ziet af van een stadsprovincie Eindhoven. Er komt wel een forse gemeentelijke herindeling. Stadsprovincies komen er alleen in Rotterdam en Den Haag en op termijn in Amsterdam.

27 maart 1997, 00:00

Dat zal de ministerraad vandaag besluiten. Twee weken geleden werd een kabinetsdelegatie het eens met de drie paarse fractievoorzitters dat er in Eindhoven een stadsprovincie zou komen. Maar Bolkestein werd teruggefloten door zijn VVD-fractie, PvdA en D66 slikten de

De coalitie worstelt met de stadsprovincies sinds die in 1995 in Rotterdam en Amsterdam via referenda massaal de weg werden afgewezen. Aanvankelijk zouden komen, d
Kabinet en fractie
streep door. Voora
van PvdA en D66 z

BESTUREN OP NIVEAU

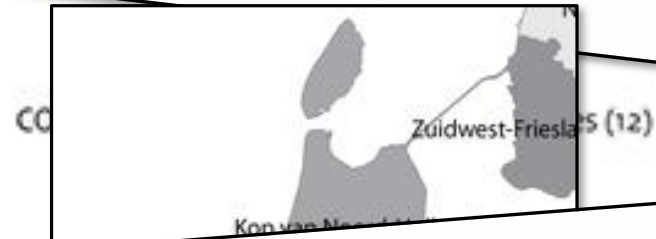
18 juni 2010 |

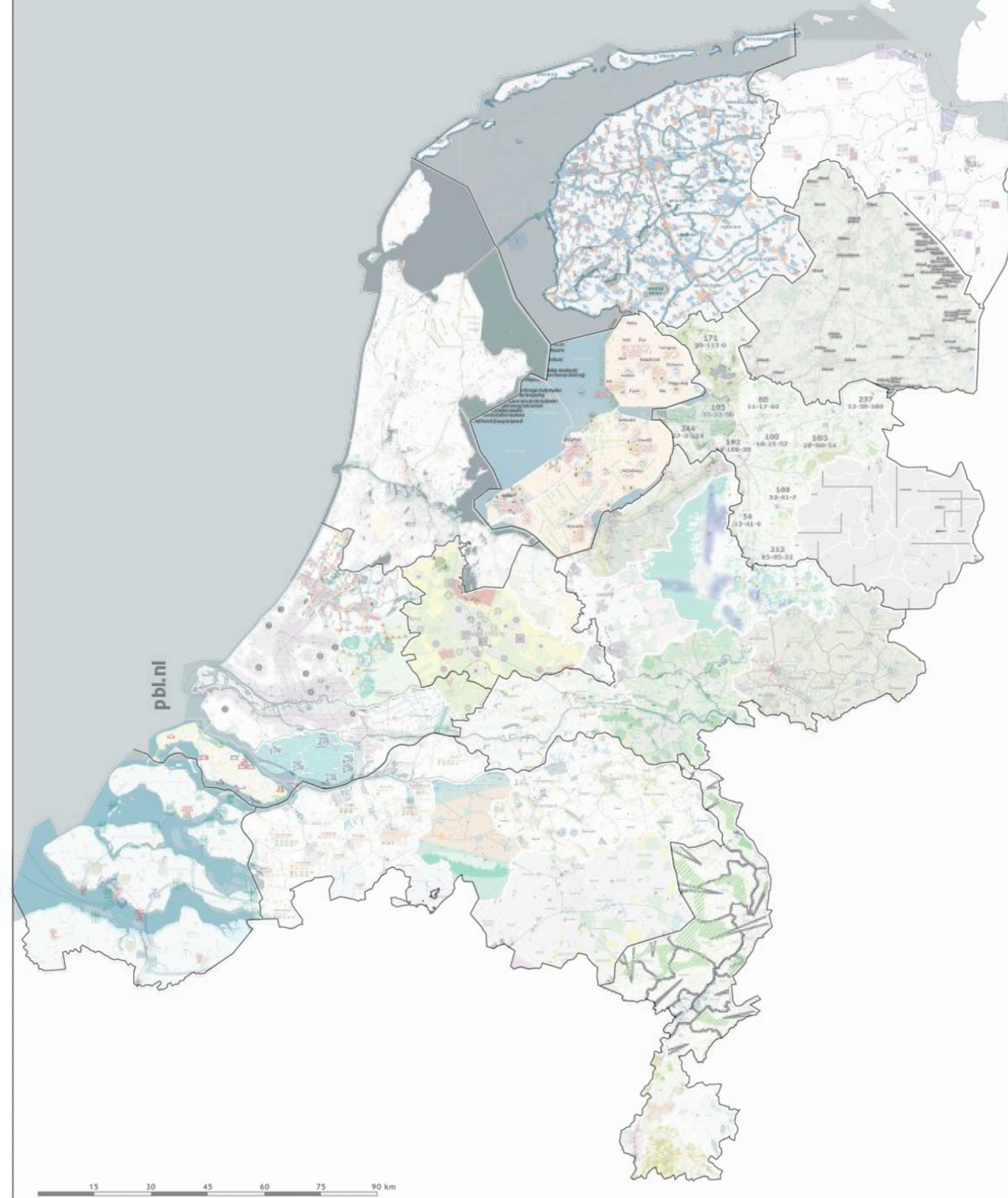
De commissie-Kalden kwam met het voorstel om Nederland te verdelen in 25 tot 30 gemeenten. Waterschappen en provincies kunnen verdwijnen. En het DB van de Vereniging van Nederlandse Gemeenten kwam met een plan dat de krant haalde met de kop: 'VNG: hef gemeente en provincie op'.

Bron: Binnenlands Bestuur

COROP

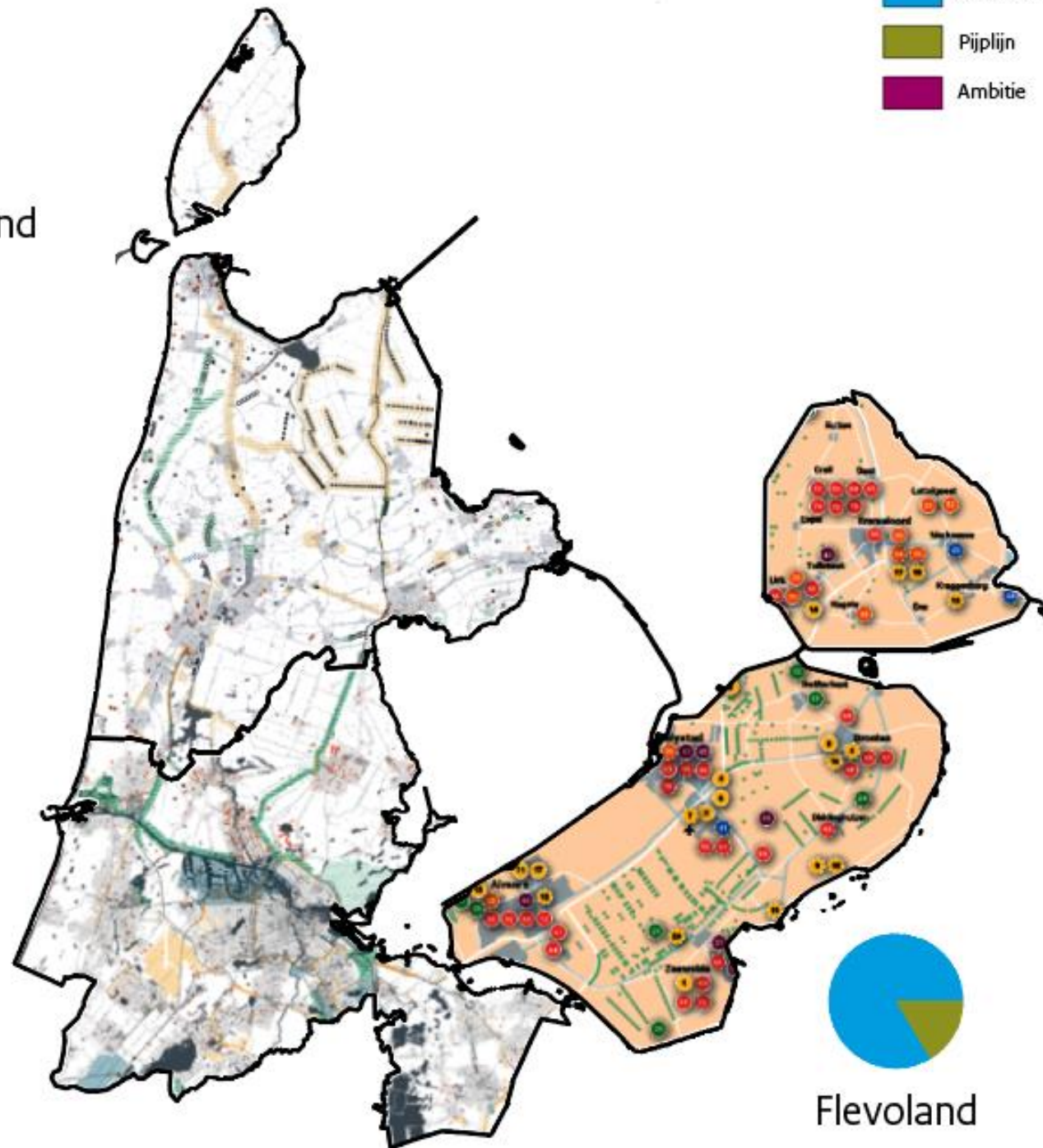
Een **COROP-gebied** is een regionaal gebied binnen Nederland dat deel uitmaakt van de COROP-indeling. Deze indeling wordt gebruikt voor analytische doeleinden. De naam COROP komt van **Coördinatie Commissie Regionaal OnderzoeksProgramma**. Dit was de naam van de commissie die in 1971 de indeling van Nederland in COROP-gebieden ontwierp. In totaal zijn er in Nederland 40 COROP-gebieden. Twee provincies (Flevoland en Utrecht) zijn elk in hun geheel één COROP-gebied, de overige zijn een gedeelte van één provincie en bestaan uit een aantal gemeenten.

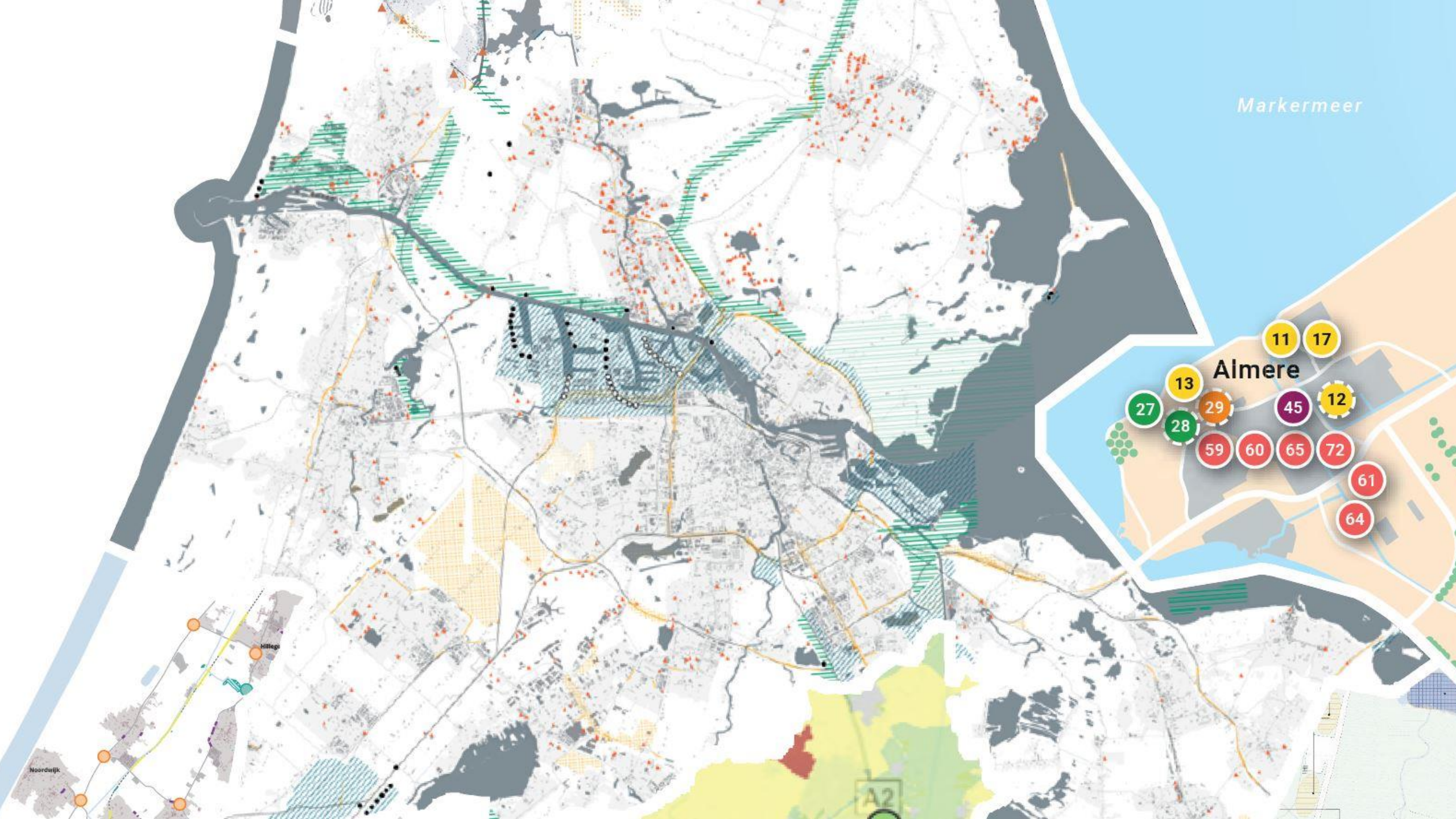

Noord-Holland
Noord

Flevoland

3. stadsregio's

Planbureau voor de Leefomgeving

Stadsre

De Stadsregio
vervoer, econo

De Stadsregio

De

Am

De

vor

De

(R

Zi

•

•

•

E

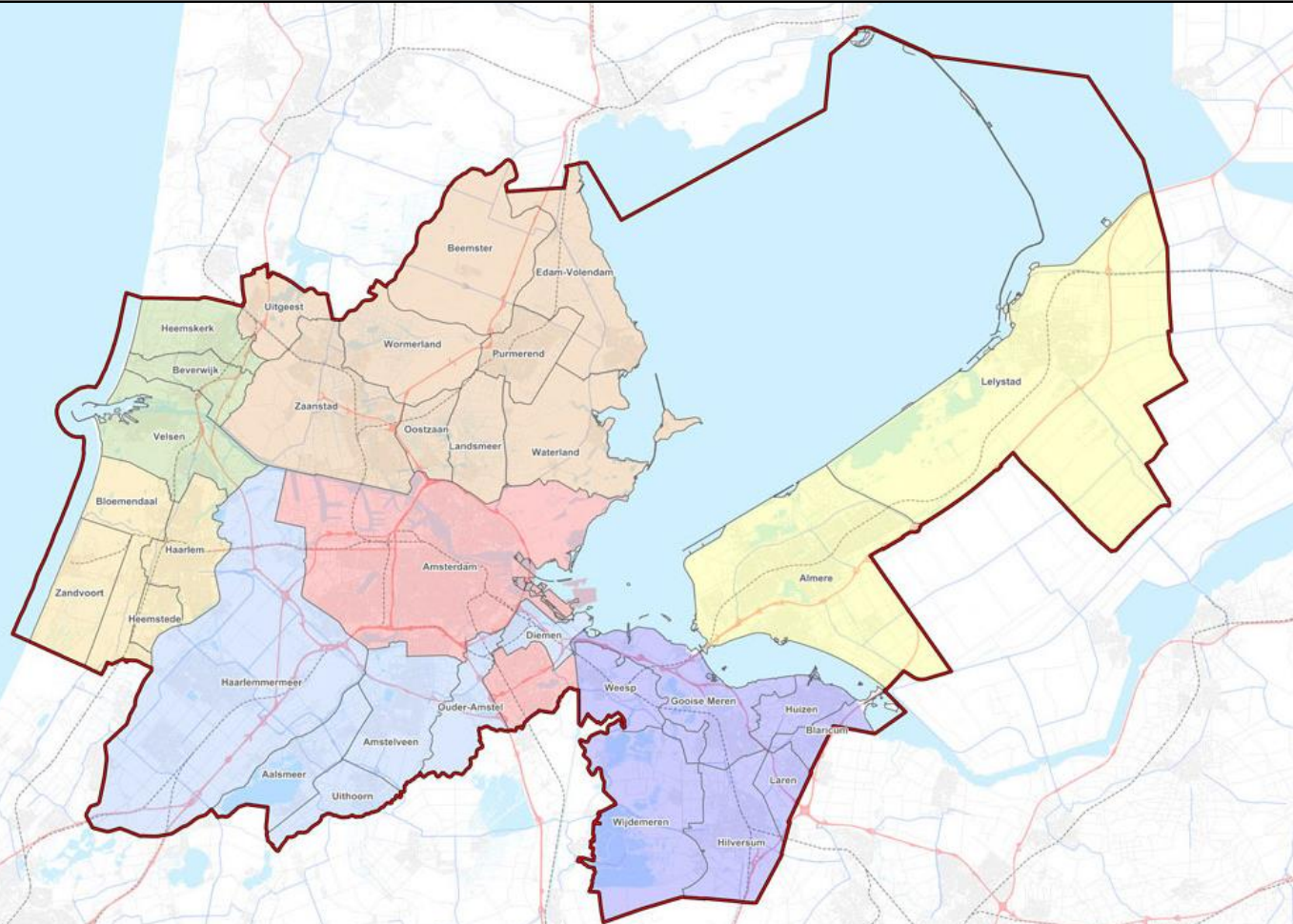
•

Metropoolregio Amsterdam

Metropoolregio Rotterdam-Den Haag

Metropoolregio Eindhoven (de "energieregio")

Metropoolregio Arnhem-Nijmegen ("de groene metropool")

ed van verkeer &

de Stadsregio

ormerland • Zaanstad

erlegorgaan Amsterdam

Amsterdam

Stadsregio in Nederland

Situering

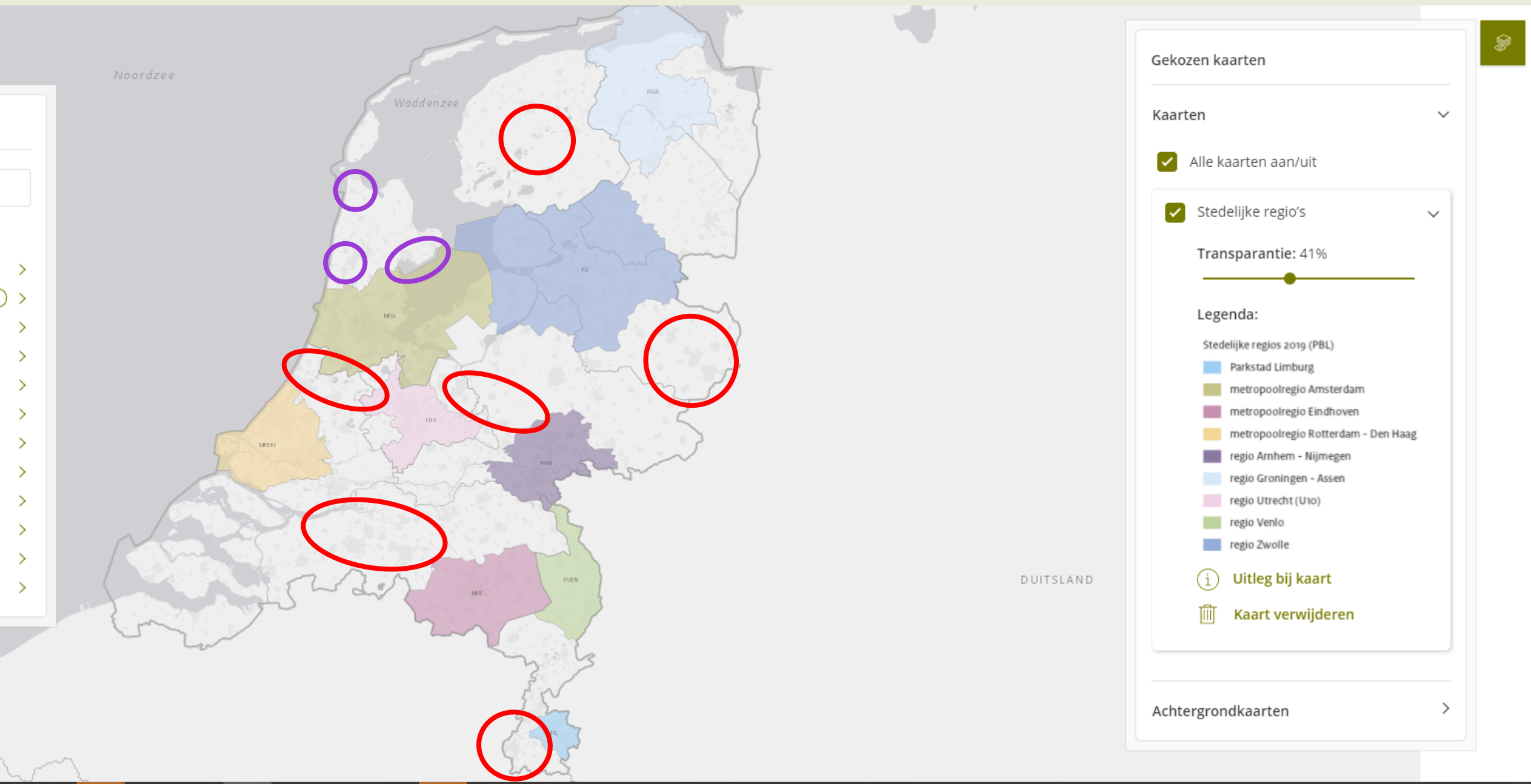
Provincie Noord-Holland

Algemeen

Inwoners 1.484.893

Portaal Nederland

3. stadsregio's

3. stadsregio's

Planbureau voor de Leefomgeving

metropoolregioamsterdam.nl

metropool
regioamsterdam

Nederlands

Menu

Waar kunnen wij u mee helpen?

Metropoolregio
sam Amsterdam

Over de MRA

nieuws

01-09-2021

**Donderdag 2 september: kick-off
WeMakeThe.City Green**

nieuws

Platforms en portefeuillehouders- overleggen

Platform Economie

Platform Ruimte

Platform Mobiliteit

Portefeuillehouders-
overleg Bouwen en
Wonen

Portefeuillehouders-
overleg Metropolitain
Landschap

Portefeuillehouders-
overleg Duurzaamheid

Portefeuillehouders-
overleg Kunst, Cultuur
en Erfgoed

3. stadsregio's

Planbureau voor de Leefomgeving

← → ↻ utrecht10.nl

UTRECHT10

[NIEUWS](#) [AGENDA](#) [THEMA'S](#) - [DOCUMENTEN](#) - [OVER U10](#) - [CONTACT](#) -

ZOEKEN

AGENDA

- 08|09 2021 **Extra BT Economische positionering 8 september**
8 september 2021
- 15|09 2021 **Extra BT Gezonde woon- en leefomgeving 15 september**
15 september 2021
- 29|09 2021 **Bestuurstafels september 2021**
29 september 2021

Bestuurstafelthema's

DUURZAME
BEREIKBAARHEID

ECONOMISCHE
POSITIONERING

GEZONDE EN
INCLUSIEVE REGIO

GEZONDE
WOON- EN
LEEFOMGEVING

GROEN EN
LANDSCHAP

KLIMAAT-
NEUTRALE REGIO

4. *Waarom werken we aan stadsregionale ontwikkeling?*

Om de “brede welvaart” van de inwoners te verhogen.

Wat is brede welvaart?

Brede welvaart is alles wat mensen van waarde vinden (PBL, SCP en CPB, 2017).

Het gaat om de levensstandaard of de kwaliteit van leven van mensen, en beslaat daarmee veel meer dan alleen hun inkomen of vermogen.

- Beleidsbeslissingen gericht op het verbeteren van de brede welvaart in de regio zijn inherent normatief van aard.
- Beleidsbeslissingen vergen keuzes over wat er onder welvaart of welzijn wordt verstaan, en hoeveel wie en waar daarvan krijgt.
- Deze keuzes hebben grote invloed waarop het beleid zich richt (wie, wat en waar) en daarmee ook de beleidsopties.

Kansen voor de Regio

door

PBL in ESB, 2020

Het verbeteren van de brede welvaart in regio's vergt normatieve keuzes

De discussie over het verbeteren van brede welvaart richt zich vooral op hoe en op welk niveau er moet worden gemeten. Het verbeteren van brede welvaart vereist echter verdergaande normatieve keuzes, die grote consequenties hebben voor het te voeren beleid.

IN HET KORT

- Beleidsbeslissingen gericht op het verbeteren van de brede welvaart in de regio zijn inherent normatief van aard.
- Beleidsbeslissingen vergen keuzes over wat er onder welvaart of welzijn wordt verstaan, en hoeveel wie en waar daarvan krijgt.
- Deze keuzes hebben grote invloed waarop het beleid zich richt (wie, wat en waar) en daarmee ook de beleidsopties.

ANET WETERINGS

Onderzoeker bij het Planbureau voor de Leefomgeving (PBL)

EDWIN BUITELAAR

Onderzoeker bij het PBL en hoogleraar aan de Universiteit Utrecht

EMIL EVENHUIS

Onderzoeker bij het PBL

MARK THISSEN

Onderzoeker bij het PBL

Niet elke regio in Nederland heeft dezelfde mate van welvaart. Welke positie een regio heeft, hangt mede af van hoe welvaart wordt gemeten. De regio's in het noordelijk deel van de Randstad hebben al jarenlang het hoogste bruto regionaal product (brp) per capita en de hoogste inkomens, terwijl regio's aan de rand van het land in dat opzicht achterblijven. Maar als er, naast inkomen, ook andere welvaartsaspecten – zoals gezondheid, woonkwaliteit, milieu, veiligheid en subjectief welzijn – worden meegenomen dan staan de grote steden juist onderaan de ranglijst (Aalders et al., 2019). Koplopers zijn dan Noord-Drenthe en Zuidwest-Friesland, regio's met het laagste brp per capita van Nederland.

Internationaal en nationaal hebben dit soort verschillen geleid tot een pleidooi voor het breder meten van welvaart, voorbij de focus op louter inkomen of, op geaggregeerd niveau, het bruto nationaal product (WCED, 1987; Stiglitz et al., 2009; Tijdelijke commissie Breed welvaartsbegrip, 2016; zie ook het ESB-dossier 'Meten van Welvaart' van april 2019). Het verbreden van het welvaartsbegrip heeft meer recent ook geresulteerd in een toenemende erkenning van de regio als het cruciale schaalniveau waarop welvaart moet worden gemeten en beoordeeld. Veel van de welvaartsaspecten die mensen ervaren, komen voort uit de interactie met hun dagelijkse leefomgeving; en dat dagelijks leven speelt zich grotendeels af op regionaal niveau (Raspe et al., 2019; Horlings en Smits, 2019).

Wat echter onderbelicht blijft, zijn de normatieve keuzes die politici moeten maken bij beleid gericht op brede welvaart in de regio, en wat de consequenties van die keuzes zijn. Nu blijven die keuzes vaak impliciet, terwijl ze grote gevolgen kunnen hebben voor het beleid. In dit artikel gaan we in op twee fundamentele keuzes. De eerste betreft het perspectief op brede welvaart: welke vorm van welzijn wil men bevorderen? De tweede keuze gaat erom waar het zwaartepunt van het beleid moet liggen (bij wie, waar en in welke mate).

We illustreren de consequenties van de verschillende keuzes via een voorbeeld van beleid gericht op het wegwerken van achterstanden in brede welvaart. Dit is het doel van veel van de recent tussen Rijk en regionale partijen gesloten Regio Deals, waarbij achterstanden het hele veld van brede welvaart kunnen bestrijken (wonen, werken, scholing, maar ook milieu en veiligheid). De ambitie van de Regio Deal Rotterdam Zuid luidt bijvoorbeeld: "[Rijk en regionale] partijen streven ernaar om de forse achterstandspositie van Rotterdam Zuid op de terreinen school, werk en wonen in 2030 om te buigen naar het G4-gemiddelde." (Rijksoverheid, 2018). In de Regio Deals ZaanIJ, Den Haag Zuidwest en Parkstad Limburg worden er vergelijkbare doelen gepresenteerd. Deze ambitie lijkt duidelijk, maar vergt nog een antwoord op de vragen wat onder 'brede welvaart' wordt verstaan, en hoeveel wie en waar daarvan zou moeten krijgen.

Keuze 1: Wat is brede welvaart?

Brede welvaart is alles wat mensen van waarde vinden (PBL, SCP en CPB, 2017). Het gaat om de levensstandaard of de kwaliteit van leven van mensen, en beslaat daarmee veel meer dan alleen hun inkomen of vermogen. Het omvat alles wat van invloed is op hoe het is gesteld met mensen in sociaal, fysiek en mentaal opzicht, ofwel hun *welzijn*. Het vergroten van het welzijn op één vlak kan ten koste gaan van het welzijn op een ander vlak. Ook kan meer welzijn voor de huidige inwoners van een regio ten koste gaan van het welzijn van mensen die elders in het land of in de wereld wonen, of van het toekomstig welzijn van huidige of latere generaties (WCED, 1987; Stiglitz et al., 2009). Daarom moeten politici altijd afwijken maken. Welke afwijken aan de orde en acceptabel zijn, hangt af van wat er onder welzijn wordt verstaan.

Over wat welzijn van mensen precies behelst, wordt verschillend gedacht. Het perspectief op wat welzijn is, beïnvloedt waar het beleid zich op richt. We beschrijven nu

de twee perspectieven, die de discussie over welzijn domineren.

Welvaartseconomisch perspectief

In een welvaartseconomisch perspectief wordt welzijn beschouwd als de mate waarin mensen hun behoeften kunnen bevredigen, gegeven de schaarse, alternatief aanwendbare middelen waar zij over beschikken (Johansson, 1991). Het gaat om het nut dat individuen ontleenen aan de consumptie van zowel materiële als niet-materiële zaken.

Vanuit dit perspectief is het doel van een regionaal beleid gericht op het wegwerken van achterstanden in brede welvaart, het vergroten van de consumptiemogelijkheden van individuen. Dit kan door het vergroten van de middelen waarover mensen beschikken, maar ook door het vergroten van de beschikbaarheid aan voorzieningen. Het kan dus gaan om het wegwerken van een inkomensachterstand, maar ook om het verbeteren van de ontsluiting van de woonplaats via het openbaar vervoer, waardoor ook mensen zonder auto voorzieningen elders in de regio kunnen benutten. Het uitgangspunt is dat mensen zodanige keuzes maken dat ze, met de hun ter beschikking staande middelen, zo veel mogelijk van hun behoeften kunnen bevredigen. Daarom is het vergroten van hun middelen voldoende om ook hun welvaart te vergroten.

Capability-benadering

In de capability-benadering hangt welzijn af van de keuzevrijheid van mensen. Het gaat om hoeveel reële alternatieven mensen hebben om hun leven in te richten in lijn met hun ambities en waarden, ongeacht of dat ook daadwerkelijk hun behoeften bevredigt. Naast wat je doet en bent, hangt je welzijn ook af van wat je *kan* doen en zijn (Robeyns, 2017). De vrijheid en autonomie om het eigen leven vorm te geven zijn dan ook centrale begrippen in deze benadering. Deze benadering benadrukt dat individuen verschillen in de mate waarin ze hun middelen kunnen omzetten in meer welzijn. Dit is zeer afhankelijk van de persoonlijke kenmerken en omstandigheden in hun fysieke, sociale en institutionele omgeving.

In een beleid dat de capability-benadering volgt, gaat het om een achterstand in keuzevrijheid en om het wegwerken van de belemmeringen die deze veroorzaken. Zo verandert er weinig aan het welzijn van mindervaliden als er meer bussen rijden, terwijl die bussen niet toegankelijk zijn voor mensen in een rolstoel of met een rollator. Ook verandert er hoger inkomen weinig aan het welzijn van mensen in probleemwijken als de bank hun toch geen hypotheek verleent omdat ze in de 'verkeerde wijk' wonen; een praktijk die *redlining* wordt genoemd (Aalbers, 2010). Middelen, zoals meer bussen of inkomens, zijn dan een weliswaar noodzakelijke, maar onvoldoende voorwaarde om je welzijn te vergroten. Volgens de capability-benadering is daarom ook de toekenning van kansen, rechten en vrijheden bepalend voor iemands welzijn.

Keuze 2: Hoeveel, wie, waar?

Als duidelijk is wat er onder brede welvaart wordt verstaan, volgt de keuze hoeveel, wie en waar zou moeten krijgen. Passen we dat weer toe op een beleid gericht op het weg-

werken van achterstanden, dan gaat het niet alleen om de vraag naar achterstand bij wat of waarin, maar ook om de vraag hoeveel die achterstand moet worden ingelopen, door wie en waar. Vanuit verschillende rechtvaardigheids-perspectieven kunnen ook op deze vraag verschillende antwoorden volgen. We werken er nu drie kort uit.

Utilitarisme: achterstand van de regio wegwerken

In deze variant staat het vergroten van het totale gemiddelde welzijn in de regio centraal. Dit past binnen de filosofie van het utilitarisme dat het 'het grootste geluk voor het grootste aantal' nastreeft, in de woorden van de Britse filosoof Jeremy Bentham. Vaak wordt een optimum als doel geformuleerd, zoals het *Pareto-optimum* in het geval van de welvaartstheorie. Maar, zoals in het geval van de *Regio Deal Rotterdam Zuid*, kan het ook gaan om een norm die is afge-

Politici spreken vaak niet uit welke normatieve keuzes zij maken bij beleid gericht op brede welvaart

leid van het gemiddelde van andere regio's (het gemiddelde inkomen van de G4 in dit geval).

Verdelingsaspecten binnen de regio spelen in dit perspectief geen rol; de som of het gemiddelde staat hierbij centraal. Om de achterstand in gemiddeld inkomen ten opzichte van andere regio's op een efficiënte manier te verkleinen, kan beleid zich het beste richten op het verbeteren van het inkomen van groepen met de kleinste afstand tot de arbeidsmarkt. Of op het bouwen van woningen voor groepen met een hoger inkomen dan de huidige inwoners. Dit laat onverlet dat de positie van (een groot deel van) de oorspronkelijke inwoners ongewijzigd blijft. Deze focus komen we vaak tegen in het beleid van achterstandswijken en -regio's (Permentier et al., 2013).

Egalitarisme: achterstand tussen groepen in de regio wegwerken

Een alternatief voor bovengenoemd utilitaristisch beleid is beleid dat streeft naar zo veel mogelijk dezelfde mate van welzijn voor alle inwoners van de regio, ofwel het verminderen van relatieve achterstanden binnen de regio. Dit past binnen de filosofie van het egalitarisme: hoe gelijkjer, hoe rechtvaardiger (Piketty, 2014). Dit perspectief kan worden toegepast zowel wanneer er onder welzijn behoeftebevrediging wordt verstaan, als wanneer dat gelijk staat aan *capabilities*.

Passen we het weer toe op inkomen dan gaat het om het verlagen van de inkomensongelijkheid door het wegwerken van achterstanden in het inkomen van bepaalde inwoners ten opzichte van andere inwoners in eenzelfde gebied. Dit kan bijvoorbeeld door de bemiddeling van werk te richten op groepen met een grote afstand tot de

Vijf (stads)regionale brede welvaartsperspectieven:

1. Welvaart-economisch

- de mate waarin mensen hun behoeften kunnen bevredigen, gegeven de schaarse, alternatief aanwendbare middelen waar zij over beschikken.

2. Capability

- de keuzevrijheid van mensen; hoeveel reële alternatieven hebben mensen om hun leven in te richten in lijn met hun ambities en waarden? Naast wat je doet en bent, hangt je welzijn ook af van wat je kan doen en zijn.

3. Utilitair

- het vergroten van het gemiddelde welzijn in de regio centraal. Het 'grootste geluk voor het grootste aantal' waar vaak een optimum als doel geformuleerd wordt, zoals het Pareto-optimum. Of, zoals in het geval van de Regio Deal Rotterdam Zuid, kan het ook gaan om een norm die is afgeleid van het gemiddelde van andere regio's (het gemiddelde inkomen van de G4 in dit geval).

4. Egalitair

- streven naar zo veel mogelijk dezelfde mate van welzijn voor alle inwoners van de regio, ofwel het verminderen van relatieve achterstanden binnen de regio.

5. Sufficiëntair

- Heeft iedereen genoeg (middelen of capabilities)? In tegenstelling tot het egalitarisme wordt het niet haalbaar geacht dat iedereen hetzelfde heeft en is dit bovendien moreel onnodig zolang iedereen een voldoende levensstandaard heeft.

5. Stadsregionale ruimtelijke kwaliteit

- In het kader van de NOVI werkt het Rijk samen met regio's aan integrale regionale verstedelijkingstrategieën waarin een goede leefomgevingskwaliteit centraal staat. Leefomgevingskwaliteit = ruimtelijke kwaliteit + milieukwaliteit.
- PBL pleit voor het herstellen van de balans tussen gebruiks-, toekomst en belevingswaarde, zoals:
 - Herkenbare en gevarieerde steden, dorpen en landschappen met een contrast tussen stad en land
 - Het behoud van natuur, landschap en cultureel erfgoed, zoals stads- en dorpsgezichten
 - Het compact houden van het bebouwd gebied
 - Het verdichten rondom knooppunten van ov-infrastructuur
 - Het versterken van groenblauwe structuren in en rondom steden
- Een goed uitgewerkte en breed gedragen ruimtelijke hoofdstructuur op regionaal niveau is essentieel om de ontwikkelingen in goede banen te leiden.

Stadsregionale ruimtelijke kwaliteit, ter overdenking 1:

- Voor ruimtelijke ordening ligt de bal nu en al geruime tijd hoofdzakelijk bij **gemeenten**. We “herontdekken” dat er gebieden zijn die gemeente (of RES)-overstijgend zijn, en waarop een goede aanpak vraagt om coördinatie op gemeentelijk-overstijgend niveau. Zodoende is feitelijk “de bal bij de regio” juist het optillen van ruimtelijke vragen.

Dus niet een decentralisatie van het Rijk, maar een recentralisatie vanuit gemeenten

- Het Rijk heeft de bal allang losgelaten, wat zich uit in het feit dat de NOVI slechts **zelfbindend** voor het Rijk is. Hoe kijkt de Provincie Noord-Holland eigenlijk aan tegen een NOVI-gebied dat wel Amsterdam en de haven bevat, maar niet Schiphol?
- Twee grote Noord-Hollandse leefomgevingsdossiers (**Schiphol, Tata**) zijn vandaag zorgvuldig buiten beeld gehouden. Stadsregionale ontwikkeling kun je niet los zien van deze twee.

Stadsregionale ruimtelijke kwaliteit, ter overdenking 2:

- Wat voor soort stedelijke regio wil men met elkaar zijn/worden? Welke brede welvaart wordt nagestreefd?

Pas als je dat weet kun je een discussie starten over de brede welvaart die men wil, of dat juist leidt tot verdichting of uitleg, tot meer windturbines of zonneweides?

- Cri de coeur: waarom is er geen RARK?

Samenvattend:

- › Complexiteit van de opgaven neemt toe (meer *wicked problems*)
- › Ontwikkel een perspectief op (brede) (regionale) welvaart
 - Doe het met elkaar (multi-level, multi-actor, multi-sector)
 - De (omvang van de) regio verschilt per opgave
 - *Wees betrokken, bemoeizuchtig, behulpzaam en beweegelijk.*
- › Meestal heeft een ander de bal, zorg dat je er klaar voor bent als de bal jouw kant op komt.

Reflectie Statenlid

Tessa van Wijnen (GroenLinks)

Debat

Conclusies en terugblik

Dag van de ruimtelijke kwaliteit

15 september 2021

Einde

Dag van de ruimtelijke kwaliteit

15 september 2021

